

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ
СЕНАТА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 6

БЕОГРАД, 1937 ГОДИНЕ

КЊИГА I

ХИИ РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 22 МАРТА 1937 ГОДИНЕ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник

ДР. ЖЕЛИМИР МАЖУРАНИЋ

и

Потпретседници

МИЛАН СИМОНОВИЋ И ДР. МИРОСЛАВ ПЛОЈ

Секретар

ДР. ЂУРО КОТУР

Присутни су сва г.г. Министри:

Почетак у 9.05 часова

САДРЖАЈ:

1. — Читање и усвојење записника XII редовног састанка;

2. — Дневни ред: Наставак претреса у појединостима предлога буџета државних расхода и прихода са Финансијским законом за 1937/38 г. — Примљени су буџети Министарства: просвете, иностраних послова, унутрашњих послова и финансија.

Говорници: Иван Пуцел, инж. Дака Поповић, Министар просвете Добривоје Стошовић (два пута), Милан Л. Поповић (ради личног објашњења), извештач Фран Смодеј, Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан М. Стојадиновић (три пута), Др. Будислав Гргур Анђелиновић, Др. Отон Франгеш (ради личног објашњења), Др. Алберт Крамер, Др. Урош Круљ, Јово Бањанин, Др. Будислав Гргур Анђелиновић (ради личног објашњења), Министар унутрашњих послова Др. Антон Корошец (три пута) Иван Хрибар, Милан Л. Поповић, Павле Вујић, др. Алберт Крамер, Др. Ђуро Котур, Министар финансија Душан Летица, Павле Вујић и Душан Ђерић.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, отварам XIII редовни састанак Се-

ната. Молим господина секретара да изволи прочитати записник прошлог састанка.

Секретар др. Ђуро Котур прочита записник XII редовног састанка.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Има ли која примедба на овај записник? (Нема.) Примедбе нема, записник се оверава.

Господо сенатори, прелазимо на дневни ред: Наставак претреса у појединостима предлога буџета државних расхода и прихода раздела V Министарства просвете.

Реч има сенатор г. Иван Пуцел.

Ivan Pucelj: Gospodo senatori, Stjepan Radić je jednom prilikom govorio na nekom velikom zboru i između ostaloga govorio je i o prosveti i to na ovaj način: »Prosvećivanje naroda je najuzvišeniji zadatak svakoga pojedinca, koji ima za ove svrhe ma kakve osobine. Pre svega pozvati su za ovaj cilj osposobljeni učitelji i profesori pa onda dobri sveštenici, lekari, agronomi i pravnici, a u novije doba i tehničari. Prosvetni radnici naroda jesu dobri i pošteni političari, koji taj svoj zadatak shvataju kao službu narodu a ne kao ličnu sinekuru.« A onda je Radić nastavio: »Prosvetni radnik je naj srećniji i najbogatiji čovek na svetu, jer koliko više daje od svoga znanja drugima, toliko je bogatiji i on sam. Kad bi onako trošio neke materijalne vrednosti i dobra, mogao bi ih potrošiti

i nestale bi. Prosvetni trudbenik međutim, kada povećava kulturu naroda, povećava time i svoju sopstvenu kulturu.«

Gospodo, kad je već vrednost prosvetnog radnika tako visoko ocenjena, u koliko više se onda sa punim pravom traži od vrhovnog šefa prosvete i njegovih najbližih saradnika savršena kvalifikacija u kulturnom i moralnom pogledu. Pa ako se taj zahtev postavlja u svakoj zemlji za vrhovnog šefa prosvete, koliko veći je taj imperativ u ovako jednoj mladoj i kulture željnoj naciji, kao što je naša. Kad ovo kažem, ne mislim — razume se — samo na školsku spremu nego, i to prvenstveno, na kulturu srca i duše. Sa ove polazne tačke prelazim odmah u jezgro pitanja koje me naročito interesuje. Smatram naime, gospodine Ministre, da vi te tražene kvalifikacije imate. Jer, kad ove kvalifikacije ne biste imali, sigurno biste već odavno podneli ostavku na položaj Ministra prosvete. Znam, međutim, da jedan Vaš referent tih kvalifikacija nema, a to je onaj, koji vodi osnovnoškolsku prosvetnu politiku Slovenije, i koga sam banovinski školski nadzornik u Ljubljani pretstavlja kao »malog Ministra«, što znači da ga smatra stvarnim Ministrom. Uostalom to je sve neklerikalno i karakterno učiteljstvo u Dravskoj banovini već i samo osetilo. Taj Vaš referent se zove Fran Erjavec, i mi smo ovde slušali panegirike, koje mu je pevao sa ove govornice izvestilac većine, te ga nama pretstavio kao najvećeg kulturnog radnika među Slovencima. Govorio je o tome, kako je ovaj prosvetitelj Slovenaca napisao nekih trideset knjiga, i kako mu nema para od Trubara pa do Cankara. Prema tome, da nema ni sposobnijeg čoveka među slovenskim učiteljstvom, i samo je on kadar da vrati slovenačko učiteljstvo opet školi, iz koje je onako nesavesno izašlo! Ali je imao g. Smodej jednu veliku nesreću: izmaklo mu naime, da je taj čuveni g. Erjavec bio među ostalim dakako i marksista, i to samo u »Sturm und Drang« periodu, ali da inače nikad nije bio komunista! Za običan čovečiji mozak to je malo teško verovati, da je neko marksista a da nikada niti je bio niti je sada komunista! Tvrdnja g. Smodeja da je on bio marksista, a nikad komunista, pobudila je među vama, gospodo senatori, već u subotu čitave salve smeha. A taj marksista — bez komunizma naravski! — pisao je 1920 godine knjige u takvom duhu, da je morala policija njegovu knjigu pod pravim imenom F. Erjavec »Za staru pravdu« i pod pseudonimom Jurij Skopec pod nazivom »Šta hoće seljačko — radnički savez« zapleniti. Dakle g. Smodej peva mu slavu, a resor g. dr. Korošeca pleni te njegove kulturne proizvode! (Dr. Albert Kramer: Ali to tek ove godine za natrag!) Znam!

Godine 1920 izišla je u Ljubljani knjiga pod imenom Frana Erjavca »Za staru pravdu«. Na 99 strani ove knjige piše sledeće: »Ostaje još pitanje državne forme. Načelno mi smo za republiku, jer mora da bude najviši predstavnik države izabrat od samog naroda, te mu ne sme biti taj položaj prirodan po rođenju. Ako ne uspemo u tom našem traženju, onda tražimo da se vladaocu što više stegnu njegova prava. On neka bude jedino vanjski predstavnik države, a u poslovima Vlade nema da se meša.«

Pod pseudonimom Jurij Skopec (Fran Erjavec) izišla je u Ljubljani 1920 godine brošura pod nazivom »Šta hoće seljačko-radnički savez«. Na strani 11 piše u zaglavlju IV sledeće »Šta je država?«

U trećem redu stoji ovo: »Iz toga sledi samo da smo za republikansku državnu formu, jer ne prizna-

jemo nikakvih privilegija po rođenju. U Jugoslaviji ne sme postojati nikakvo plemstvo.«

U četvrtom redu na istoj stranici piše sledeće: U Demokratskoj državi nama nije potrebna nikakva stalna vojska, jer je poznato da vojska služi kapitalizmu. Tražimo ukidanje stalne vojske, koja je najveće breme i najveća nesreća naroda.«

Na 132. stranici piše g. Erjavec: »Ogromnu većinu naroda čini naš seljački proleter. Zato je njegova nesvesnost i neorganizovanost kriva, da je pod austriskim orlom bio najbedniji red u državi. Svestan i organizovan mora u novoj državi izvojevati svoju staru pravdu, tj. izvojevati pobjedu socijalizma i tako od Jugoslavije stvoriti pravu željenu zemlju.

Ljubljanski list »Pohod«, organ Narodne odbrane za Sloveniju piše, kako je g. Erjavec, pregledajući školske sveske i pismene zadatke učenika osnovnih škola, našao, kada su pisali o Viteškom Kralju Aleksandru I Ujedinitelju i Mučeniku kao najveću grešku što su pisali početna slova velikim slovima. G. Erjavec je obišao sve partije i pokrete, svugde je pokušavao sreću i naposljetku je srećno prišao klerikalizmu, a jedno nije promenio, ostao je stari republikanac.

Pa zar je zaista ovakav jedan karakter najpozvaniji da vodi osnovnu nastavu jedne banovine, da se brine o vaspitanju naše najnežnije dece i da vodi i na pravi put privede slovenačko učiteljstvo, koje je po rečima prečasnog gospodina Smodeja na pogrešnom putu. O tempora, o mores!

Gospodo senatori, g. Erjavec je pokušao svoju sreću u školskoj naobrazbi na gimnaziji u Kranju. Ja sam se za ovo naročito interesovao, pošto su njegovi prijatelji proneli neku vest, da je on izbačen iz kranjske gimnazije, ali to nisam mogao utvrditi i zbog toga neću o tome govoriti. U školskoj godini 1907 u III b razredu imao je u oba semestra iz vladanja slabo (entsprechend), a marljivost jedva dovoljno (hinreichend), zbog čega se u ono doba morala plaćati školarina. Uspeh u prvom polugodištu je bio slab, a u drugom polugodištu čovek se jedva izvukao. Time je Erjavec završio u gimnaziji svoje osposobljavanje za golemu kulturnu misiju među Slovencima. A, gospodine Smodej ga proklamuje za najbolju glavu na području naše prosvetne delatnosti, koja ima da vodi slovenačko učiteljstvo.

Za vreme kulturnog rada toga čoveka premešteno je u Dravskoj banovini preko 800 učitelja i učiteljica, od toga 174 po potrebi službe, a 52 pozvao je poverljivo i hitno sa svojeručnim pismima banovinski inspektor Ivan Štrukelj, — ovde su, gospodo senatori, faksimili, i ako bi ko želeo može da se uveri — da uložimo molbe. Ako premeštene po potrebi službe i pozvate da kobajagi podnesu molbe za premeštaj zbrojimo, onda dobijamo ukupan broj 226 ili jednu trećinu celokupnog broja premeštanja. A ostale dve trećine su nagrade klerikalcima ili mamac na udici za prelaz u klerikalizam.

A pored tih ogromnih žrtava ima veliki broj specijalnog ponižavanja starih zaslužnih i uglednih učitelja, koji su morali da idu sa položaja upravitelja u korist mladih neiskusnih političkih spekulanta i konjunkturista.

G. Ministar branio je zapostavljanje sa položaja upraviteljskog time, da ne treba da vrši celoga veka upraviteljsko mesto jedan upravitelj pošto ima beneficiju stana i druge beneficije, pa da je onda to mehanizam iz socijalnih obzira. Međutim, to ne stoji. Ja znam, zašto je smenjen bivši upravitelj Gregoric, o kome je g. Ministar prošle godine, i to se možete uveriti iz stenografskih beležaka, sam rekao, da mu je

dao bolje mesto, pošto ga je premestio iz jedne osnovne škole na selu, kao što su Dolenjske Toplice, iz jedne osnovne škole petorazredne u školu na šesti razred u lepu varošicu Mokronog. Međutim nekoliko nedelja kasnije toga čoveka, koji ima 32 godine službe, koji je uvek odlično ocenjivan, koga zna čitava Slovenačka kao jednog ispravnog prosvetnog radnika, toga čoveka je unizio i defamirao time, da mu je uzeo upraviteljsko mesto i dao jednom mladiću. Isti je slučaj sa 50 do 60 takvih mesta. Ali ja imam u mojoj varošici slučaj, da to nije učinjeno, i to prema školskom upravitelju Žitku u Velikim Laščama, a koji je moj komšija, koji je možda 20 godina upravitelj, a žena njegova učiteljica a on ima samo jedno dete. Pošto ima tamo dve školske zgrade, on drži čitav jedan sprat u jednoj školi, četiri sobe na prvom spratu, a sobu i kujnu na tavanu. Ima velika školska bašta, i on je ostao, pošto je odan današnjem režimu, koga g. Ministar nema kuraži da dira iz »socijalnih« pobuda. Pa baš tu gde sam ja, bilo bi potrebno ovo učiniti, jer je drugi učitelj već stari pristalica klerikalne stranke, a zove se Prijatelj. Taj čestiti čovek mora da stane kod majke svoje žene na tavanu, i bilo bi Bogu dopadljivo delo, kad bi tako učinio, ali pošto Žitko služi režimu, ne može mimo »malog Ministra« Erjavca i Štrukelja, da bi nešto ovako u socijalne svrhe mogao izvršiti.

Tome referentu ima g. Ministar prosvete i da zahvali za sve sjajne istrage, na osnovu kojih je meni na moje upite odgovarao, da je sve ispitano i provereno, a međutim nesretne žrtve nikada nisu bile saslušane, nije bilo nikakvih disciplinskih istraga kao što to zakon naređuje, pa uprkos svemu tome g. Ministar ne daje učitelju g. Gregorcu i g-di Stani Zdešar čak ni to da idu na sud i utvrde objektivnu istinu.

Dalje: kod premeštaja krajevi su birani upravo sadističkom nasladom. Naročito interesantan je jedan slučaj, ja ga ovde zbog delikatnosti žali Bože ne mogu da iznesem, ali čim bi se oslobodio g. Ministar g. Erjavca, moraću da mu to ispričam, kako bi se ova sramotna nepravda mogla ispraviti.

Gospodo, a kako misle naši klerikalci o našoj prosvetnoj politici neka posvedoči sledeći članak koji nije Bog zna od kad, nego je napisan u februaru mesecu godine 1937. Članak je pod naslovom: »Slovenačke prosvetne brige, srednje škole i knjige« i glasi:

»Teške posledice jugoslovenskog centralizma koji hoće da sabije u politici i u privredi sve u jednu gomilu zbog lakšeg pregleda i boljeg iskorišćavanja u sebične ciljeve, ne osećaju se ništa manje ni u prosveti. Danas je prosveta na dnu zbog takve životne zamisli i maćehinske brige od strane finansija. Kada se danas kod nas mnogo govori o krizi srednje škole, misli se pre svega na tip realne gimnazije, koji prevladuje i koji je bio stvoren radi nivelacije jugoslovenskih naroda, a koji sada u masama proizvodi univerzitetski naraštaj i time nepregledne redove nezaposlene inteligencije. Razumljivo je da smo u takvim prilikama opet mi Slovenci — koje svi cene kao prosečno najkulturniji jugoslovenski narod — najviše pogodeni.

U Sloveniji je srednješkoolstvo zapostavljeno zato, što mu nedostaje zdravih školskih prostorija i nastavnih snaga. Naši profesori moraju u Južne krajeve, a južna braća dolaze k nama. Razlika: naši brzo nauče srbohrvatski i sve je u redu, dok od Južnjaka kod nas niko ne nauči slovenački, a štetu snose deca. Prema statistici »Profesorskog glasnika« imaju u pogledu uspeha Srbi i naročito Crnogorci najgore srednje škole u državi. Najveći nesmisao centralizma je bio

raspis o podržavljanju školskih knjiga. Tešku borbu su vojevali Slovenci i za čudo — jedanput su zainteresovani krugovi složno i jedinstveno nastupili protiv toga raspisa. A kako je sa školskim nastavnim planom? Govori se i piše već nekoliko godina da ga treba menjati, a uprkos svemu tome sada ga je izdala državna štamparija u novom izdanju, zajedno sa svim štamparskim greškama iz 1929 godine. Da li je bio tome razlog štednja? Iseljenike će svakako interesovati, kako stoji sa nastavom slovenačkog jezika u slobodnoj državi? Položaj je najočajniji: slovenački jezik smatra se dialektom i zbog toga se predaje u višim razredima zajedno sa srpskohrvatskim jezikom, u istim časovima, sa istim knjigama i istim nastavnicima. Za budućnost nam je nada u našoj mladoj generaciji učitelja, koja je potpuno svesna svoje dužnosti i prema tome radi istrajno na poboljšanju slovenačke srednje škole, iz koje su izašle čitave generacije velikih muževa.

Ovo je citat iz toga jugoslovenskog »Torda« o kome sam samo nešto malo izneo u načelnoj debati, ali eto vidite, gospodine Ministre, ovako misle o Vašoj prosvetnoj politici i o politici ove Vlade Vaši saveznici, ne znam šta sve Vama kažu u brk i lice, ali našim ljudima na strani o državnoj prosvetnoj politici ovako govore kao što sam pročitao. Još bih imao nešto da kažem. Posle ove nesreće, koju imate u Ministarstvu prosvete u ličnosti g. Erjavca... (*Ministar prosvete Dobrivoje Stošović: Opet Erjavec!*) Jeste, opet Erjavec, jer taj Vam ne služi na čast, samo Vi ne smete da ga maknete; makar da ga uzdiže u nebo g. Smodej (*Fran Smodej: Samo ne istim rečima kao što Vi to činite*) Ja bih želeo da čutite onako oprezno, kao što ste juče čitali za vreme govora moga kolege i prijatelja g. Milana Popovića, koji je govorio o intervenciji u pogledu upravnika kaznenog zavoda u Mitrovici g. Petrovića. (*Fran Smodej: Dobro, samo iznesite što god hoćete*) Neću sad da iznosim... (*Fran Smodej: Ja ne treba nikad da se stidim za ono što radim*).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим Вас, господине сенаторе, време вам измиче.

Ivan Pucelj (nastavlja): Pa, gospodine Pretsedniče, ja nisam kriv niti sam ja započeo. G. Smodej mi upada.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Немојте се освртати на упадице и приговоре.

Ivan Pucelj (nastavlja): Gospodin Smodej je baš kao Sojka u Nušićevom komadu »Dr.«, koja uvek hoće nešto da posvedoči! A onda se hvali kako se je obračunao sa mnom u Senatu! (Smeh na levisi) Vi ste gospodo, svi svedoci toga obračuna (Smeh na levisi). Ja mislim da iduće godine nećete više biti izvestilac većine. (Smeh na levisi — *Jovo Banjanin: Za mene je taj gospodin napisao u »Slovenu« da sam i ja olajavao sve*).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим Вас, господине говорниче, да се не обазирете на упадице, јер ћемо се у специјалној дебати држати строго времена.

Ivan Pucelj: (nastavlja): Ja moram da konstatišem, da ja nisam prouzrokovao ovo. Ja konstatišem i gospoda stenografi u zabeleškama će pokazati, da ja nisam kriv, pošto mi drugi upadaju.

Drugi koji je tamo slovenski, prosvetni šef, to je g. Ivan Štrukelj. To je taj čovek koji je pisao ovo pismo, čiji sam faksimil ovde pokazao. Taj gospodin ne misli tako rdavo o meni kao g. Smodej. Ja imam nekoliko zahvalnih pisama od njega i njegovih prijatelja. Nisam ja uvek bio taj »horribile dictum«, kao što

to misli g. Smodej. Oni su imali u meni zaštitnika, naročito godine 1925 i 1926. Bilo ih je najmanje 12. Ja to, gospodo, ne govorim napamet. U mojoj arhivi mogu se uvek naći ta zahvalna pisma. Neki dan sam baš pregledao korespondenciju iz godine 1931, 1932 pa sve do 1934. Ja ta pisma nisam uništio, jer ih ne ništım nego ih zadržavam kod sebe, pa kad mi je potrebno, onda ih razgledam i nosim kući. Tako sam našao pismo g. Štrukelja od 16 marta 1934 godine gde se on obraća meni i prvo mi blagodari što sam učinio za njegovog sina, moleći me da bi ga tamo ostavili, a ako to nije moguće da izdejstvujem da bar ostane u Ljubljani, što je i učinjeno. On je ostao upravnik, samo na drugoj školi, pa mi kaže da ga bar još godinu i po dana ostave na miru, a onda će napuniti 35 godina službe i onda bi želeo da ode redovnim putem u penziju. Evo ovde je njegovо pismo i mogu da ga dam g. Smodeju da se uveri. **(Fran Smodej upada)** To pismo završava, da će za svaku uslugu meni i mojoj porodici biti zahvalan i ostaćе većito zahvalan Štrukelj. Međutim, gospodo, on se zbilja pokazao zahvalan, i to time što je odmah premestio svoju kćerku i moga zeta. Taj Štrukelj ima već odavno stečeno pravo da ide u penziju. Još onda je tako želeo da napuni 35 godina službe pa da ode u penziju, a međutim još i danas ga g. Ministar drži na tom položaju, iako imamo u Dravskoj banovini oko 800 nezaposlenih, direktne sirotinje, koja formalno gladaže i nema ni toliko odela da bi mogla izaći na ulicu i zaposliti se.

Gospodo senatori, § 34 tač. 8 Finansijskog zakona za godinu 1937/38 sigurno nije u saglasnosti sa kvalifikacijama Ministra prosvete, kao što sam ih naznačio u uvodu svoga govora. Ova zakonska odredba je nesocijalna i nehumana. Sem toga je i ponižavajuća, jer se time lišava jedna osnovnoškolska učiteljica jednog osnovnog čovečjeg prava, koje uživaju inače žene sviju ostalih staleža u svim zemljama, narodima i rasama. Uostalom znamo i ovo: udata učiteljica i srećna majka daleko je bolja učiteljica nego ostale. Životno iskustvo potvrđuje nadalje, da je za svako žensko biće zgodnije da živi bračnim životom, nego da osamljeno luta kroz život. Iz ovih razloga treba taj nesrećni paragraf brisati.

Da ne bih govorio samo nezgodne stvari, ja ću izneti i nešto veseloga. Ja se radujem da sam svojim radom kao zamenik jednog člana Finansijskog odbora našeg Kluba našao četiri puta prilike, te sam se malo javio u Finansijskom odboru. To ne znači mnogo, ja sam čovek skromnih osobina, — ali sam tamo postigao tri lepa uspeha. Prvi je taj, da se je sam g. dr. Korošec, koji bi morao biti po rečima g. Smodeja neka sakrosanktna ličnost van domašaja politike... **(Fran Smodej: Kad sam ja to kazao? —, kažite! Vidite da lažete!)** Kada ste izašli od ovoga stola, pa ste ovde vikali: Kako može jedan Pucelj da kritikuje jednoga Korošca! **(Fran Smodej: A, to je drugo).** To je drugo?! Ima li još kakva Sojka iz Nušičevog komada? Druge Sojke nema!

Gospodo, g. senator i Ministar unutrašnjih dela dr. Korošec bio je prinuden posle moje polemike u Finansijskom odboru da se odrekne »Slovenca«. Izjavio je: Pa g. Kramer zna da ja nemam u svojim rukama »Slovenca«. Drugim rečima, da on nema pravo da raspolaze sa pisanjem »Slovenca«, — je li tako, g. kolega? **(Fran Smodej: Pa to je jasno).** Ali za mene i za sve one pa do Hribara unatrag, koji smo toliko lepih stvari uživali sa strane »Slovenca«, to je tako jedna korisna satisfakcija!

• Drugi uspeh postigao sam u Finansijskom odboru kod pretresanja budžeta Ministarstva prosvete. Ja sam izneo ovaj više puta ovde citirani članak u »Slovencu«: »Prokletstvo centralizma«. To je uvodni članak koji je izašao u sredu 3 marta o. g. Dakle, najnovija stvar. Tu ima dosta toga, ali ja ću samo da citiram nakratko jednu stvar, gde piše: »Mogoče, tako bi dejal, kdor ne pozna razmer, niso na raspolago sredstva. Nikakor ne! Za nastavitev potrebnih učnih moči kakor tudi za druge šolske postavke je v državnem proračunu oziroma v državni blagajni določen in razpoložljiv kredit za potrebe naše banovine. Toda iz tega kredita, namenjenega dravski banovini, se nastavlja učiteljske moči v drugim banovinama, v katerih ni ne praznih razredov, je torej zadostno število učečega osobja, ne brezposelnih učiteljskih kandidatov in sploh ne inteligenčnega proletariata«, itd. itd. **(Fran Smodej: Lepo branite Vi svoju pokrajinu!)** Ja branim tako, a Vi branite na taj način, da se Vi uvek javljate kao mačak kad mu se stane na rep. **(Smeh).**

To znači drugim rečima, gospodo senatori, da je prokletstvo centralizma i dovelo do toga, da ima dovoljno kredita u budžetu za Dravsku banovinu, ali zbog centralizma sadašnji Ministar prosvete te kredite ne upotrebljava onako kako bi trebalo, nego iznose iz kredita koji je određen za Dravsku banovinu upotrebljava za druge svrhe. Kad sam ja to izneo u Finansijskom odboru, upitao sam g. Ministra, je li ovo istina? G. Ministar je kazao da ovo ne stoji. A da bih ja ovo podvukao, jer znam kako ovakve važne reči treba zadržati u pamćenju, kažem, dakle onda »Slovenec« laže. On je odgovorio na to: Ja nisam to rekao, a ja sam mu odvratio, dakle ću onda reći blažim rečima tj. da »Slovenec« piše neistinu.

Treći moj uspeh u Finansijskom odboru bio je ovaj. Gospodo, mi smo doživeli jednu takvu veliku sramotu, kakovu retko mi Slovenci doživljavamo. Iako se više puta svađamo, ipak mi Slovenci ostajemo u granicama onoga što je dopušteno, a ne prelazimo preko granice nikada, preko granice koja kaže što je dozvoljeno, a što nije dozvoljeno. Ali mi smo doživeli tešku stvar. Našao se jedan čovek, koji je javno optužio sve slovensko učiteljstvo. Zašto ja kažem sve učiteljstvo? Zato jer ima oko 4.000 učitelja, tačno čini mi se oko 3.600 učitelja, a on je optužio učiteljstvo paušalno. Naveo je 12 slučajeva strašnih abnormalnih stvari, dakle je počinio najteži zločin klevete. Sekcija Učiteljskog udruženja za Dravsku banovinu pozvala je toga otmenog gospodina, da navede imena onih počinitelja, da nabroji te nesrećnike, da bi javnost znala koji su ti učitelji, a ne da se danas za svakog učitelja koga se sretne misli, evo to je taj, koji se tako krupno ogrešio o zakon morala.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим господина сенатора, нека уважи да је време прошло. Изволите наставити, али укратко, и свршити.

Ivan Pucelj (nastavlja): Ja bih Vas molio, Gospodine Pretsedniče! Ovakve upadice kvare efekt u govoru. **(Smeh).**

Dakle, sekcija Učiteljskog udruženja pozvala je toga gospodina, ali taj čovek se ne miče. To je tako teška optužba, gospodo senatori, tako teška podvala i kleveta, da je treba osuditi i sa ovoga mesta. Ja to činim i kažem sa ovoga mesta, neka upamti slovenačko učiteljstvo, da ovakav jedan čovek ne može uvrediti naše učiteljstvo sve dotle, dok ne vrati javnom beležniku u Kranju 32.000.— dinara koje je primio za jednu moju intervenciju, kojih sam ja može

biti preko hiljade izvršio u Beogradu za vreme sedamnaestogodišnjeg moga rada, i dok se ne izvini javno da je pored onih 32.000.— dinara položio još račun od 25.000.— dinara.

Ja to iznosim sa ovoga mesta da utešim sve slovenačko učiteljstvo, koje je izloženo ovakovom teškom jednom osramoćenju.

S druge strane meni je čast, da sa ovoga mesta mogu slovenačkom učiteljstvu poslati pozdrav ne samo u svoje ime, nego i u ime Kluba kojemu imam čast pripadati, i u ime stranke kojoj imam čast biti članom, i izjaviti, da im se nikada neće ništa zlo dogoditi i da ćemo nastojati, kad god nam se pruži prilika, da ispravimo taj nesretni položaj. Time svršavam. (Burni aplauz na levisi).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има сенатор г. Дака Поповић.

Дака Поповић: Господо сенатори, у Финансијском одбору било је речи о нашој просветној и културној политици, и ја овом приликом не бих желео да поновим што сам тада рекао, само желим да покажем, како се у разделу предлога буџета расхода Министарства просвете у цифрама огледа та културна политика.

Господо, културној политици нашој инструменти су: Библиотеке, архиве, музеји и друга разна специјална друштва и научне установе. И факат је да се у буџету овде о томе у врло скромној размери водило рачуна, и ја не бих имао шта да приговорим оним свотама које се дају на наше културне потребе, али бих приговорио и морам приговорити да се и то мало што се даје на подизање културне политике, не даје ни правично, ни једнако, нити по неком критериуму који би био јасан и који би говорио да ми уопште водимо неку одређену и јасну културну политику.

Ја ћу вас упозорити, господо, само на библиотеке. На њихове потребе у Београду и Загребу дотирају се врло скромне суме, ја нећу, господо, томе да приговорим, имамо их и у Љубљани, Крагујевцу итд. у свима крајевима наше земље, своте које су ту предвиђене нису велике, али, господо, ја морам приговорити томе, да у северним крајевима наше земље, у Војводини, где наш културни живот и ако почива на плећима једног културног друштва, једног пожртвованог друштва, држава, господо, тамо у погледу библиотека ни паре не даје. Ја мислим да у том крају, у тој колеџи наше нове културе, било би ваљда нечега што је вредно сачувати и што треба омладини па и професорима и научним радницима учинити приступачним.

Господо, исто тако кад гледамо на музеје у свима крајевима, колико толико ипак се даје. Имају три главна града своје музеје у Скопљу за Јужну Србију, имамо музеј на Цетињу, музеј у Сарајеву, музеј у Сплиту, једино, господо, у Војводини не даје се ниједне паре за музеј. Господо, има тамо многих ствари од велике музеалне вредности. Доказ о томе је то, да је наше становништво тамо најстарије, да је аутохтоно, а из касније борбе наше за чување наше нације пуно је споменика које би вредно било јавно истаћи, да кад један странац дође бар у бановинско место да имамо шта да му покажемо. Ја сам приморан да се жалим, што се ти крајеви не третирају подједнако у нашој културној политици. Ја бих молио господина Министра просвете, да се ту нешто поправи, и да се у идућем буџету предвиди, да се унесе нешто и за те потребе Војводине.

Господо, кад погледамо позиције за позоришта, ту видимо субвенције Народном позоришту у Скопљу, није много али ипак се даје 600.000 динара. Видимо позицију Народном позоришту у Сарајеву 580.000 динара, Народном позоришту у Осјеку 549.000, Народном позоришту у Марибору 300.000 динара. Сем тога добија Београдско позориште 5,999.413 динара, Казалиште у Загребу 3,994.150 динара, Народно гледалиште у Љубљани 2,974.350 динара.

Господо, у Дунавској бановини за позоришну уметност, која је тамо неопходно потребна не даје се ништа; ви знате, о томе је било говора како се тамо културе такмиче; Војводина је културно експонована, да не кажем и угрожена покрајина; ту се не може пустити самом друштву да оно само бије ту битку, када је познато да мањине културно много раде нарочито немачке културе, од када је немачки националсоцијализам глајхшалтовао те културне мањине, обилно помаже културне покрете; — под таквим приликама не може се оставити наше југословенско становништво у тако експонованом крају самом себи; ту мора и држава нешто да учини.

Ја сам сматрао за своју дужност, да оваком буџету приговорим, да замерим таку разделебу кредита, да упозорим господина Министра, да би то велика аномалија била, специјално према Војводини, где се већ од Марије Терезије почела да бије културна битка. Ту је немачка култура владала све до поравнања између Аустрије и Угарске 1867 године, а онда је мађарска култура потиснула немачку. Ја нисам зато да се ми културно потискујемо, али сам апсолутно зато да се и наша млада југословенска култура толико, колико се може, помогне, а не овако да у целом буџету Министарства просвете не можете наћи ниједну пару сем државног архивара и једног послужитеља за културне потребе Војводине. Толико сам желео да кажем. (Бурно одобравање на левици. — **Томо Јалжабетић:** Точно по оном по мени означеном принципу!)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има Министар просвете г. Добривоје Стошовић.

Министар просвете Добривоје Стошовић: Господо сенатори, ја сам веома захвалан господи сенаторима који су дали своје критике на буџет и на просветну политику Краљевске владе. Ја сам био доста опширан у своме експозеу овде, као и у експозеу који сам дао пред Народном скупштином по питању просветне политике и просветних прилика у нашој земљи. Не бих имао ништа томе да додам, само бих морао ипак да исправим извесне ствари, које нису схваћене у потпуности онако како сам их ја изложио и овде и у Народној скупштини.

Пре тога желео бих да кажем господину сенатору Хрибару, да сам његов апел за оснивање Академије наука у Љубљани примио к срцу и да ћу тај проблем проучити.

Што се тиче господина сенатора Немеца, који ми је такође упутио апел за решење питања препарандије у Петрињи, ја сам имао прилике да му дам пуно обавештење у Финансијском одбору и ја мислим да је он са тим обавештењем задовољан.

Прелазим на замерке сенатора г. Поповића. Он је у главном третирао питање комунизма на нашем Универзитету; даље, питање непоштовања аутономије од самих професора универзитета

у том смеру што се често пута на нашем универзитету дозвољавају предавања и састанци који са универзитетом и науком немају никакве везе; што се дозвољавају предавања која су често пута веома левичарска, ако хоћете комунистичка, како он каже, и која имају у својој основици левичарски или комунистички карактер. Даље је напоменуо и то, да Краљевска влада, односно ја као ресорни Министар просвете нисам подупирао довољно ректора г. Ђоровића у његовим настојањима да се успостави један нови дух на универзитету у националном смислу. И четврто, сматрао је да је велика бламажа за данашњег ректора и универзитетске власти које су приликом Светосавске прославе по тврђењу г. Поповића разуме се били принуђени да преговарају са комунистима о томе да ли ће се Светосавска прослава одржати на универзитету или не. То су у главном, ако се добро сећам, замерке г. Поповића. Тим поводом имам да изјавим ово. Ја сам јуче опширно изнео овде како Краљевска влада гледа на аутономију универзитета и ту не бих имао ништа да додам. И ако сенатор г. Поповић у тој светлости прегледа рад Краљевске владе, односно универзитета, ја мислим да ће се сложити самном да се у томе погледу не може Краљевској влади ништа замерити. Како су међутим универзитетске власти схватиле аутономију и како су ту аутономију изводиле у пракси, то је друго питање. Ја мислим да се и они нису тако и у толикој мери огрешили о принцип аутономије као што је г. сенатор изнео. Можда сенатор г. Поповић има право кад каже, да су на Универзитет по каткад позивани људи да држе омладини предавање, људи који са Универзитетом немају никакве везе, људи који су често пута уносили узрујаност и узбуђење у студентске редове. Ту донекле г. Поповић можда има право. Али ипак не може се замерити Министру просвете што је та предавања дозволио, јер је то чисто ствар универзитетских власти кога ће позвати и коме ће дозволити да предавања на универзитету држи. Они су ти који компетентно могу ценити да ли један предавач који се позива, одговара по својим квалификацијама да може одржати једно предавање са чисто научног гледишта. То је од прилике критеријум који универзитетске власти имају кад те предаваче позивају. То је аутономија и то је Закон о универзитету и ја их само поштујем и ништа више. Али, господе сенатори, ако ви сматрате, као што сам јуче нагласио, да се неко огрешио о аутономију и да је погрешно тумачи, онда се поставља и питање прецизирања те аутономије изменама и допунама Закона о универзитетима.

Што се тиче ректора г. Ђоровића могу да изјавим ово. По моме доласку на положај Министра просвете ја сам затекао на универзитету ректора г. Ђоровића, и могу да вас уверим, што ће вас и он лично уверити, да је за све време док је био ректор универзитета са мном у пуној хармонији сарађивао, и да сам му у свакој прилици пружио пуну потпору.

Што је он у своме раду нашао разлога да да оставку на ректорски положај, то је свакако његова ствар и никако се не може казати, господине сенаторе, да га ја нисам подупирао у његовом тешком послу, а који су његови интимни разлози били за давање оставке, то ја не знам. Могу да кажем само то, да је он у свом тешком послу неколико пута малаксавао под теретом крупних, ве-

ликих проблема и да сам га ја неколико пута одвраћао да не подноси оставку и давао сам му, ако могу тако да кажем, моралну потпору да у своме тешком послу издржи.

Што се тиче остале господе, који су били на положају ректора Универзитета пре г. Ђоровића, ту, разуме се, не могу дати никаква обавештења, јер је то било пре доласка Владе г. др. Милана Стојадиновића.

У погледу Светосавске прославе имам да изјавим, да смо ове године по први пут после толико година одржали Светосавску прославу на Београдском Универзитету врло достојанствено и врло свечано, и ја сам са том прославом као и сви учесници био потпуно задовољан, јер смо видели да се враћа стара традиција која је важила на нашем Универзитету већ толико година и деценија, а која је, као што знате, пре неколико година била прекинута оним нередима и демонстрацијама на Универзитету.

Ја мислим да су г. ректор и Универзитетске власти демантовале вести, које су пуштене пред Светосавску прославу, да би се унела забуна, наиме демантовале су вести, да су ректор и универзитетске власти пактирале односно споразумеле се са комунистима о томе да ли ће се Светосавска прослава одржати или не, то, господе, не стоји. Ја сам о томе добио обавештења, да нити је ректор нити су универзитетске власти ма с киме пактирале, али су они радили све оно што је била њихова дужност, т. ј. предузели су све мере да се та прослава одржи онако како достојанство самог момента то захтева. То су моја обавештења, господине сенаторе, и ја мислим да су тачна.

Долазим на примедбе мога пријатеља г. Министра Пуцеља. Ми смо имали, господе, исти двобој, ако могу тако да кажем, и приликом прошлогодишње буџетске дебате, по истим овим питањима. **(Иван Пуцељ: Без крви!)** Да, двобој без крви. Господе сенатори, кад имате у виду да ресор просвете има око 40.000 просветних радника, учитеља и наставника и када мени г. сенатор Пуцељ може да истакне свега једног јединог **(Иван Пуцељ: Ја могу да истакнем и свих 800, али сам узео само овај случај. — Фран Смодеј: Ни тај није тачан),** само једног јединог просветног наставника који није на своме месту, онда је ипак статистика врло повољна по просветну политику Краљевске владе.

То је једна ствар. Друга ствар, господе, када би овај господин, који је толико критикован, био заиста овако чудовиште, како га г. сенатор претставља... **(Иван Пуцељ: Који сенатор? Крамер или ја?)** Ви, господине сенаторе, — онда вас питам, господе сенатори, да ли је могуће да један човек од 4 или 5000 просветних радника који раде у Дравској бановини, да тај један човек може имати пуну власт и све те могућности да ради ова чуда, која нам је г. сенатор Пуцељ овде изнео. Дакле то не стоји, господе. Ја не знам, који су то интимни разлози г. сенатора Пуцеља да се он овако жустро бори против овог господина. Ево, то се већ понавља две године. Ја могу да га уверим, да ћу тај случај специјално испитати, и ако буде тачно ово, што г. сенатор каже, имамо могућности и начина да то питање решимо онако како то интереси просвете Дравске бановине и целе наше земље траже.

Прелазим на другу његову замерку, у погледу премештаја учитеља. Ја сам господину сенато-

ру Пуцељу дао одговор у Финансиском одбору у погледу тих премештаја. **(Иван Пуцељ:** Дали су их и други). Не знам, што су дали други, али ја Вам дајем оно што је званично и зашто ја као Министар просвете одговарам. Не стоји да су премештаји вршени тако ан мас, а још мање да су вршени из неких партизанских разлога. **(Иван Пуцељ:** И то Вам сви верују!) Молим Вас...

Претседник др. Желимир Мажуранић Молим, господе сенаторе, да не прекидају господина Министра! **(Јово Бањанин:** То се не уводи у списак!)

Министар просвете Добривоје Стошовић (наставља): Али, има, господе, још једна ствар, коју нисам споменуо у Финансиском одбору, а коју ћу овде споменути. Од свих тих учитеља, који су премештени, тиче се Дравске бановине, ниједан, или може бити један мали проценат је отишао ван Дравске бановине. Може бити, ако је било 200 премештаја, да је отишло два или три ван Дравске бановине. Сва та господа која су премештена било по молби или по потреби службе, они су остали у Дравској бановини. **(Иван Пуцељ:** Има их више. — Радочај и Кула!) Према томе, не може бити говора да су то била нека прогањања. Друга би била ствар да сам ја некога из Дравске бановине преместио на пр. у Стругу код г. сенатора, (показује руком на сенатора г. Крстића) или негде на Кајмакчалан итд. У колико је дакле било тих премештаја они су у главном вршени у границама Дравске бановине.

И морал је захтевао, господине Пуцељу, да се ти премештаји изврше, јер су нека господа добила раније места на која по Закону нису имала право. **(Иван Пуцељ:** И сада). И Ви сада критикујете мој рад, што сам ја извесне учитеље преместио са оних места на која они нису имали право и довео на та места оне учитеље, којима та места потпуно одговарају и који на њих имају право. То се не да критикувати, господине сенаторе.

Али ипак, господе сенатори, да не бисте били под импресијом сенатора г. Пуцеља, као да је то била нека сеоба Срба или сеоба Југословена, ја ћу вам изнети статистику премештаја у току прошле године: укупно је било премештаја 2573 (Један глас: А од коликог броја?) Од 31.000 учитеља. Од тога броја премештено је по молби 2.094 учитеља. **(Иван Пуцељ:** По оваквим молбама!) Молим, доћи ћемо и на то. Дакле, 2.094 по молби, а по потреби службе у целој земљи 472 и 7 по казни, што укупно чини 2.573. Ако узмете, господе, те бројеве у односу према целокупном броју учитељства, онда ћете констатовати, да је по молби премештено 7,78, а по потреби службе свега 1,75%. **(Иван Пуцељ:** Колико отпада на Дравску бановину?) И то ћу Вам казати, господине сенаторе! На Дравску бановину отпада 83. **(Иван Пуцељ:** 174). 83 у току школске године. **(Иван Пуцељ:** То је у току ове године, али од како сте Ви Министар, има 174.) 174 на укупан број учитеља у Дравској бановини од 4.679, за две године. **(Иван Пуцељ:** То је мало?!)

Господин сенатор каже, да су и молбе оних учитеља, који су по молбама премештени, да су и те молбе фингиране или изнуђене. Господе, и то не стоји! Сва она господа учитељи, који су премештени по молби, ако им је молба изнуђена, или ако је учињен фалсификат у погледу потписа на молби, имају право да се жале Државном савету. **(Јово Бањанин:** Ко сме?) Зашто? Сваки сме, и сваки има право да поднесе жалбу Држав-

ном савету. Толико је пута било, да људи донесу молбу Министру просвете и кажу: овај господин учитељ моли за премештај. И Министар просвете изађе тој молби у сусрет, али се после докаже, да тај није поднео молбу, и Државни савет поништи то решење о премештају... **(Иван Пуцељ:** Ја сам овде поднео два доказа, из којих се види, да су они били принуђени да поднесу молбе.)

Можда се може критикувати, што је оволики број 2.094 учитеља био премештен по молбама. Ту су били разлози породични и здравствени, а често пута био је и разлог спајања бракова итд.

По потреби службе било је премештено 472 учитеља, и као разлог наводим то, што су често пута млађи учитељи морали да уступе место старијим учитељима. Често пута су млађи учитељи били на местима, на којима по закону немају право. Али ја сам такве учитеље уклонио не само у Дравској бановини него и одавде из Београда. Кад сам дошао на положај Министра просвете, видео сам, да има маса младих учитељица, које су добиле Београд одмах по свршеној учитељској школи, или после две три године учитељског рада.

Ја сам сматрао да то није право и да то није на закону основано, и све сам те младе учитеље уклонио из Београда, Љубљане и Загреба, из свих универзитетских, бановинских и градских седишта и доводио старије људе са више искуства, са већим породичним потребама за школовање своје деце итд.

Даље, један изванредан број учитеља био је премештен из разлога, што сам наследио врло велики број учитељских парова, где су били раздвојени муж и жена. Таквих парова било је око 2.000. Ја сам у току ове године успео, да преко 1.000 учитељских парова спојим, да они буду у једној истој школи, који су били растављени просветном политиком ранијих режима, Господине Министре Пуцељу! **(Иван Пуцељ:** Ја Вас нећу кориговати, ја ћу испричати један случај!)

Кад кажем, да је било око 2.000 таквих парова, може бити да има случајева, који још нису исправљени, али тежња је и тенденција Краљевске владе, да све те учитеље споји, јер то захтева и интерес школе, и интерес породице, и интерес деце.

Толико, господе сенатори, у погледу премештаја:

Нисам добро чуо, али мислим да сте напоменули овде, да је писано у погледу уџбеника... **(Иван Пуцељ:** То сам ја само цитирао што пише Тот.) Кад је то писано, господине сенаторе? **(Иван Пуцељ:** Сада 5 или 6 фебруара, али не од моје или Крамерове руке). Је ли то писано у неком листу? **(Јово Бањанин:** То је агенција ове господе за страну штампу у Америци, који обавештавају о приликама у Југославији.) Из мога експозеа који сам одржао јуче овде, ви сте констатовали у погледу издавања државних уџбеника, да ја желим, да Краљевска влада жели, најширу анкету у том питању. Према томе, слободно је свакоме да изнесе своје гледиште, како сматра и мисли да то питање треба решити.

Ви сте раније износили у овом Дому и писање „Словенца“, па сте нам износили и своје гледиште по том питању. Па нека пише. Ви можете да нам стегнете руку и да нам честитате што „Словенец“ може да критикује рад Министра просвете, ако сматра да то треба да чини. **(Јово Бањанин:** У Љубљани критикују, а овде све одобравају!)

Краљевска влада не само што дозвољава, и поред прописа цензуре који постоје, него и жели да се да пуно обавештење јавности и у Словеначкој и у целој земљи о том крупном питању. Према томе, можете само да нам честитате због тога, а не да нас критикујете. (Иван Пуцељ: Ја Вас нисам критиковао него похвалио и казао, да је то велики успех што сте казали, да не стоји оно што је писао „Словенец“.) То је друго питање, то је у погледу питања недовољног постављања учитељских снага у Дравској бановини. (Иван Пуцељ: То је пролетство централизма!) Ми тежимо слободној штампи, а кад слободна штампа нешто пише, што је чак можда и неповољно по Владу, ви то критикујете. А што се тиче тога како ствари стварно стоје у погледу основне наставе, допустите ми да о томе обавестим вас, господу сенаторе, из Дравске бановине, а исто тако и осталу господу сенаторе из других бановина, која су заинтересована у овом просветном проблему.

Ми имамо данас 4.679 учитеља у Дравској бановини, што значи да једно одељење основне наставе у Дравској бановини долази на 296 становника; у Савској бановини 6.109 учитеља и ту једно одељење долази на 548 становника, у Врбаској бановини има 1.431 наставник и ту једно одељење долази на 1.070 становника; у Приморској бановини има 1.957 учитеља, и ту долази једно одељење на 634 становника; у Дринској бановини има 2.505 наставника и ту једно одељење долази на 789 становника; у Зетској бановини има 2.003 наставника и ту долази једно одељење на 570 становника; у Дунавској бановини има 5.477 наставника и ту долази једно одељење на 509 становника; у Моравској бановини има 2.750 наставника и ту долази једно одељење на 587 становника; у Вардарској бановини има 2.740 наставника и ту долази једно одељење на 615 становника; Управа града Београда са Земуном и Панчевом има 713 наставника и ту долази једно одељење на 506 становника. Из ове статистике не би се могло рећи, кад се узму у обзир ове цифре, да смо запоставили основну наставу у Дравској бановини. (Иван Пуцељ: Ја сам то цитирао из „Словенца“. Они тако мисле о Вама!)

Потпретседник Милан Симоновић: Молим Вас, господине сенаторе, да не прекидате г. Министра.

Министар просвете Добривоје Стошовић (наставља): „Словенец“ није библија. Они могу правити статистику према њиховим обавештењима која могу бити тачна или погрешна, али ово што сам вам ја изнео, то је званична статистика и то је тачно.

Даље могу рећи, ради умирења г. сенатора Пуцеља, да сам у току прошле школске године у Дравској бановини поставио — не могу сада тачно да се сетим цифре — али свакако више од 80 нових учитељских кандидата, док, међутим, то не бих могао да кажем за остале бановине, које у том погледу стоје много горе него Дравска бановина. Према томе, ја бих само требао да добијем похвалу од вас, а осуду од стране господе сенатора из других бановина, коју бих морао да примим. Питање је веома тешко, то ја знам, за господу сенаторе и за господу народне посланике из Дравске бановине, у погледу постављања нових учитељских снага. Они имају тамо око 600—700 учитељских кандидата. (Иван Пуцељ: Преко 700!) Ти кандидати чекају по 5—6 година на по-

стављење. Ја знам господо, те тешкоће, и зато сам се и трудио да их колико толико отклоним, бар да смањим тај број незапослених учитељских кандидата у Дравској бановини. Али сам увек истицао, и то морам и с овог места да нагласим, да ће се — извините што тако морам да кажем — Дравска бановина, у погледу учитељских снага, угушити у сопственом салу. Дравска бановина је имала у своје време мислим 6 учитељских школа. (Иван Пуцељ: Три манастирске међу њима!) Те су школе, неконтролисане, давале из године у годину све већи и већи број кандидата, тако да се данас створио један кадар од 600 или 700 младих учитеља или учитељица који апсолутно не могу да добију запослење. Ја сам настојао да се тај број смањи. Како рекох, ове године сам поставио 70—80 учитељских кандидата, а прошле године исто тако; али, још увек има велики број незапослених кандидата. Предузео сам и друге мере, а то је да убудуће смањимо број нових кандидата, који би се уписивали у ове препарандије. На тај начин ја мислим да ће се за коју годину моћи постићи, да сврши учитељску школу онолико кандидата колико се могу поставити.

То је, господо, све што сам имао да одговорим на примедбе које су овде учињене. (Аплауз на десници).

Потпретседник Милан Симоновић: Има реч ради личног објашњења сенатор г. Милан Поповић.

Милан Поповић: Разочарао ме је г. Министар одговором који је дао на моје јучерашње излагање. Ја сам мислио да ћу моћи да импресионирам г. Министра мојим начелним излагањем о вођењу његове просветне политике, и да ће се он задржати бар на главним линијама принципијелне дискусије: да ли је моћ његовог досезања допрла дотле, да може бити осигурано изграђивање југословенске културе на нашим универзитетима, како то прописује Закон о универзитетима. За мене није важно да ли ће г. Министар да ме цифарно увери, да ли су донекле или до кога процента тачна моја излагања о комунизму. То није тако важна ствар. Ту није тежиште нашег просветног проблема, него у ономе што сам ја у својем говору истакао, и у том погледу се г. Министар није осврнуо на моје излагање. Зато ћу се ја осврнути само на трећу примедбу, у којој ме је г. Министар демантовао. (Министар просвете Добривоје Стошовић: У закону је јасно и прецизно изнето која су права Министра просвете, а које су дужности Универзитетског сената.) Закон се не примењује једнако на све. Ја сам тражио то и о томе се Министар није изјаснио, али се изјаснио о томе да нису тачне моје информације које сам дао пред овим Домом у погледу Светосавске прославе.

На оно друго нећу рефлектирати због краткоће времена, али господина Министра морам најжалост да уверим, да су моје информације тачне. Истина, Светосавска прослава је обављена на свечан начин, али господин Министар је заборавио да каже, да је овогодишња прослава обављена уз извесне услове, које су ставили екстремни леви-чарски елементи Универзитетског Већу. Тачно је да је тој свечаној прослави претходило неколико преговора између акционог одбора стручних удружења са ректором Универзитета. Ректор је тражио сагласност акционог одбора стручних удружења, да ли ће се Светосавска прослава ове

године моћи одржати и да ли ће се одржати у реду. Господа студенти из акционог одбора стручних удружења ставили су ове услове: „Светосавска прослава може и треба да се одржи по традицијама Универзитета а под овим условима: целокупни прилози који буду тога дана пали, имају да припадну Фонду сиромашних студената и да буду подељени међу студентске мензе, а да Светосавској прослави не присуствује ни изасланик Његовог Величанства Краља ни Њ. Св. Патријарха.“ Светосавска прослава је одржана на овај свечан начин, како је потврдио господин Министар, али само под тим условима. А да, господо сенатори, ти услови значе капитулацију ректора Универзитета према тим екстремним левичарским елементима, на срамоту престижа наше државе, то је сигурно. И зато се не могу задовољити одговором господина Министра.

Потпретседник Милан Симоновић: Реч има Министар просвете господин Добривоје Стошовић.

Министар просвете Добривоје Стошовић: Господо сенатори, морам да изјавим са овога места, да су информације које је дао сенатор господин Поповић у апсолутној супротности са званичним информацијама које ја као Министар просвете имам.

Не стоји, морам то још једанпут да кажем, да је ректор Универзитета преговарао или правно неку нагодбу, како овде изгледа, са студентима београдског Универзитета. Стоји међутим, да је ректор, пошто је хтео са универзитетским Већем и Сенатом да ове године буде прослава Светог Саве како то традиција нашег Универзитета захтева, тражио, разуме се, од свих студентских удружења, да са своје стране ураде све што је потребно да та прослава буде достојанствена и у духу традиција Универзитета. (**Милан Поповић:** Дакле, ипак је преговарао!). Ту није реч о некој нагодби, него је реч о томе, да сви допринесу да та свечаност буде одржана у духу традиција. (**Јово Бањанин:** Комунисти су славили, а националисти су морали изостати! — **Милан Поповић:** Је су ли националисти присуствовали?) Господин сенатор Поповић је казао, да су нека удружења комунистичка, неки акциони одбори, постављали услове да на свечаности не присуствују ни изасланик Његовог Величанства Краља, ни Њ. Св. Патријарха. То не стоји. (**Милан Поповић:** Је ли присуствовао?)

У очи Светосавске прославе издат је један број, колико се сећам, „Студентских новина“, у којима стоји отприлике ово: да су комунистичка удружења ставила услов да се прослава одржи, али да на прославу не дођу ни Министар просвете ни други високи функционери. Ту није било речи ни о Патријарху нити је било речи, ако се добро сећам, о изасланику Његовог Величанства Краља. Тај је број листа издат уочи прославе, да би се створила забуна, јер има пуно људи који желе да створе забуну међу студентском омладином, — тај је број, као што рекох, издат уочи светосавске прославе; и ја сам, иако ми је саветовано са неке стране да не одем, ја сам сматрао да треба да одем на прославу и отишао сам. Његова Светост Патријарх можда је сматрао да не треба да дође и није дошао. И ми смо прославу одржали на начин као што сам мало пре изнео.

Толико сам само још сматрао за потребно да кажем у допуну онога што сам малочас изнео.

Потпретседник Милан Симоновић: Има реч известилац већине г. Смодеј.

Извештач већине Финансиског одбора Фран Смодеј: Господо сенатори, г. сенатор Милан Поповић говорио нам је јуче о комунистичком рођењу у нашој држави и навео цео низ чињеница по овоме предмету. Ја бих могао томе додати још и друга факта, као на пример, да је постојала у Словенији на једној основној школи права правца комунистичка организација. Требало би да господо школски надзорници завире у школске библиотеке па ће се уверити, да има у неким крајевима искључиво комунистичке литературе у школским библиотекама. Па кад би прегледали све школске задатке, могли би наћи задатке у којима се третирају бољшевичке тезе и то у бољшевизму наклоњеном смислу, и то у учитељским, средњим и основним школама. Да бољшевичка делатност у нас постоји и то веома живахна, у томе се са г. Поповићем потпуно слажем, као и у томе, да треба бољшевичку акцију енергично сузбијати. С осталим његовим дедукцијама не могу се сложити. Најпре морам нагласити да је г. сенатор Милан Поповић промашио кад нам је хтео бољшевичку опасност претставити тако, као да је бољшевичка активност почела тек под садашњом Владом, и као да је ова Влада немоћна према њој. А г. др. Крамер је у Финансиском одбору тврдио, да садашњи Министар унутрашњих дела познаје у борби против бољшевизма само пендрек. То је пар пута казао. Све то апсолутно не стоји. Зна се да је најбољи расадник за ширење бољшевизма сваки насилнички режим као што су били режими ЈНС. (**Јово Бањанин:** Ви то знате, јер сте тада били у Пресбируу!) То је познато и то не треба доказивати, јер то цео свет зна. За време ЈНС режима су се бољшевизирали универзитети онако како нам је то описао сенатор г. Поповић. Када је дошла Влада г. др. Стојадиновића показало се је колико је јака бољшевичка организација и то међу интелектуалцима. То је сасвим природно, пошто је Влада г. др. Стојадиновића по своме програму приступила поступном спровођењу политичких слобода. Но тај факат комунизма ни најмање није ојачао, напротив су му одузете из руку агитациона средства којима се је раније служио.

Али с друге стране су комунисти постали само дрскији пошто су замирисали слободнији ваздух и тиме су омогућили да је власт пронашла њихове центре и њихове вође похватала.

Г. др. Крамер воли да говори о пендреку када је реч о Министру унутрашњих дела, но баш он и странка којој припада имају најмање разлога да употребљавају ову реч у својој критици. Господин Министар унутрашњих дела нема за сузбијање субверзивних елемената на расположењу других средстава него закон и полицијске органе. Стога је већ у своме прошлогодишњем експозеу нагласио, да треба по тој ствари сарадњу свих других фактора, целокупне јавности, школе, цркве и политичких партија. Господин сенатор Милан Поповић и остала господо говорници из клуба Југословенске националне странке пронашли су, како кажу, против бољшевичке идеологије један лек. То је националистичка идеологија онаква какву је они проповедају. По моме уверењу тај лек је неефикасан. Радовао бих се када бих био уверен, да је то један добар лек, који може да подигне једну баријеру против свих ру-

шилачких покрета, а нарочито против бољшевизма. Али против бољшевизма има једна друга паролна (**Јово Бањанин:** Или Рим или Москва!) Руска интелигенција, господине Бањанине, била је сигурно сва национална, па је сачица бољшевизма национализам потпуно сломила преко ноћи. Шпанија је била безпримерно сва национална (Гласови са левице: Клерикална!), бар толико национална као ви, но кад је требало решавати прешна социјална и аграрно-социјална питања, маса организованог и неорганизованог народа прешла је са свом оном интелигенцијом, која је била васпитана у духу материјалистичке филозофије, на страну анархо-комуниста и око националног барјака окупили су се само они који нису васпитани у духу материјалистичке филозофије. *Extrema se tangunt.* Крајњи, екстремни национализам и анархо-комунизам на истој се налазе идејној основици. Како може неко повести у борбу против комунизма човека гладног и босог ако је материјалистички васпитан? Мислите ли да га може задржати национализам?

Ја кажем да ова национална идеја у таквом случају кад је неко гладан, бос и го, није довољно јака да би могла у њему сузбити све оно што се диже у сваком човеку који нема шта да једе и нема са чиме да се обуче. Задржати га може само једна виша и јача сила него што је национализам, а то је осећај да за њега и његова дела постоји једна неизбежна санкција. Човечју санкцију може човек да избегне, али Божју санкцију не може. Разуме се, Ви се смејете, господине Бањанину! (**Јово Бањанин:** И Ви се сами смејете) Можете Ви да имате своје уверење, а ја имам своје. Ја поштујем свачије уверење, само не треба да се смејете, јер тиме не показујете поштовање туђем уверењу.

Господо, ово о чему сам сада говорио, то видимо свакога дана. Ви мислите да је могућа борба против социјалне револуције дрвеним сабљама? (**Јово Бањанин:** Само не знам хоћемо ли у рај или у ценет?) Ми дан на дан сазнајемо да на пример материјалистички васпитана омладина у борби са комунистима постепено прелази на страну комуниста, па макар то били и синови најимућнијих и националних родитеља, и само стога национално васпитани. (**Иван Пуцел:** Па имате Бернара Шоа и друге) Најбољи пример за то је Љубљана, где је на Универзитету такозвана национална академска омладина или прешла у комунисте или сарађује са њима, а победоносно борбу води против комунизма на Љубљанском Универзитету једино принципиелно у духу хришћанске етике национално васпитана омладина, коју би уважени г. сенатор Бањанин назвао „клерикалном” и, разуме се, због тога по државу опасном. Ако мислите да је ваша национална идеологија нека баријера против бољшевизма и осталих разорних појава, како то да је на пример витешка и пар екселанс национална организација „Сокола” у општини Хрељин крај Сушака корпоративно прешла у комунисте? (**Јово Бањанин:** Страшно! Кад гоните Соколе, морају се спасавати!) Свакако да је страшно. Што може да се деси у једном крају, то може онда да се деси и у другом и у трећем.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим Вас, господине сенаторе, да се не осврћете на упадице.

Известилац већине Финансиског одбора Фран

Смодеј (наставља): Не, господо, против бољшевичког и анархистичког отрова има сасвим други противлек, и то је с једне идеолошке стране: верски одгој, васпитање на основу противматеријалистичке етике, а с друге стране рад на побољшању социјалног положаја радништва и свих осталих, који немају довољних средстава за живот, то је социјална правда — то је моје лично уверење. Бољшевици сами најбоље знају где је њихов најјачи и најопаснији противник, па зато су прогласили, да је религија опиум и зато шире по целом свету безбожничку организацију. Ја бих желео да ви не отворате овој безбожничкој акцији врата. (**Јово Бањанин:** Отворили сте јој ви врата). Влада г. др. Стојадиновића пошла је путем социјалног законодавства и сав наш овогодишњи буџет доказује, да она систематски штити економски најслабије.

Ерго, конклузије г. Милана Поповића погрешне су и средства, која препоручује лева страна Сената, потпуно су неефикасна. Ја верујем да је баш ова Влада, која је почела да решава социјална питања, позвата, и како смо се већ у Финансијском одбору уверили из експозеа Министра унутрашњих послова, једино способна да нас спасава, не од овог великог бољшевизма у радништву кога више нема, него против салонских комуниста, који су деломце дошли из ваших редова. (Одобравање на десници. — **Др. Алберт Крамер:** Ипак је љубљански бискуп гласао за комунистичку листу, а ми не!)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, тиме је претрес предлога буџета раздела V Министарства просвете довршен. Сада прелазимо на гласање. Гласаће се у смислу Пословника седењем и устајањем и то по партијама. Молим г. известиоца да прочита партију 200.

Известилац Фран Смодеј прочита партију 200.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Прима ли Сенат прочитану партију 200? (Гласови: Прима. Не прима.) Господа, која су против, нека изволе устати. (Мањина устаје.) Објављујем, да је партија 200 примљена већином гласова.

(— За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102. Устава и § 67 закона о Пословном реду у Сенату, примио већином гласова цео буџет расхода раздела V — Министарства просвете, и то од партије 201 до партије 346 закључно. —)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Објављујем, да је Сенат примио предлог буџета расхода раздела V — Министарства просвете.

Сада се прелази на претрес предлога буџета расхода раздела VI — Министарства иностраних послова.

Реч има Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова г. др. Милан Стојадиновић (Бурно пљескање на десници са повицима: Живео!)

Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан М. Стојадиновић: Господо сенатори, у току прошле године Краљевска влада је продужила у потпуности извршење свога програма, који је била изнела још у својој првој декларацији, када се претставила овом високом Дому 4 јула 1935.

Како у унутрашњој, тако исто и у спољној политици, Краљевска влада је остала верна тој декларацији. Принцип државног и народног је-

динства био је довољно истакнут, али смо ми томе додали још и извесне друге принципе, без којих би они први били само речи без садржине. Зато је у декларацији била истакнута пуна примена и поштовање начела једнакости и равноправности свију грађана. (Одобравање на десници и повици: Тако је). Зато смо још онда били обећали да ћемо не само нову израву, него и примену постојећих политичких закона прилагодити тежњама и жељама народним. Зато смо још 4 јула 1936 били истакли жељу да се омогући истинско учешће најширим слојевима народа у управи државној, бановинској и општинској.

У томе правцу ми смо развијали сву нашу активност. И ако хоћете, господо сенатори, да budete непристрасни, ако хоћете да одбаците копрену партизанске нетрпељивости, ако метнете правично руку на срце, онда ћете не само Ви са деснице, него исто тако и Ви са левице пред самима собом морати да признате, да је Краљевска влада своју реч одржала, да је остала верна својој програму и да је у његовом извршењу имала великих и несумњивих успеха, успеха у свима правцима и на свима странама. (Узвици са деснице и центрума: Тако је! — Живо одобравање и аплауз).

Когод је са стране објективно пратио ток ове буџетске дебате, морао је доћи до закључка, да неких тежих приговора владином раду уопште није било. Већ сам тај факт да је највећи део времена утрошен на дискусију о томе: јесу ли Срби и Хрвати један народ или нису, то најбоље доказује (Узвици: Тако је).

Цитиране су овде речи пок. Стјепана Радића, да су Срби и Хрвати један народ. Цитиране су после речи наследника и следбеника тог истог Стјепана Радића, да Срби и Хрвати нису један народ. Јесмо један народ, или нисмо један народ? Одговор на ово питање даван је у разна времена на различити начин. Ви сте најзад чули пре неки дан једног нашег сенаторског друга, који је са много оштроумности и талента доказивао да јесмо један народ и да нисмо један народ. Гледиште Краљевске владе, која се у народу ослања на Југословенску радикалну заједницу, у односу на ово питање, познато је из програма те странке. Али без обзира на то, мени се чини да је данас много важније да сви Хрвати буду задовољни у овој држави, (Опште одобравање, аплауз и узвици Тако је!) да учинимо све што до нас стоји, да се и Хрвати осећају равноправни са другом својом браћом (Узвици: Тако је!) да и они искрено и предано и топло воле ову нашу државу, као што је воле Срби и Словенци. (Аплауз). То има да буде циљ наше политике. Ја ћу оставити моме поштованоме другу и пријатељу из Владе г. Министру др. Корошцу, да вам детаљније говори о питањима унутрашње политике, али не могу да пропустим, а да не констатујем факт, да су унутрашње прилике у нашој земљи данас далеко боље, него у моменту, када смо примили државну управу из руку шефова и подшефова, претседника и потпретседника, почасних и активних, оне господе из ЈНС (Одобравање на десници и центруму и узвици: Тако је.)

Уз успехе на пољу унутрашње политике, дошли су, господо сенатори, видљиви успеси и на пољу спољне политике.

Основне линије наше спољне политике, дате

у декларацији Краљевске владе 4 јула 1935, са успехом су биле примљене у току прошле године.

Одани идеји мира међу народима, одани пакту Друштва народа, ми смо развијали наше односе са свима државама, са којима имамо дипломатске односе, у једном пријатељском духу.

Мислим да је непотребно да инсистирам на традиционалном пријатељству, које везује Југославију са Француском Републиком.

То пријатељство не може се мерити формалним дипломатским мерилима и њему нису потребне ни честе, ни нарочите дипломатске изјаве. Оно има дубоког корена у срцима наша два народа. Недавно смо у сагласности са француском владом одлучили, да се продужи пакт о пријатељству између Француске и наше Краљевине од 12 новембра 1927 године. (Аплауз и узвици: „Живео“!) Исто тако закључен је у Београду, у присуству француског Министра трговине и један трговински споразум, који има за циљ да наше везе са Француском употпуни живљим трговинским и економским разменама. Југославија остаје веран пријатељ Француске Републике као што је то увек и била. (Бурно одобравање и узвици: Живела Француска!)

Са Великом Британијом наши односи су такође односи искреног пријатељства. Југославија гледа у Британској Империји снажног браниоца мира у Европи. Краљевска влада са пуно поверења прати мудре напоре британских водећих фактора у решавању великих међународних проблема. Са своје стране, пак, Велика Британија је дала према Југославији видне доказе свога пријатељства и мени је необично задовољство што могу да констатујем, да политички и економски односи међу нама никада до сада нису били тако добри, као што су данас. (Бурно одобравање, аплауз и узвици: Живела!)

Између Југославије и немачког Рајха не постоје данас никакве супротности, ни несугласице. Ми са Немачком имамо много додирних тачака, нарочито на економском пољу. Наше трговинске размене са Немачком су врло интензивне и ми се трудимо да их споразумима са немачком владом регулишемо у обострано добро схваћеном интересу. Краљевска влада ће и даље улагати своје напоре, да се ова пријатељска атмосфера у односима између две земље и даље развија. (Одобравање и аплауз).

Са Краљевином Италијом наши односи проширују се све више у правцу врло добрих суседских односа. Као што је познато, раније, између наше велике сусетке на Западу и нас, постојали су извесни неспоразуми и размимоилажења. Али данас, судећи по извесним чињеницама, време тих несугласица припада прошлости. Изгледа да се хоризонт на Јадрану разбистрава и појављују се, рекло би се, значајни наговештаји, да ће наступити епоха срдачнијих односа између Краљевине Италије и Краљевине Југославије. (Одобравање и аплауз).

У колико се пак тиче наше средњеевропске и балканске ситуације, ми имамо ту један изузетно повољан положај, јер се налазимо у склопу двеју организација, чији су циљеви познати, а њихови основи и системи већ више година утврђени и потпуно консолидовани.

Мала антанта, један од првих европских регионалних споразума, живи већ 16 година. За то време она је пролазила кроз тешке догађаје, али

је из њих излазили само очеличена. Створена ради одржања поратног статуса у Средњо-источној Европи, Мала антанта је корисно послужила, а и данас служи легитимним и важним интересима њених чланова; поврх тога и самој идеји мира уопште. Поред тога, она помаже остварењу и других циљева њених савезних народа, циљева економских, културних и социјалних. Њена кохезија манифестује се видно и често. Прошле године шефови три савезничка народа чинили су узајамне посете. Исто тако Министри иностраних послова трију држава одржавали су стални контакт и састајали се на конференцијама и годишњим састанцима. Хармоничан рад и постигнути резултати показали су да Румунија, Чехословачка и Југославија настављају успешно своју делатност у оквиру организационог статута Мале антанте. (Одобравање и аплауз.)

На самом Балкану ствари су добиле и добијају све више карактер постојаности и дефинитивног сређивања. Балкански споразум, закључен пре три године између нас и наших савезника: Грчке, Румуније и Турске, показао се ефикасан и пун виталности. Од његовог закључивања Балкан је постао редак пример солидарности и слоге међу народима. (Аплауз и бурно одобравање). Некадашње поприште борби, непрекидних размирица, политичких сукоба и ратова, он је данас најизразитији елемент реда и међународне стабилности. Трајна снага и моћна мирољубива мисија овога пакта манифестује се стално и без прекида. Састанци, које сам имао прошле јесени са одговорним факторима пријатељске и савезничке Румуније, тако исто и моја посета октобра прошле године Анкари као и скорашњи састанак у Атини, учврстили су ме у уверењу, да је Балкански пакт једна јака и солидна међународна заједница. (Бурно одобравање и аплауз.)

Наша сусетка на Истоку, Краљевина Бугарска, учинила је један велики корак ка зближењу са осталим балканским народима. Пакт о вечном пријатељству и ненарушивом миру између Југославије и Бугарске, који је потписан у Београду 24 јануара о. г., само је дао дипломатску форму дубоким и искреним тежњама оба братска народа. (Буран аплауз.)

Тим пактом утврђена је жеља, да се одржи трајни мир, на бази постојећег стања, између нас и Бугара. По себи се разуме, да смо овај дипломатски докуменат закључили по претходном споразуму са нашим савезницима из Балканског споразума и Мале Антанте. Он не вређа ничије право, он није искључив. Он је потпуно у складу са принципима и циљевима Балканског пакта и по томе може имати само благотворно дејство на опште прилике на Балкану.

И односи са осталим суседним државама, које не спадају у оквир Мале антанте и Балканског споразума, развијали су се углавном у једној повољној атмосфери.

Са Аустријском Републиком ми смо се трудили да наши односи остану коректни и непомућени, и поред тога што је аустријска Влада сматрала за потребно да прошле године једнострано откаже војне клаузуле Сен-Жерменског уговора о миру, што ми, као ни друге две државе Мале антанте, нисмо могли примити знању. Иако извесни кругови у Аустрији и даље врше пропаганду за повратак Хабзбурга, ми се надамо да одговорни фактори Аустрије неће учинити у овом погле-

ду нешто, што би могло изазвати тешке заплете у Средњој Европи. И у првом и у другом случају наше државе остаје доследно и непроменљиво: Једнострано отказ уговора не одобравамо, а према рестаурацији Хабзбурга став Краљевске владе је одлучно негативан, какав је од увек био. (Одобравање, аплауз и узвици: Тако је!)

Са Мађарском наши су се односи у току прошле године приметно побољшали у духу једног коректног и доброг сусетства. Наши односи са суседном Краљевином Албанијом су добри.

Према другим државама, са којима нисмо у непосредном контакту међусобних граница, наша Краљевина се увек инспирисала духом срдачне међународне сарадње на терену општих европских интереса.

Пријатно ми је да споменем, да су наши односи са Пољском Републиком, који се увек развијају у духу узајамног схватања и срдачних симпатија, нашли новог израза у посети пољског Министра иностраних послова учињеној Београду крајем маја прошле године.

Сем овога у својој дипломатској активности Краљевска Влада је тежила, да економски момент те активности буде нарочито подвучен отварајући за нашу извозну трговину нова тржишта и нове путеве.

Из овог експозеа ви сте, господо сенатори, видели углавном целокупну спољну ситуацију Краљевине Југославије. С обзиром на елементе који доминирају у данашњим међународним односима, сматрам да могу рећи, да је садашњи положај Краљевине Југославије веома повољан. Краљевска влада може са задовољством гледати на биланс свога прошлогодишњег рада. Водећи увек рачуна о животним и легитимним правима и интересима нашег народа, Краљевска влада се старала, да у наше међународне односе унесе своју дубоку мирољубивост и потребну ширину схватања при решавању важних међународних проблема. Из једне тешке и мутне периоде међународног живота, Југославија је успела да изађе не само неослабљена, већ са појачаним међународним престижом. Наша земља се данас са правом сматра као један од главних фактора мира и постојећег реда на Балкану и целој Југоисточној Европи.

Ми смо остали верни свима постојећим савезима и свима својим старим пријатељима, али смо успели да тај број пријатеља још проширимо и увећамо.

Сматрам за своју дужност да и овом приликом истакнем сталне напоре Краљевске владе упућене на појачавање наше сопствене снаге. Ми морамо имати материјално и морално добро опремљену и снажну војску (Буран, дуготрајан аплауз са узвизима: Живела војска!), која ће увек бити на висини свога задатка да одговори дужности према отаџбини са оним истим високим патриотизмом, каквим се одликовала и у прошлости. Она је један од стубова наше националне егзистенције и она то мора остати и у будућности. Уздајући се у нашу војску и моралну снагу нашег народа, ослањајући се исто тако на наше савезе и пријатељства, ја мислим да ми можемо са много спокојства очекивати даљи развој међународних догађаја.

Са оваквом својом политиком Краљевска влада верује, да је учинила све за добро Краља, за

напредак Југославије и за срећу целог нашег народа. (Дуготрајан аплауз.)

Зато вас молим, господо сенатори, да изволите усвојити предлог буџета Министарства иностраних послова. (Бурно и дуготрајно одобравање и плескање).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има сенатор г. др. Будислав-Гргур Анђелиновић.

Dr. Budislav Grgur Anđelinović: Gospodo senatori, sa najvećim interesom očekivao sam govor gospodina Ministra inostranih poslova kod rasprave u budžetu njegovog Ministarstva u Narodnoj skupštini. Govor Ministra inostranih poslova u svim budžetskim raspravama do danas smatrao sam najvažnijim i najznačajnijim, jer se je preko njega izgrađivala vanjska politika naše mlade države. Razlaganje Ministra inostranih poslova promatrao sam uvijek sa jednog višeg gledišta, ne gledajući kojoj stranci dotični Ministar pripada, i kako je njegovo opredijeljenje u unutarnjoj politici. Smatrao sam da su pitanje vanjske politike i pitanje narodne odbrane dva pitanja, koja stoje nad našom dnevnim politikom i našim partiskim razmimoilaženjem. S toga sam, govoreći više puta o budžetu Ministarstva inostranih poslova, uvek nastojao ne samo da budem objektivan, nego da se u neku ruku istovjetujem sa službenom politikom Vlade, kojoj dotični Ministar pripada. Nikada nijesam gledao da li tu politiku zastupa g. dr. Ninčić ili pok. dr. Voja Marinković, znao sam da se i u jednom i u drugom slučaju naša vanjska politika razvija u određenom pravcu i tradicionalnoj kolotečini, koju smo već od Srbije naslijedili, a koja je bila u skladu sa cijelim političkim životom našega naroda od davnih vremena.

Moram priznati, da me je govor g. Ministra inostranih poslova već u Narodnoj skupštini teško razočarao. Ovdje nismo ništa novo čuli, što bi me opredelilo da to svoje mišljenje promjenim, i da ne opetujem ono, što sami već rekao u generalnoj debati: »Da je skrenula s tradicionalnog puta, kojim je naš narod i u istoriji i preko svojih slobodnih država decenijama stupao«, »da smo promijenili osnovicu vanjske politike, kao što smo promijenili osnovicu unutarnje politike i da srljamo u nepoznato.«

Gospodo senatori, veliki Svjetski rat izmjenio je ne samo kartu Evrope i konstelaciju na Sredozemnom moru, nego i duh i osnovicu na kojoj počiva politički život Evrope. U predratnoj Evropi države u glavnom nijesu bile instrument preko kojih su narodi vršili svoju zadaću u sklopu čovječanstva, nego su u neku ruku bile same sebi svrha. Carstva Nemačke, Austro-Ugarske, Turske i Rusije, uz prkos Engleskoj, Francuskoj i Italiji davale su ipak sredovječnu karakteristiku evropskoj politici.

Narodi su, pak i sami t. zv. vladajući narodi bili u neku ruku objekt, a državna vlast bila je nešto nad narodom. Čitavi pak niz manjih naroda, sa velikom tradicijom i kulturom, bio je lišen svoje državne i nacionalne individualnosti unapred određen za političku propast i smrt.

Cijeloj kontinentalnoj Evropi nametale se politika carske Nemačke, koja je pomoću Trojnog saveza dominirala u Beču i u Rimu, preko političkih i ekonomskih planova Berlin — Carigrad — Bagdad u Carigradu i u cijeloj Prednjoj Aziji, a preko dinastičkih veza donikle i u samom Petrogradu.

Francuska, nosilac ideje velike revolucije i prava naroda, nalazila se je koncem prošlog stoleća; oslabljena moralno i materijalno ratom godine 1871,

mal ne potpuno izolirana. Prvi uspjeh njezine politike bio, da je u Rusiji probudila svijest o zajedničkoj pogibelji germanske ekspanzije. Rusija, osjetivši konačno i svoj poziv prema Slavenstvu, sklopila je odbranbeni savez sa Francuskom. Daljna posledica toga bila je »Entente cordiale« između Francuske, Rusije i Engleske. Velika opasnost od reakcije i od hegemonije carske Nemačke našla je svoju protutežu u Parizu i njegovim saveznicima. Italija, vezana tradicijom i historičkom ulogom ujedinjenja svih Talijana, počela je da se koleba. Evropi bečkog i ljubljanskog kongresa suprotstavljala se je Evropa Francuske revolucije i engleske demokratije.

Nemačka i Austro-Ugarska, videći razvoj situacije, našle su povod za sukob i izazvale rat. U tom velikom i svetskom ratu sukobili su se istina interesi naroda i država, ali su se sukobile i ideje stare i nove Evrope, kojoj je Amerika preko Pretsednika Vilsona, formulirala program i ideologiju.

I veliki rat sjevernih i južnih država Amerike bio je takode rat interesa i koncepcija o državi, ali je bio i rat jedne velike ideje ili bar — u svojim konzekvencijama oživotvorio je jednu veliku ideju: oslobođenje Crnaca i ukinuće ropstva. Pretsednik Linkoln dao je značaj i obilježje velikom građanskom ratu, koji je stvorio novu Ameriku: Savezne američke države.

Pretsednik Vilson nije potpuno uspio sa svojom velikom zamisli. Ali njegove ideje o bratstvu naroda dale su nam savez Društva naroda — početak izgradnje velike zgrade mira i bratstva. Ta zgrada, na kojoj se još uvek pokazuje mnogo pukotina, prvi je temelj, koji garantuje malim narodima ravnopravnost i kakovu takovu odbranu u slučaju napadaja.

Gospodo senatori, veliki svetski rat doneo je kao posledicu oslobođenje tolikih malih naroda i stvaranje tolikih nacionalnih država. Princip samoodređenja naroda, kao posebna forma narodnosnog načela, došao je do izražaja u Jugoslaviji, Čehoslovačkoj, Poljskoj, a u glavnom i u Rumunskoj. Rusija, koja je ovim ratom došla u jedan tragičan sukob, jer je njezina vanjska politika bila na jednoj, a njezina unutarnja politika na drugoj strani, dala je novi tip države, ali taj je, na osnovi samoodređenja naroda i nacionalnog principa, omogućio državni život Finskoj, Letonskoj, Estonskoj i Litvi. Preporodom nove Kemal-pašine Turske i stvaranjem mandatnih područja na teritoriji stare Turske probudio se iz sna na Sredozemnom moru narod, koji je stolicima spavao — arapski. Nove države: Sirija i Libanon, Irak i Transjordanija, Sabaudija i Jemen, bile su posledice velikog rata. Definitivno priznanje samostalnosti Albanije, priznanje neodvisnosti Egipta, položaj slobodne države Irske, sve to ima da se zahvali Svetskomu ratu.

Naravski da narodnosni princip nije u celini ni primenjen ni mogao biti primenjen, a da princip samoodređenja nije u svim svojim detaljima proveden. Ali, dok je prije bilo u najmanju ruku preko 60 miliona Evropljana pod tuđom nacionalnom vlašću, sada se može govoriti, ne računajući čiste koloniste, najviše o nekih desetak miliona nacionalnih manjina, koje u većini slučajeva imaju više ili manje zajamčen slobodan kulturni život.

Nikada svetijeg i nikada blagoslovenijeg rata od velikog Svetskog rata.

Gospodo senatori, međutim je u Nemačkoj, Austriji i Mađarskoj nastala iza rata reakcija pro-

tiv mirovnih ugovora, kao i osnove na kojoj su sklopljeni i posledice koje su iz njih proizilazile.

Nastojalo se ovaj najsvetiji od svih ratova, u svojim konzekvencijama rat za pravo i samoodređenje naroda, prikazati u potpuno drugom svijetlu. Politika Hohenzolerna i Habsburga ne nosi, navodno, punu krivicu za Svjetski rat. Rušenje Austro-ugarske monarhije značilo bi, u neku ruku, eliminiranje faktora mira i reda u Podunavlju i na Balkanu. Odgovornost za rat nosile bi, prema toj teoriji, revolucionarne demokratske snage Evrope — i mala Srbija, koja je predstavljala žarište opravdanih jugoslovenskih i uopće slavenskih iredentističkih težnja vis-a-vis Austro-Ugarske.

Političari i političke kancelarije, koji su postavljali takove ratne ciljeve, da ne samo od malih naroda ne bi bilo ni traga, nego bi i velikim narodima bilo djelimice nametnuto u jednom ili drugom obliku nacionalno i ekonomsko ropstvo; postali su u jedanput paladini ravnopravnosti i pravice.

Službeno stanovište carske Nemačke prema Poljskoj, narodu i teritoriju, za vrijeme rata, još više Brest-Litovski mirovni ugovor sa Rusijom, pružaju nam međutim u tom pogledu karakterističan dokumenat, historičke važnosti o ratnim ciljevima predratne Nemačke i odgovornih činbenika nemačkog naroda.

Gospodo senatori, neko vrijeme je izgledalo da će Evropa naći samu sebe i stvoriti nove osnove za novi život. Ugovor u Lokarnu, stvoren u oktobru godine 1925 omogućio je Nemačkoj ulaz u Ligu naroda i osigurao joj je mjesto u Savjetu. Posljedicom tog općeg sporazuma bila je izmjenjena osnovna o plaćanju reparacija, plana Young u plan Devis, i evakuacija Porajnske 5 godina prije urečenog roka. Međunarodni odnosi počeli su se bili razvijati u duhu općeg smirivanja i prijateljstva. Međutim je Nemačka, nakon promjene režima, prekinula sa političkom saradnjom. Godine 1933 istupila je Nemačka iz Lige naroda, godine 1935 otkazala je razne klauzule Versalskog ugovora, a godine 1936 sam Lokarnski ugovor. Čitava zgrada postepenog izgrađivanja nove osnovice za saradnju u Evropi srušena je i stvarno i pravno.

Italija se je kroz to vrijeme i sama oslobodavala obaveza, koji su iz pakta u Lokarnu za nju proizlazili. Ona je počela da vodi svoju politiku, desolidarišući se od ostalih interesiranih država. Jedan je momenat izgledalo da će se u Strezu, sporazumom između Francuske, Engleske i Italije, popraviti situacija, ali ta se je nada brzo rasplinula.

Osvajački rat Italije u Abisiniji dao je politici mira i saradnje definitivnu udarac. Zgrada Lige naroda je bila pokolebana, a saradnja velikih sila pripadala je prošlosti.

Jasno su se očitavale konture dvaju frontova.

Zadnji pokušaj Francuske da — nakon konferencije sa Engleskom i Belgijom u Londonu — privuče na saradnju Nemačku i Italiju, razbio se je u otporu Nemačke i Italije, koje su već imale svoj izgrađen plan.

Kao posljedice ove politike imamo: rat u Španjolskoj, utakmicu u naoružavanju i velike manevre u Sredozemnom moru, kojih »nećemo da ublažujemo značenje«, kako kaže »Corriere della Sera«.

Gospodo senatori, nitko ne poriče velikom nemačkom narodu pravo na odgovarajuću riječ u koncernu velikih naroda. Mnogo je taj narod dao u umnoj i tehničkoj kulturi svijeta, preveć je on broičano i duhovno jak, a da bi se preko njega smjelo

prelaziti na dnevni red. Ali njegov stav i njegovi pogledi na Čehoslovačku, na Poljsku, na Rusiju, na Belgiju itd. izazivlju opravdani zazor svih onih, koji malo dublje i malo dalje misle o životu i razvoju svoga vlastitog naroda.

I Italija, izgleda, nije bila saturirana Svjetskim ratom. Ona je smatrala, da za svoje žrtve nije dovoljno honorirana. To je razlog njenije reakcije na postojeće stanje političkih odnosa. Italiji, toj nasljednici večnog, carskog i kršćanskog Rima, ima čovečanstvo mnogo da zahvali. Ali ja mislim, da ima puta i načina, da se njezinim opravdanim ambicijama i opravdanim potrebama na drugi način udovolji. Ona je međutim izabrala drugi put. Postavila se uz bok Nemačke i političkom genijalnog g. Musolinija ostvaruje, u novom obliku, predratni trojni savez Italije, Nemačke i Austro-Ugarske — za reviziju mirovnih ugovora i postojećeg stanja, a u znaku dvaju frontova.

Jer, ne varajmo se, dva fronta postoje — kao i prije rata. Ali nijesu to boljševistički i autoritativni front. Ne može se optuživati Engleska i Francuska, sa njihovim tradicijama i njihovom ekonomsko-socijalnom organizacijom, da su na boljševističkoj strani. Tim više što je s njima moralno i Amerika, koja se u tom pogledu sa Engleskom i Francuskom potpuno istovjetuje. Nije to u svojoj biti ni borba između totalitarne države i demokracije, jer je na ovoj strani i komunističko-boljševička Rusija. Borba je između posleratne i predratne koncepcije o organizaciji Evrope i Sredozemnog mora. (Odobranje na levičari) Države, koje su izgubile prevlast ili koje veruju da im nije dovoljno prevlasti priznato, stale su na jednu stranu, a države koje hoće politički da očuvaju posleratni poredak i mir stale su na drugu stranu (Uzvici: Tako je!)

S jedne strane su narodi i države koje, čuvajući mirovne ugovore, čuvaju pravnu podlogu života i biti malih država, čuvaju evropski ekvilibrij, Ligu naroda i svetski mir (Uzvici: Tako je!) S druge strane su države koje otvoreno traže prevlast uz cenu revizije mirovnih ugovora, rušenja Lige naroda i — zadnjih konzekvencija. (Uzvici: Tako je! — **Dr. Uroš Krulj:** Takve ne treba potpomagati! — **Ivan Hribar:** Oni će izazvati budući rat.)

Na koju stranu da se opredeli Jugoslavija? (**Ivan Hribar:** Sa Nemačkom ne! — **Dr. Frangeš:** Sa Andelinovićem!) O tome ćemo još govoriti, gospodine Cesarsko i Kraljevski dvorski savetnici!

Gospodo senatori, na osovini Berlin — Rim nalazi se jedna država nasljednica stare Austro-ugarske monarhije — posleratna Austrija.

Austrija vodi bezuslovno svoju unutarnju politiku, koja nije uvek u toku ideja njezinih velikih protektora i saveznika Nemačke i Italije. Ali ona sa svim svojim bićem i svom svojom politikom, bez obzira na njezin stav odnosno restauracije Habsburga spada u interesnu italiansko-nemačku sferu, spada u okvir izrazito revizionističkih država, koje traže promenu postojeće političke baze, spada na osovinu Berlin — Rim.

Ona kao mala država, sa feudalnom ideologijom i tradicijom svojih sada vladajućih krugova, nije naravski u prvim redovima ovog velikog borbenog fronta. Njezina politika u mnogočemu niansira i, kao što rekoh, nije uvek u toku planova nosioca ideje fronta kojemu pripada. Zamisao restauracije kosi se i sa interesima Nemačke i sa planovima Italije. Ali to ništa ne smeta da je ona apsolutno i odlučno u tome frontu i na toj liniji.

Mi imamo sav interes da sa posleratnom Austrijom živimo u najprijateljskijim i najboljim odnosima. Tim više što zbija Beč, sam po sebi i nema i ne može da ima neke osvajačke i teritorijalno-revizionističke tendence. Ali pitanje, koje se u Beču postavlja, možemo slobodno reći službeno, na dnevni red — pitanje restauracije Habsburga, ruši celu našu koncepciju o organizaciji Srednje Evrope i Podunavlja. Tu smo, u konkretnom slučaju, iz posvema drugih razloga, na istoj liniji sa Nemačkom i Italijom.

Pitanje restauracije Habsburga apsolutno nije, samo i isključivo, unutarne pitanje Austrije, kao što to g. kancelar dr. Šušnik tvrdi. To su obaveze preuzete iz mirovnih ugovora, koje države naslednice imaju pravo i dužnost da poštuju i čuvaju. Čudim se stoga što se g. Ministar inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije nije energičnije oorradio od stava austrijske Vlade i bilo kakve eventualnosti i mogućnosti restauracije Habsburgovaca u Austriji. Platonski protesti ne vode ničemu, jer se u Austriji sa odgovornih mesta stvaraju gotove činjenice, koje se onda na koncu konca moraju priznati, kao što su se priznale mnoge druge činjenice — da se tobože očuva mir.

Svakako i ovaj blagi odgovor našeg Ministra vanjskih poslova mogu da primim na znanje s rezervom, da iza tog blagog odgovora stoji čvrsta namjera u odlučnom momentu braniti naša prava.

Gospodo senatori, Mađarska po svojoj revizionističkoj politici i stavu spada neminovno u blok država, koje se kupe oko osovine Berlina — Rim. Ali ona po svojim tradicijama saradnje sa slavenskim narodima u prošlosti, svoje historiske ustavnosti i strukture svoga naroda, morala bi da igra po svema drugu ulogu. Vodeći politiku, koju joj nameće jedna privilegovana klasa, uvijek je u pogibelji da se opetuju dani godine 1919 i da ona bude srednjo-evropska Španjolska u kojoj se obračunavaju frontovi. U Mađarskoj treba da dođe do izražaja činjenica, da historiska državna prava, ako su u sukobu sa principom nacionaliteta, ne mogu da budu podloga jedne države.

Govor šefa mađarske države svojedobno u Mohaču ima praktičnoga smisla samo onda, ako je upućen svima onima, koji su historičkim borbama Evrope sudjelovali i surađivali, potomcima Frankopana i Bakića, ali i potomcima onih, koji su vojevali u vojskama Rakocia i Sibirjanin Janka. Saradnja i riješenje mnogih problema, koji sada izgledaju nerješivi, može da uslijedi ako Mađarska kao činjenicu uvidi, da je Jugoslavija sastavni dio Male antante i da bi felonija i ludost bila s njezine strane za volju nepoznatoga ostavljati oprobane saveznike i drugove. Odnos Mađarske sa Jugoslavijom može i mora da se postavi na širu bazu: saradnju svih naslednih podunavskih država i naroda.

Naravski da se pitanja ne mogu da riješe stereotipnim frazama o »poboljšanju odnosa« našeg Ministra inostranih poslova, a još manje izjavama našeg gospodina poslanika u Budimpešti — koji naravski radi po intencijama Vlade — da su Jugoslavija i Jugosloveni »uvijek pripralni, da zaborave neke mutne časove prošlosti...« (**Ivan Hribar**: Toga ne smemo zaboraviti! — **Jovo Banjanin**: To bi bilo uz asistenciju g. Franceša!) Kakve su to izjave i koji su to »mutni časovi prošlosti«?!

Gospodo senatori, velika parola »dvaju frontova«, u smislu idejne borbe komunizma i fašizma — koju je u ime cijelog trezvenog i mira željenog

svijeta odlučno i dostojanstveno odbacio Ministar vanjskih poslova Velike Britanije g. Eden — prijeti da potrese Evropu i cijelo čovječanstvo. Zaludu je pred tim činjenicama zatvarati oči.

Pod parolom idejnih »frontova« kriju se interesi pojedinih država. Propovijedajući »križarski rat« u ime velikih ideja, opasnost je, da se zaplete Evropa u rat — oprečnih interesa.

Naša je dužnost, nepriznavajući opravdanost i pravnu podlogu ideje o frontovima — kako se ona danas postavlja — biti spremnim na svaku eventualnost — jer nas veliki valovi, koje stvara politika velikih država, mogu da zanesu i prelju.

Naša vanjska politika u svom prvom početku pri osnutku ove države, bila je pametno i ispravno postavljena na dobru osnovu. Mi smo bili svjesni da smo rođeni iz jedne velike revolucije duhova, koja je preko feudalnih i državnih prava, postavila i oživotvorila pravo naroda na vlastitu državu. Mi smo sinovi Francuske revolucije i engleske demokracije. Naravski, da mi možemo u našim malim razmjerama i prema našim snagama da koračamo sa narodima čiji je razvoj pred nama možda nekoliko stoljeća. Ali naš duševni i politički porod opredjeljuje nam i stav i položaj u velikom sukobu ideja i velikoj utakmici naroda.

Dosljedno tim principima stvorena je, možemo da kažemo prvi regionalni pakt u Evropi — Mala antanta.

Maloj antanti postavljeno je u zadaću, da čuva status quo prema Mađarskoj i tekovine Trianonskog ugovora. Ali tendenca regionalnog pakta Male antante bila je da regulira odnose Male antante kao cjeline prema svim pitanjima spoljne politike. Tokom vremena pitanje odnosa prema Mađarskoj postalo je samo ishodna tačka za čitavu našu politiku u Podunavlju i Centralnoj Evropi. U tom su se smislu i razvijali naši odnosi i Mala antanta dobijala je, i u Ženevi i u Evropi, značaj cjeline, koja je prema svim pitanjima istupala solidarno.

Ali tendenca da se odnosi Male antante reguliraju kao odnosi jedne cjeline, došla je i do stvarnog izražaja u organizacionom paktu Male antante 16 februara 1934 godine. U tom paktu kaže se: da ugovarajuće stranke, »odlučivši da dadu svojim odnosima prijateljstva i saveza između triju država Male antante odredenu i stalnu bazu i svjesni potrebe da realizuju ovu stabilnost s jedne strane zajedničkom unifikacijom njihove opće politike... stvaraju jednu višu internacionalnu cjelinu...«

Prema tome jasno je, da se pakt Male antante i odnosi država Male antante među sobom ne mogu uporediti sa nijednim postojećim saveznim ugovorom među državama, jer Pakt Male antante stvara, osim Savjeta država Male antante, i jednu »višu internacionalnu cjelinu«.

To je odgovaralo ne samo našim interesima, nego i raspoloženju našega naroda. Nas su s Čehoslovačkom vezivali dakle koliko duboki razlozi slavenske solidarnosti i zajedničke revolucionarne borbe toliko i razlozi zajedničke interesa, koje je Rumunija povezivala teritorijalnom vezom.

Međutim, Vlada Gospodina dr. Stojadinovića suzila je rad i djelovanje Male antante na uski krug odnosa prema Mađarskoj i kao da se je smatrala vezanom samo sa formalnim riječima Pakta, odričući se njegove prave sadržine i duha.

Prva pukotina u Maloj antanti očitovala se je prvog aprila 1936 godine, kad je Austrija, nasu prot odredbama Sen-Žermenskog ugovora, uvela

obavezno služenje vojske. Mjesto jedne i jedinstvene protestne note u Beču, predane su 6 aprila tri posebne note, svaka država odvojeno. Taj nesklad u pogledima u postupku još se pojačao komunističkom, u kojemu se kaže, da će se tri države Male antante naknadno sporazumjeti »o mjerama koje će poduzeti da sačuvaju svoje interese«. Pukotina u sistemu Pakta bila je očigledna i službeno priznata. (Uzvici na levlci: Tako je!)

Konferencija Pretsjednika dr. Beneša i Nj. Vis. Kneza Pavla sa Nj. Vel. Kraljem Karolom u Bukureštu, kojoj su prisustvovali čehoslovački i rumunski Ministar inostranih poslova, ali ne i jugoslovenski, potvrdila je mišljenje cijeloga svijeta, da odnosi država Male antante nisu tako čvrsti, kako su bili u prošlosti. (Uzvici na levlci: Tako je!) Demisija Ministra spoljnih poslova Rumunije, g. Tituleska, koja je iz toga slijedila, to je mišljenje samo utvrdila.

Svojim govorom g. Ministar inostranih poslova nije me mogao uvjeriti, da se iza riječi veleuvaženog rumunskog državnika prof. Jorje u rumunskom Senatu i izjava Ministra inostranih poslova čehoslovačke Dra Krofte u odboru za vanjske poslove Narodne skupštine nažalost ne krije pozadina, koja opravdava sumnju, da odnosi u Maloj antanti nijesu tako čvrsti i da pogledi nijesu tako jedinstveni kao što su bili.

Ja bih imao prava da pitam g. Ministra inostranih poslova: da li su naši pogledi na odnose sa Njemačkom i Italijom identični sa pogledima Bukurešta i Praga? Da li su naše veze sa Parizom postavljene na istu osnovicu, na kojoj su veze Rumunije i Čehoslovačke? Što je glavno, prisiljen sam da pitam g. Ministra inostranih poslova da li mi na razvoj prilika u Austriji gledamo isto onako, kako gleda na primjer Čehoslovačka? Je li u tom vrlo važnom pitanju za nas izgrađen jedinstveni pogled Male antante?

Ako mi gospodin dr. Stojadinović odgovori jasno i po ovom trećem pitanju, biću prisiljen da mu porečem istinitost odgovora.

Priznajem, da je u prošlosti bilo i razloga, da se i mi podjednako potužimo na politiku Čehoslovačke i Rumunije, ali to nije nikakav razlog da se slabi i razdrma zajednica, koja je bila, ieste i ostaje, osnovica naše spoljne politike.

Vlada g. dr. Stojadinovića prodrimala je ovu osnovicu, jer nije u duhu rada predašnjih vlada ništa u tome pravcu radila, da se odnosi u Maloj antanti razvijaju onako, kako je od njenog osnivača, Aleksandra Velikog, bilo zamišljeno i projektovano.

Gospodo senatori, druga osnovica naše spoljne politike je Balkanski sporazum. To je drugi granitni kamen Aleksandra Velikog, na kome počiva politika ove države.

Već sam pri lanjskoj raspravi budžeta Ministarstva spoljnih poslova upozorio, da je Vlada g. dr. Stojadinovića svojom politikom Balkanski pakt faktički anulirala i svela ga na pakt — za odbranu granica Grčke.

Kad je Balkanski pakt stvoren, dne 1 februara 1934 godine, on je utvrdio obvezu svih država potpisnica: da jedna drugoj međusobno garantuju granice. U tački 3 »Protokol aneks« istoga pakta preuzimlju se obveze protiv svake balkanske države, koja dira u postojeće granice, bez obzira da li se napadaču priključi jedna strana država ili je napadač jedna strana država, kojoj se balkanska država priključi.

Tako je samo Balkanski pakt imao smisla i rezona.

Medutim Grčka, nakon promene režima tražila je, da se duh i suština Balkanskog pakta potpuno izmeni. Ona mu je davala značaj odbrane svojih granica prema Bugarskoj, izričito otklanjajući svaku pomoć u slučaju ingerencije Italije, dotično Albanije, koju bi po Albansko-talijanskom sporazumu imala da štiti Italija. Jednostavno se stvarala fikcija, kao da Albanija nije balkanska država! Na koncu je teza Grčke potpuno pobedila. G. dr. Stojadinović je kazao: »Mi smo primili tumačenje, koje je dao g. Metaksas. Mi smo registrirali te izjave, koje se odnose na tumačenje Pakta.« Zvaničnim komunističkom 7 maja 1936 godine, grčko tumačenje je svečano sankcionisano.

U jednu reč: Dakle, ako bi Italija pokušala promenu granica na našu štetu, Grčka nije obvezna da nas pomogne; ali ako Bugarska pokuša promenu granica na štetu Grčke — jer mi nemamo sa našom snagom, sa Turskom i Rumunijom kao sa saveznicima i sa »Paktom o večnom prijateljstvu« da se bojimo Bugarske! — onda mi moramo pomoći Grčkoj...

To se u pravu zove »Societas leonina«.

Slobodan sam da upitam g. dr. Stojadinovića: da li je još u važnosti »Protokol aneks« Balkanskog pakta? Hoće li nam gospodin Ministar inostranih poslova razjasniti, u čemu se sastoje obveze Grčke prema nama, i što je sada nakon svega ovoga suština i sadržina Balkanskog pakta?!

Kako li pak, gospodo senatori, izgleda prema ovome naš toliko hvaljeni »Pakt večnog prijateljstva« sa Bugarskom — prema kojoj mi moramo da igramo ulogu grčkog žandarma, da ne izide na Egejsko more, na što po mirovnim ugovorima ima prava — o tome ću kasnije govoriti.

Gospodo senatori, osnovica naše politike u većem stilu bilo je naše nepokolebljivo prijateljstvo sa Francuskom. Neću da se pozivam na prošlost i saradnju našega naroda sa Francuskom Luja XIV, Revolucije, Napoleona I, Napoleona III, Svetskog rata, ali hoću da istaknem da nam realna politika i zdrav razum nameću da budemo uz bok naroda, koji brani mir i ekvilibrij u Evropi, prava malih država i tekovine proizišle iz mirovnih ugovora.

Moram pri tome priznati, da jedan deo našeg javnog mišljenja, još od vremena vlade g. Laval, gleda opravdano sa izvesnim nepoverenjem na politiku Francuske. S francusko-talijanskim sporazumom u Rimu bili su svojevremeno Jugoslavija i njezini interesi zapostavljeni, a prestiž Lige naroda, tog jedinog pravnog i moralnog oslonca malih naroda, žrtvovani egoističkim i lošim računima. Ali to je bila polazna i momentalna politika jedne vlade, koja je radila pod psihozom ratne opasnosti i sigurno s intencijama održanja mira.

Razvitak prilika doveo je opet Francusku politiku u normalnu kolotečinu i uspostavio tradicionalno jedinstvo pogleda svih Francuza, bez razlike stranaka, na pitanja koja se tiču spoljnih interesa Francuske i održanje mira.

Smatram svojom dužnošću da sa ovoga mjesta izrazim duboko poštovanje i zahvalnost Vladi g. Bluma, koja je svojom pametnom i trezvenom politikom spasila mir u Evropi, a koja je uvijek imala razumijevanja za interese našega naroda — i na Jadranu i na Dunavu. (Odobranje na levlci.)

Zamjeram gospodinu Ministru inostranih poslova što taj odnos prema Francuskoj nije jače i

odlučnije u ovim teškim momentima podvukao. Ja sam mislio da smo mi još uvijek saveznici i da se u ovim danima, kad se na Rajni, na Alpama i na Pirinejima nastoji zaokružiti i izolirati Francusku, mora reći jedna jača riječ ne samo simpatije, nego i istovjetnosti i solidarnosti sa velikim francuskim narodom. (Na levisi aplauz.)

Gospodo senatori, slažem se sa izjavama g. Ministra inostranih poslova u pogledu na naše odnose sa Engleskom. Mislim samo, da te odnose treba još jače proširiti i produbiti. Veliki engleski narod najveći je garant mira na svijetu, a Britanska zajednica naroda najjača je mirovna organizacija. S ovoga mjesta treba pozdraviti njihov napor i žrtve koje doprinášaju za svoje naoružanje, jer je njihovo naoružanje memento svima onima koji direktno ili indirektno žele da pokolebaju osnovicu: samoodređenje naroda, na kojoj počiva današnji poredak i današnja civilizacija.

Ne varam se, ako naše dobre odnose sa Engleskom pripišem nastojanju i diplomatskim vrlinama ličnosti, koja uživa nepodeljeno poštovanje sviju nas i koja stoji nad odgovornošću ovoga Doma.

G. Ministar inostranih poslova, po svom običaju, u svom ekspezeu optimistički i vrlo povoljno za nas tumači »džentlmski sporazum« između Engleske i Italije, i tu nalazi jednu stopostotnu garanciju za status quo i u našu korist — na Sredozemnom moru, razume se. — Gospodin Baldwin, u svome govoru od 18. februara t. g., kazao je nasuprot doslovce: »Ono (naše oružje) može da bude u izvjesnim okolnostima upotrebjeno za odbranu Francuske i Belgije, na osnovu naših obaveza, ako budu ovi narodi žrtva neizazvanog napadaja.« Viskont Kranborn, kao zamjenik Ministra Idna, odgovarajući na jednu interpelaciju u Donjem domu, kazao je: da Engleska nije primila nikakav angažman na osnovu »Džentlmskog sporazuma«. Engleske obaveze proističu, dakle, samo i isključivo iz obaveza prema Ligi naroda i saveza sa Francuskom. Nikakvih garantija mi nemamo i nikakvih obaveza. Sve što se govorilo o tome, to je jedan blef, i to treba narodu reći. **Fran Smodej:** Nije to tako!) Ja bih se radovao da me dezavuišu, ali bih želeo da čujem g. Ministra inostranih poslova, a ne Vas! O svemu tome imao nam je nešto da kaže g. Ministar inostranih poslova, a ne da nas iluzionistički uverava o našem idealnom položaju u međunarodnoj politici, vjerujući još uvijek, da je Jugoslavija »djevica o koju se svako otima«...

Gospodo senatori, g. Ministar inostranih poslova napokon je uvidio ovoga puta da je vanjska politika tako povezana, da i mala Jugoslavija može da ima interesa, direktnih ili indirektnih, i na Rajni, i u Abisiniji, i u Španjolskoj. To nijesu »pitanja koja se nas ne tiču«, kako mi je u prošlogodišnjoj raspravi o budžetu Ministarstva inostranih poslova odgovorio g. Ministar. Čitava posleratna borba, kako sam već izložio, vodi se o izmjeni položaja u Evropi i Sredozemnom moru. Rat u Španjolskoj nije nego jedan otsječak te borbe ili možda borba prethodnica.

Ne pravim nikakovu političku indiskreciju i ne govorim stvari koje bi mogle kompromitovati naše Ministarstvo vanjskih poslova, ako kažem: da su na strani revolucionarne vlade u Burgosu direktno i službeno angažovani Njemačka i Italija. Njemački i italijanski vojnici i oficiri, avioni i topovi, nj-

mački i talijanski ratni brodovi, vode borbu sa predstavnicima zakonite vlade u Valenciji.

Gospoda Hitler i Musolini direktno i preko svojih poslanika u Burgosu, otvoreno ističu svoj interes i angažman.

S druge strane buntovni general g. Franko, šef revolucionarne vlade u Burgosu, ističe javno i otvoreno, da on i Španjolska u slučaju pobjede stje na strani njemačko-italijanskog bloka, kojemu bi imale da zahvale svoju pobjedu.

Drugim riječima, osovina Berlin—Rim dobila bi jednu prinovu u državi od 22 miliona stanovnika, a što je glavno, zavládala bi cijelim Iberskim poluostrvom, preko Španjolske i Portugala, ugrozila ekvilibrij na Sredozemnom moru, Gibraltar, francuski Maroko, i granicu Francuske na Pirinejima. Poremećajem ekvilibrija, Francuska bi bila izolovana i sa svih strana opkoljena, njezine kolonije na Sredozemnom moru ugrožene, a položaj Engleske od Gibraltara, Malte, Cipra, do Sueca doveden u vrlo tešku situaciju.

To nijesu novinske priče, nego činjenice, koje se u Parizu i Londonu uviđaju i prema kojima za uzimanje stanovišta ovo nasilno i nečuveno oružanje Francuske i Engleske, koje se pripremaju za svaku eventualnost.

Borbe u Španjolskoj predigra su velikog evropskog i svjetskog sukoba, ako u zadnji momenat veliki kulturni narodi, francuski i engleski s jedne strane, a njemački i talijanski s druge, ne vide i ne osjete, da bi s ovom borbom doveli u opasnost kulturu i civilizaciju Evrope i svih naroda Sredozemnoga mora, te kolijevke kulturnog čovječanstva.

Međunarodna politika, gospodo senatori, i te kako je povezana. Jedan sukob radi jednog malog ostrvca u Velikom Tihom okeanu može da izazove Svjetski rat i potres čovječanstva. Iz takvog jednog sukoba izići će samo jaki narodi, koji su uspjeli da svoju državu srede i učvrste za svaku eventualnost. U ovim teškim okolnostima, koje se nas, kao naroda na Sredozemnom moru, na Balkanu i u Centralnoj Evropi i te kako tiču, za sva ta pitanja naš gospodin Ministar inostranih poslova ima nekoliko općenitih fraza, srdačnih riječi i — svoj simpatični osmjeh!

I ovoga puta Gospodin Ministar inostranih poslova nije se osvrnuo na naše odnose s jednom državom, koja za njega ne postoji. Mi možemo priznavati ili ne priznavati Rusiju, ali mi je čudno da za jugoslovenskog Ministra spoljnih poslova ne postoji država sa 180.000.000 stanovnika, koja se prostire od Žutog do Baltičkog mora, od Sievernog ledenog do Crnog mora, s kojom Jugoslavija saraduje u Ligi naroda, kojoj su saveznici naši intimniji prijatelji: Čehoslovačka, Turska i Francuska, a koju priznaju i totalitarne države Italija i Njemačka. Dok generalni štabovi savezničkih nam država Čehoslovačke, Turske i Francuske službeno razgovaraju sa generalnim štabom Rusije, mi — ne priznajemo Rusiju! Izgleda mi kao naše predratno nepriznavanje »nagodbe« u Hrvatskoj, ili posleratno nepriznavanje »hrvatskog pitanja« u Jugoslaviji. Samo što ova negacija može da bude fatalnija.

Moram priznati da ja u ovom toku misli, u kojem plovu Gospodin Ministar inostranih poslova, ne mogu da se snađem. Mi smo mogli da se tako držimo, vjerni svojim predratnim obavezama, dok je bilo i

malo mogućnosti jedne promjene, dok je živio veliki nosioc naše ratne politike, dok nas velike države, pak i sami naši saveznici, nisu stavili pred neke gotove činjenice ali sada i u ovim prilikama tu politiku ne mogu da razumem.

Nismo zvani, po primjeru fašističkih država, da namećemo sistem vladavine drugim narodima i državama, jer i mi sami tražimo da nam se nitko, pa ni najbolji prijatelj, ne mješa u pitanje: kako ćemo mi svoju vlastitu državu urediti.

Eliminiranje Rusije iz evropske politike znači nagnuti balansu na stranu protivnika Francuske i Engleske i zaplesti Evropu u jednu »borbu ideja«, od koje beži i veliki engleski narod, odbijajući da u znaku te borbe žrtvuje i jednu kap krvi svojih sinova. Ali to je politika g. Baldvina a ne politika g. dr. Stojadinovića! (Dr. Ivan Hribar: Rusija je sada zaštitnik mira!)

Gospodo senatori, sa najvećim zadovoljstvom pozdravljam srdačne riječi g. Ministra vanjskih poslova na adresu jednokrvne Bugarske.

Teško iskustvo, koje smo stekli međusobnim borbama i ratovima, dovelo je Balkan do ruba propasti i u prvom zmetku ugušilo pokušaj našeg nacionalnog i kulturnog razvoja. Ja u Bugarima gledam najbližu i najdražu slovensku braću.

Ali, uprkos tome prisiljen sam da kažem, da ja do nijednog »pakta o vječnom prijateljstvu« mnogo ne držim i da uopšte zazirem od t.zv. »paktomanije«. Ja bih želeo, da u tome paktu vidim nešto konkretno, nešto što nas obvezuje i što nam dosledno tome daje nekakova prava. Je li to »pakt iz nužde« za Bugarsku, okruženu Jugoslavijom, Rumunijom, Grčkom i Turskom, ili je to pakt koji proizlazi iz dubokog uvjerenja dvaju naroda i dveju država, da treba u budućnosti da rade zajedno sa ostalim balkanskim prijateljima?!

Mene bi interesiralo znati n. pr., kakvo mi stanovište zauzimaljemo prema opravdanom zahtjevu Bugarske, koji proizlazi iz Ugovora o miru, na slobodni teritorijalni izlaz na Egejsko more? Paktovi bez sadržine mogu sto puta biti proglašeni »vječnim«, ne znače u životu naroda mnogo...

Kako se uopće taj naš »pakt o vječnom prijateljstvu« sa Bugarskom po svome duhu i svojoj suštini slaže sa interpretacijom Balkanskog pakta, kakovo mu Grčka svojim zadnjim tumačenjem daje?!

Mi čitavu našu politiku vodimo površno. Balkanskom paktu oduzeli smo sadržinu, a »paktu vječnog prijateljstva« sa Bugarskom nismo nikakve sadržine dali. To je politika g. dr. Stojadinovića!

U svakom slučaju, stupajući stazama utrim od pokojnog Kralja, ovaj pakt je, iako ne politički, svakako moralno jedna dobit u izgradnji jugoslovensko-bugarskih prijateljskih odnosa. Kao takvog i ja ga srdačno i iskreno pozdravljam.

Gospodo senatori, do dolaska na vladu g. dr. Stojadinovića, osnovica naše spoljne politike bila je: čuvanje stanja stvorenog ugovorima o miru. Prema tome i metoda našega rada, kao i svi instrumenti, odgovarali su tom našem prvotnom cilju. Naša politika kretala se u znaku saveza sa državama, koje imaju s nama u tom pogledu zajedničke interese. Jer, ako nijesu za Jugoslaviju, kao što nijesu prije bili za Srbiju, savezi i ugovori »parče papira«, ipak su zajednički interesi njihova najjača podloga i najbolja garantija! Na toj osnovici stvorili smo Malu antantu i Balkanski pakt, i na toj osnovi regulisali naše prijateljstvo sa Francuskom i naš

odnos sa Engleskom. Naši su saveznici i prijatelji bili direktno i indirektno vezani sa Francuskom i mi smo, koliko svojim pogledima toliko našim političkim vezama, pripadali sistemu saveza, koji se kupio oko Francuske.

Tom, recimo tako, francuskom sistemu saveza, koji su branili postojeće stanje proističuće iz Ugovora o miru, suprotstavljala je Italija i Nemačka razne bilateralne ugovore, koji su ili izričito tražili reviziju postojećeg stanja ili regulisali mimo njega svoje odnose.

Gospodin Ministar inostranih poslova dužan je da nam obrazloži, je li ostaje na istom temelju, je li on ima iste poglede i je li on vodi istu politiku koju smo vodili prije 9 oktobra 1934 godine.

Njegovo koketiranje sa Njemačkom i stav prema Francuskoj još je u presudnim momentima, kad je Lokarnski ugovor otkazan, opravdavali su sumnju u njegovu politiku.

Gospodo senatori, najavio nam je sada »Gentlemen agreement« talijansko-jugoslovenski.

Kako se o tome italo-jugoslovenskom sporazumu u Francuskoj sudi, dozvolite mi da citiram Pertinaksovo mišljenje u »L'echo de Paris«:

»Kroz godine 1934 i 1935 kako je poznato, francuska diplomatija se je trudila da približi Rim Beogradu. Kralj Aleksandar i Bartu ubijeni su u času kada su sve poduzimali da im posao uspije. Kasnije se je g. Laval uputio u Rim sa tom namierom. On je imao krivo da nije podredio sklapanje sporazuma francusko-italijanskog prethodnoj likvidaciji starog računa između Italije i Male antante. Italija uočivši prednosti ovog sporazuma, nije nam koncedirala (nakon toliko molba), nego jednu deklaraciju svoga Ministra u Beogradu, grofa Viole, koja je uistinu nije ništa angažirala.

To što se događa sada dokazuje, da se Italija nije htjela pomiriti sa Jugoslavijom, dok se nalazi u »francuskom sistemu«.

Ali s pravom se pita Pertinaks, a i mi svi s njime: »Što će iza toga slijediti?« Za momenat Jugoslavija realizira dobiti sa svih strana. Ali to su dobiti na kratko trajanje. Treba znati, što će ostati onaj dan kad ona dade sve ono, što je u toku da dade ovoga momenta.

Neće li u tom momentu Jugoslavija uistinu sličiti mladoj djevojci g. dr. Stojadinovića: »Za koju se svako otimlje« — a koja je u odlučnom momentu dala sve nesigurnom i nepouzdanom ljubavniku...

Mi rušimo osnovicu, na kojoj smo do sada zidali i razbijamo sistem, koji nam je do sada osiguravao normalan život, upuštamo se u avanture i tjeramo našu vanjsku politiku i državu u neizvjesnost.

Kuda ploviš, Jugoslavijo?

Gospodo senatori, opća evropska situacija vrlo je teška. Jedna iskra može da ovaj zapletaj pretvori u požar, koji je kadar da zapali cijelu Evropu — a i cijeli svijet. Svi ministri vanjskih poslova, velikih i malih država, sa zabrinutošću gledaju na razvrtak situacije. Čitamo li njihove govore i ekspozije vidimo da se kroz njih kao crvena nit provlači strah pred katastrofom čovječanstva, jer bi jedan rat uzeo takve razmjere, da bi uistinu mogao da znači katastrofu čovječanstva.

Naš g. Ministar inostranih poslova niti nam išta stvarno kaže, niti nam daje jednu ozbiljnu riječ o situaciji, koja bi prodrimala svijest odgovornosti čitavog naroda. On sa jednom lakooćom, njegovi protivnici rekli bi: sa lakooćom, gleda

na čitavu tu situaciju i svaku eventualnost čeka — sa potpuno nesređenim prilikama u zemlji i sa nestaloženim odnosima u inostranstvu.

Politika: »Dobar dan, čaršijo, na obadve strane« karakteriše vanjsku politiku Vlade g. dr. Stojadinovića.

Sa svima državama na svijetu imamo »dobre odnose«, »prijateljske odnose«, »srdačne odnose«, ali mi sa tim nemamo nešto pozitivna; sa onima sa kojima smo imali te smo odnose razvodnili i razdrimali...

Ovakva politika ne može da se vodi i ne može da ima rezultata! Sa politikom »sjedjenja na dva stolca« ne dolazi se daleko... Pametna i realna politika morala je u prvom redu da utvrdi stara prijateljstva i da traži mogućnost dobrih odnosa sa drugima; do potrebe da bude u neku ruku veza između svojih dobrih i nepokolebivih prijatelja sa njihovim protivnicima. Niko nama nije smetao da mi ne ulazeći u ideološke »frontove«, ali i ne dirajući u postojeće prijateljske veze, tražimo i nove prijatelje i — djelujemo umirujući. Nismo mi država koja se ina zadovoljiti samo sa jednom pozitivnom pasivnom ulogom, nego država, koja uslijed svoga položaja na Balkanu, u centralnoj Evropi i na Sredozemnom moru, a preko veza Male antante i Balkanskog sporazuma može da igra jednu od velikih i aktivnih uloga u Evropi. Ja uopće ne vidim našu vanjsku politiku. Ne osjećam je!

O svim ovim pitanjima bilo je potrebno, možda ne ovako otvoreno, jer je na odgovornom mjestu, da g. Ministar inostranih poslova kaže svoje gledište i obrazloži politiku Kraljevske vlade. On se međutim zadovoljava time, da pred Narodno predstavništvo izlazi sa praznim frazama, a pred javnost iluzionističkim slikama, koje uspravljaju našu javnost i ubijaju u njoj svijest o velikoj odgovornosti. To može da bude simpatična igra jednog diletantskog društva, ali ne odgovorne Vlade Kraljevine Jugoslavije...

Govorim u svoje ime, ali kao član Senata, koji bi baš u pitanjima vanjske politike morao da bude regulator u našem političkom životu. Smatram svojom dužnošću, da podignem glas protesta i da se ogradim od ovakve politike, koja može da bude fatalna po našu zemlju, a koja nas bezuslovno tjera u nepoznato.

Nemam povjerenja u vanjsku politiku Kraljevske vlade i glasaću protiv predloženog budžeta Ministarstva spoljnih poslova. (Burno odobravanje na levlci.)

Потпретседник Милан Симоновић: Реч има сенатор г. др. Франгеш ради личног објашњења.

Dr. Oton Franješ: Gospodo senatori, ja uzimam reč samo za ličnu primedbu, i to ne možda da odgovorim na ono što je meni dobačeno od strane mog poštovanog druga g. dr. Andelinovića ili ljubaznog g. Banjanina, nego da odgovorim na ono što je rečeno na adresu našeg uvaženog onomogućenog Ministra i našeg vanrednog poslanika u Budim-Pešti g. dr. Vukčevića.

Gospodo, njemu se zamerava da je on rekao da je bilo mnogo mutnih časova u našoj prošlosti. Ja ne znam, gospodo, u čemu se sastoje zamerke za te reči, čemu bi se zapravo moglo tu prigovoriti. Mi svi, hvala Bogu, znamo da su ti odnosi bili vrlo mutni i da je trebalo mnogo diplomatske taktike da se oni stalože i svedu na odnose ne samo korektno, nego i prijateljske. Ja sam, gospodo, prisustvovao govoru Ministra g. dr. Vukčevića, i ja

vas mogu uveriti, da onaj smisao, koji njegovom govoru daje senator g. dr. Andelinović, nije postojao i da je g. dr. Vukčević govorio potpuno korektno, pa mu se zato ne može ništa ni da zameri.

Потпретседник Милан Симоновић: Реч има сенатор г. др. Алберт Крамер.

Dr. Albert Kramer: Gospodo senatori, ja ne pretendujem da ekspozicija g. Predsednika Vlade i Ministra spoljnih poslova podvrgnem jednoj temeljitoj opštoj kritici. Za to nedostaju svakom između nas autentični podaci. Saradnja među narodnim predstavnicima i vodstvom naše spoljne politike toliko je skromna, odnosno nikakva, da je prirodno da smo u mnogočem vezani samo na informacije koje dobijamo spolja, na onaj odjek, kojim strani svet reagira na pojave naše spoljne politike.

Ja sam već lani i letos u Finansiskom odboru ponovo istakao potrebu jedne uže saradnje Parlamenta sa Ministrom spoljnih poslova. Ta saradnja je u današnjim vremenima, kad je cela međunarodna situacija toliko preletena i toliko labilna, i kad su veze i interesi naše spoljne politike od takve presudne važnosti za budućnost našega naroda, potrebija nego ikada. Spoljna politika i kod nas ne može biti više kabinetaska politika! Tajna diplomacija je nemoguća u današnjim vremenima, gde su na kocku postavljene sudbine premnogih naroda i kad nijedan od njih neće da zavezanih očiju bude vođen kroz neizvesnosti internacionalnih zapletaja i konflikata.

G. Predsednik Vlade odbio je moju sugestiju, i to baš sračunato, sa citatom iz knjige g. Leona Bluma. On smatra da je dovoljno ako nam svake godine prilikom budžetske rasprave pročita svoj ekspozicija, o kome moramo, nažalost, i danas da kažemo da je sasvim šablonskog značaja.

Tako smo navedeni, gospodo, da u tom ekspoziciji tražimo više ono što u njemu nije rečeno i komentarišemo ono, što je u njemu rečeno samo jednom nuzgrednom frazom. Ja mislim da metode g. Ministra Predsednika u tome pogledu nisu dobre, a ja imam za svoje mišljenje, gospodo, još jedan, kako verujem, vrlo važan nacionalno-politički razlog. Danas, kada su razvezane tolike centrifugalne sile u našem narodu, kada se sa jednom naivnošću, kao da živimo na mesecu, raspravlja o mogućnostima našeg razjedinjavanja, bilo bi više nego ikada potrebno, da se i sa stanovišta međunarodne politike celokupnoj naciji predoči od kakve je presudne važnosti za sve delove našeg naroda jedna jedinstvena jugoslovenska politika i prema vani.

Spoljna politika naše države sticala je prilika, do sada, osim u god. 1919/20, je domena jednog dela našeg naroda. To je u prvim godinama i razumljivo, iako mislim, da smo grešili, što nismo stvorili jednu novu jugoslovensku diplomaciju. U njoj smo trebali dati mesta sposobnim talentima iz celog naroda i tako omogućiti, da i u vanjskim našim zastupništvima i u centrali, osobito u pogledu tekućeg diplomatskog i konsularnog rada, dođe više do izražaja jugoslovenski karakter naše države. Time, naravno, neću reći da su se velike političke odluke stvarale sa nekog jednostranog stanovišta, ali neosporno je, da je separatistička teza iz toga fakta dobila iake argumente i pokušavala njima dokazivati, da Hrvati ili Slovenci u međunarodnoj zajednici ne saraduju.

Međutim, kada bi se naš narod više obaveštavao o problemima međunarodne politike, mogao bi bolje da vidi, koliko smo Slovenci, Hrvati i Srbi sudbinski povezani u borbi za skromno mesto na

suncu među ostalim narodima Evrope i da osnovne linije naše spoljne politike, povučene po našem neumrlom velikom vođi, obuhvaćaju egzistencne interese sviju delova našega naroda. Jedna iskrenija i obilnija informativna služba u pogledu naše spoljne politike razbila bi i sve pustolovsko spoljno-političke kombinacije, koje se s vremena na vreme ubacuju u široke mase našeg naroda, da bi pometnja postala još veća.

Sa ovakvim metodama, jugoslovenska misao dobila bi novih snaga, novih argumenata i mnogima bi otvorila oči. Zbog toga žalim da g. Predsednik Vlade odbija neposredniju saradnju sa Parlamentom,

Mislim i to, da dosadašnji metod raspravljanja spoljno-političkih problema u našim novinama nije dobar. Naravno, da tu mora biti opšte nacionalne discipline, ali kako stvari danas stoje, naše novine skoro o nijednom događaju ne mogu zauzeti svoje stanovište i u široj javnosti ne može se formirati jedno ustaljeno mišljenje o odnosu Jugoslavije prema međunarodnim pitanjima, što je od najveće štete i za sam autoritet naše spoljne politike.

Gospodo senatori, ja bih hteo još jednu stvar da kažem, a u vezi sa načelnom diskusijom koja se vodila u ovom visokom Domu. Mi nišmo uvek dovoljno svesni da je 6 januar došao ne samo kao posledica naših unutarnjih konflikata, nego da je morao doći i zbog naše spoljne situacije. Naše unutarnje borbe u poslednjim godinama pre 6 januara bile su argument neprijateljskoj agitaciji, koja je Jugoslaviju prikazivala kao zemlju sa nedovoljno unutarnje snage za trajni opstanak. Bilo je u Evropi mnogo sila na poslu da prikažu Jugoslaviju kao nekakvu pogrešku Mirovne konferencije. Setimo se na tadašnje manjinske akcije u Ženevi. Prikazivalo se čak i naše unutarnje narodno pitanje kao borba nacionalnih manjina protiv većine. Revizionistička teza sve više je uzimala maha protivu nas. U vanjskoj politici italijansko-albanski pakt predstavljao je direktnu pretnju protiv našeg integriteta. Produženje stanja stvorenog tokom godine 1927 i 1928 najozbiljnije bi bilo zagrozilo našu državnu celinu. 6 januar bio je za naše vanjske protivnike signal, da je Jugoslavija odlučena boriti se za svoj integritet i neodvisnost snagom one ideje, koja je tu državu i stvorila. Nije čudo, da je bila reakcija sa strane bezobzirna, jer je za svaku cenu trebalo ometati i omesti i pokvariti proces naše unutrašnje konsolidacije. Počelo se sa organizacijom terorističkih akcija u našem narodu. Trešale su bombe, pokušalo se je demoralizirati čak i našu vojsku, podupirala se je u našem narodu svaka separatistička teza i akcija. Oko nas se je počeo stvarati obruč jedne Srednje Evrope, sa programom direktno uperenim protiv naših interesa. Koliko su postali jednošaji za-tegnuti dokazuje afera trogirskih lavova, koja nas je vodila na ivicu najpresudnijih događaja. Ali je, međutim, državnički genij našega Kralja Ujedinitelja svom snagom učvršćivao i izgrađivao temelje naše međunarodne politike. Jugoslovenska politika unutar države, nastupajuće izmirenje u narodu, napredujuća konsolidacija naših unutarnjih prilika, sve je to stvaralo novu snagu za našu nacionalnu odbranu. A naši saveznici, gospodo, ostali su ne samo verni starom prijateljstvu nego su baš u tim godinama pojačali s nama veze solidarnosti i uske saradnje. I dok se je na jednoj strani operiralo još sa mogućnostima intervencije, jer da prilike u Jugoslaviji ugrožavaju evropski mir, Francuska je produžila s nama pakt prijateljstva, a na predlog

tadanjeg Ministra spoljnih poslova, a sadašnjeg Prezidenta Čehoslovačke Republike g. dr. Beneša na konferenciji u Beogradu 1932 godine, Mala antanta se je reorganizirala u čvrsto povezanu međunarodnu jedinicu triju prijateljskih država, odlučenih da zajednički vode politiku za čuvanje svoga integriteta i svoje neodvisnosti i za ojačanje svoga autoriteta u međunarodnoj zajednici. I, velika Engleska tada je pokazivala prijateljsko razumevanje za životne interese našega naroda.

Oslonjen na politiku 6 januara unutar države i na čvrsta i pouzdana prijateljstva saveznika i prijatelja, mogao je Kralj Aleksandar da pristupi izvođenju i izgrađivanju jednog novog sistema međusobnih odnosa na Balkanu u znaku stare realno-političke ideje: Balkan Balkancima. Državnički duh i patriotski osećaj poglavica balkanskih naroda udružili su se sa Njegovim naporima i tako je stvoren Balkanski sporazum između Jugoslavije, Rumunije, Turske i Grčke. Po svojoj prirodi, Balkanski sporazum nije uperen ni protiv jedne od ostalih država na Balkanu, naprotiv, svima su otvorena vrata. Gospodo, vi znate, kako je naš pokojni Kralj zajedno sa svojim velikim prijateljem, vladavcem bratske Bugarske, na kraju pristupio i izgradnji iskrenih prijateljskih odnosa sa Bugarskom i time likvidaciji svega što nas je u prošlosti razdvajalo.

Na putu ka novim državničkim uspesima pao je kao žrtva jedne zavere, čiji je krajnji cilj bio da se upropasti uspeh 6-januarske politike, da se zametnu u našem narodu novi konflikti i upropaste veliki rezultati Njegovih napora da pribavi Jugoslaviji ono mesto, koje joj pripada po njezinom položaju u Evropi, po snazi njenoga naroda i po njezinoj istorijskoj misiji na Balkanu.

Naš kralj je ubijen, ali ono što je On stvorio pokazalo se je mnogo jače, nego što su naši protivnici mislili. Jugoslavija je ostala neporemećena, i marseljski metci nisu pogodili njezinu životnu snagu. Naprotiv, simpatije kulturnog sveta su otvoreno pristupile na našu stranu.

Mnogo što šta je sada bilo evropskoj javnosti otkriveno. Bombe, paklene mašine, revolveri, atentati i zavere, sve to je moralo u ropotarnicu. I olakšan je put svima koji imaju da produžuju na moćnim temeljima, koje je udario Kralj Ujedinitelj u izgrađivanju Njegove spoljno-političke teze.

Da li se taj put, gospodo, produžuje, da li se vodi naša spoljna politika u duhu oprobanih načela Njezinog tvorca? Načela koja je ceo naš narod sa retkom solidarnošću prihvatio i odobravao? Ekspozicija g. Predsednika Vlade svečano izjavljuje, da su osnove naše vanjske politike ostale nepromenjene. Sigurno nemamo razloga da sumnjamo u iskrenost volje današnjeg odgovornog vođe naše spoljne politike. Ali na drugoj strani ne možemo da zatvorimo oči pred faktom, da se u redovima naših oprobanih prijatelja pojavljuje izvesno uznemirenje: Službene izjave koje čujemo iz Praga, Pariza, Bukurešta, Aukare i Atine, ne mogu nas potpuno umiriti kad vidimo kako prijateljska štampa na strani prema nama stalno pokazuje znakove nepoverenja, znakove o kojima znamo da nisu samo redakcionalnoga izvora. I sami osećamo, gospodo, izvesna osciliranja, kao da se je kornilar na ladi zbunio u kursu pa pokušava da li ne bi mogao i u nekoj drugoj nameri doći na isti cilj. I tu se ponavlja ona ista impresija, koja nam se nameće u našoj unutarnjoj politici: pomućena je linija i prave se eksperimenti, primaju se nejasne i neodređene situacije, koje međutim na kraju mora-

ju da potisnu Jugoslaviju u njezinim odnosima prema saveznicima i prijateljima u jednu ne sasvim čistu atmosferu, i da na drugoj strani ne stvaraju nikakve trajne koristi.

Ugled naše države i njezin autoritet u svetu stvoren je našom jasnom i nesumnjivom politikom pune lojalnosti i pouzdane vernosti prema primljenim obavezama, ne samo u smislu napisanih reči i obaveza, nego i u apsolutnoj saglasnosti sa duhom od nas sklopljenih i potpisanih paktova i aranžmana. Dosad se je tačno znalo gde se nalazi Jugoslavija. Znamo li, gospodo, to i danas?

Gospodo, ja neću, kako sam rekao, da se upuštam u jednu opštu ocenu naše spoljne politike. Ograničavam se na neke, kako bih mogao reći, marginalne beleške o pojedinim konkretnim pitanjima, koja je dodirnuo g. Predsednik Vlade u svom ekspozecu odve i koja se iz njegovog ekspozea i njegovog izlaganja sama postavljaju pred nas. Prijatelj g. dr. Andelinović je o tome opširno raspravljao. Ja njegova izlaganja sa kojima se slažem nadopunjujem sa nekoliko napomena.

Pakt večnog prijateljstva sa Bugarskom primljen je u celom narodu sa iskrenim odobravanjem. Što možemo lepšega da si poželimo, nego da mogu ta dva naroda, tako bliska po krvi i jeziku, uistini koraknuti posle svih tragičnih peripetija prošlosti u jednu eru najintimnije bratske solidarnosti, koju nikada više ništa pomutiti neće. Međutim, izgleda mi da je taj Pakt večnog prijateljstva samo diplomatska deklaracija jednog početka, koji je, gospodo, ostvaren mnogo lepšim, konkretnijim i autoritativnijim rečima našega Velikoga Kralja i Njegovog saveznika Njegovog Veličanstva Kralja Borisa pre više nego dve godine. Sadržaj toga Pakta sastoji se iz teksta, koji se inače upotrebljava u preambulima diplomatskih prijateljskih dokumenata i ljudima realnog mišljenja kaže s jedne strane previše, a s druge strane premalo. Mi imademo slične paktove među drugim državama. Kelogov pakt osuđuje rat kao sredstvo odluke u međusobnim sporovima i pripušta odluke u krajnjoj liniji arbitraži. Obaveza večnog prijateljstva mora imati realne posledice po pitanjima, koja se tiču eventualnih dosadašnjih dvojbi u politici jedne te druge potpisnice.

Gospodin Predsednik Vlade, kada smo o tom Paktu govorili u Finansijskom odboru, kazao je, da mi nismo dali obećanja, o kojima je bilo mnogo govora u stranoj štampi. No, gospodo senatori, ja mislim, da je od prvenstvene važnosti to, kakova obećanja smo mi dobili od Bugarske. Je li posle potpisa Jugoslovensko-bugarskog pakta pitanje naše Južne Srbije, odnosno njezinog nacionalnog karaktera, uzajamno postavljeno izvan diskusije? Jesu li Bugarska i Jugoslavija u buduće oslobodene svake brige u pogledu svega onoga što je u vezi sa njihovom zajedničkom granicom i zemaljskom odbranom? Razumljivo je, da može taj problem biti za snagu naše odbrane na drugim stranama od ogromne važnosti.

Još jedna stvar u vezi sa potpisom toga Pakta je od najvećeg interesa. Čuli smo, da je na konferenciji u Atini g. Predsednik Kraljevske vlade uspeo da umiri prijatelje iz Balkanskog sporazuma u pogledu našega Pakta sa Bugarskom. Govorilo se i pisalo o Atinskom protokolu, čija sadržina nije objavljena. Ali, svakako stoji, da su bila potrebna pismena objašnjenja našeg Ministra spoljnih poslova, koja su i razumljiva, jer je baš široka fraza o večnom prijateljstvu celom svetu davala razloga, da kombinira šta sve može da se iz toga krije. Go-

spodin Predsednik Kraljevske vlade kaže nam, da su prijatelji bili obavesteni unapred. Ali se ipak postavlja pitanje, da li u dovoljnoj meri, jer inače naš Pakt sa Bugarskom ne bi mogao biti predmet tako opširnih rasprava na konferenciji Balkanskog sporazuma. A te rasprave u Atini opet mogle bi u bugarskom narodu izazvati sumnju, kao da smo mi u Atini ipak davali našem Paktu sa Bugarskom interpretacije, o kojima u Sofiji i u Beogradu nismo govorili. I tako se stvara mogućnost izvesne pometnje u atmosferi iskrenosti koja je na jednoj i drugoj strani potrebna. Kad je tako, postavlja se pitanje, da li Pakt sa Bugarskom, čiju veliku moralnu snagu priznajemo, na kraju ne bi mogao delovati ne za učvršćenje nego za oslabljenje veza sa susednom bratskom državom.

U pogledu Balkanskog sporazuma, prijatelj Andelinović dobro je stvari postavio na svoje mesto. U poslednje vreme mnogo se govori o tome i piše da Grčka smatra pristup Albanije Balkanskom sporazumu kao jednu nemoguću stvar. To bi, gospodo, dalo Balkanskom paktu jedno značenje, koje je daleko od njegove prvobitne tendencije, dalo bi mu značenje jednog saveza uperenog protiv one države, sa kojom mi sada imamo potpisan Pakt večnog prijateljstva. Na drugoj strani u jednom vrlo interesantnom slučaju lišeni bi bili pomoći i potpore naših saveznika iz Balkanskog sporazuma.

Gospodo, strani listovi i strana javnost stalno beleže skretanje Jugoslavije prema osovini Rim-Berlin, i napuštanje našeg dosadašnjeg određenog stava u sklopu onih naroda, koji su verni politici Društva naroda i sistemu kolektivnih garancija za mir. Kao potvrda toga mišljenja citiraju se razne izjave i razne činjenice. Niko od nas ne može ne želeći, da se naši odnosi sa Italijom ne urede u duhu jedne prijateljske ekonomske saradnje, pojačanja kulturnih i političkih odnosa i eliminiranja što više međusobnih pitanja, koja bi mogla dati razloga za razmimoilaženja. Ja čak, šta više, mislim, da je pre godinu dana i više bila prilika i bolja i pogodnija nego što je danas. Italija je bila u teškom ratu, bila je pod presijom evropskih sankcija gde smo i mi sa najdalekosežnijim rizikom i krupnim posledicama učestvovali. Tada smo čuli više izjava sa one strane o pripravljenosti za uređenje međusobnih odnosa, i skoro izgleda, da smo promašili najpogodnije vreme. Međutim je Italija pobedonosno završila svoj kolonijalni rat. Postala je Imperija, stvorila sa Nemačkom osovinu Rim-Berlin i priznala germanski karakter Austrije, obnovila ugovor sa Albanijom, dobila, barem kako sada izgleda, moćnu poziciju u Španiji, likvidirala je barem provizorno svoj konflikt sa Engleskom i nalazi se prema nama u daleko moćnijoj poziciji, nego pre godinu dana. Ovih dana, moj predgovornik je citirao, francuska štampa je donela alarmantne vesti o dalekosežnosti predstojećeg prijateljskog sporazuma između Italije i Jugoslavije. Čitali smo i naše demantije, da je za sada u pitanju samo jedan trgovinski aranžman. Ali neosporno bi trebalo da nas gospodin Predsednik Vlade tačnije obavesti šta je u stvari. Pakt prijateljstva sa Italijom, koji, ponavljam, svi želimo, ne sme da poremeti naše odnose sa dosadašnjim prijateljima i saveznicima. On može biti iskren i trajan samo ako bude postavljen na osnovu pune ravnopravnosti italijanskog i jugoslovenskog naroda i ako bude strogo poštovanje integriteta Balkana. Gospodin Predsednik Kraljevske Vlade jednom prilikom nedavno, mislim u Narodnoj skupštini, podvukao je, da smo

mi realizirali sve naše nacionalne ideale. Ako ima to da znači, da smo se odrekli krvne i duhovne veze sa onim delovima našeg naroda, koji nemaju sreće da budu s nama pod krovom naše vlastite domovine, onda moram reći, da celokupni naš narod takvo mišljenje najenergičnije odbija i da se s njime nikada pomiriti ne bi mogao. (Pljesak na levice. — **Ivan Hribar:** Tako je!) Mi, gospodo, skrupulozno ispunjavamo sve obaveze iz Rapalskog ugovora i moramo na drugoj strani sa žalošću da konstatiramo, da naš narod pod Italijom ne uživa ni najprimitivnije manjinske zaštite. (Odobranje na levice. — **Ivan Hribar:** Oni su pritisnuti tako da se to opisati neda!)

Veliki kulturni narod italijanski sigurno nema razloga da dozvoli da se ovakvim sredstvima postupi protivu jugoslovenskog elementa u Italiji. Naš jezik se tamo progona na jedan nezapamćen način. Već ga teraju i iz poslednje crkve. Na 600.000 Slovenaca i Hrvata u Italiji nema niti jednog časopisa ni verskog. Njihova krasna kulturna organizacija porušena je do temelja. Slovenci i Hrvati ne mogu prirediti nikakav sastanak niti koncert, niti igranku, niti nedužno silvestrovo veče. Njihova narodna imena zvanično se pretvaraju u italijanska. (**Ivan Hribar:** I Krsna imena!) Samo u januaru mesecu oficijelna »Gazetta Ufficiale« objavila je 1800 dekreta o poitalijančenju jugoslovenskih prezimena. Posebna organizacija provodi pomoću Vlade eksproprijaciju naše zemlje i kolonizaciju italijanskog elementa u našim krajevima. Naš narodni elemenat pod Italijom je jedina manjina u Evropi koja je potpunoma bez svake zaštite. Bez barem najelegantnijeg uređenja toga pitanja ne znam kakav pakt prijateljstva bi mogao biti primljen u našem narodu sa odobravanjem i simpatijama. (Živo odobravanje na levice. — **Ivan Hribar:** Sasvim tačno!)

Gospodin Pretsednik Kraljevske vlade je podvukao uređivanje i izgrađivanje naših veza sa Nemačkom. To treba pozdraviti, gospodo. Naša politika prema tome velikom narodu stupila je već početkom 1934 godine u jednu novu fazu. Mi smo tada sklopili svoj prvi veliki gospodarski sporazum sa Rajhom, gospodo, vama je poznato naše držanje povodom događaja u Austriji, gde se pokazalo sa koliko prijateljskom lojalnošću želimo da vodimo svoje odnose sa velikim nemačkim narodom.

Потпретседник др. Мирослав Плож: Господине сенаторе, морам Вам рећи да Вам је време истекло.

Dr. Albert Kramer (nastavlja): U pogledu sredivanja prilika u Srednjoj Evropi mi od početka stojimo na stanovištu da je potrebna pozitivna saradnja Nemačke. Što god se u tom pogledu pozitivnoga uradi naš narod sigurno odobrava. Ali on istovremeno čvrsto ustraja u okviru svoje oprobane politike. Mi moramo žaliti, da nema Nemačke u Društvu naroda, gde bi se pokazalo koliko je celokupna Mala antanta solidarna u volji i želji, da prijateljski saraduje sa nemačkim Rajhom po svima pitanjima učvršćivanja evropskog mira i ojačanja međusobnih političkih, privrednih i kulturnih odnosa.

U vezi sa aktuelnim pitanjima koja se postavljaju, vodstvu naše spoljne politike pojavljuje se u novije doba sve češće sumnja o unutarnjoj solidarnosti Male antante. Mnogo puta se citiraju i reči gospodina Pretsednika Vlade, koji je ponovo upozorio na tekst međusobnih pismenih obaveza među Čehoslovačkom, Rumunijom i Jugoslavijom. Ja smatram, gospodo, da su naše obaveze mnogo dublje,

nego što stoji napisano slovima međusobnih ugovora. Savez Male antante je svojim statutom od 5 februara 1933 godine postao jedna međunarodna jedinica sa stalnim jedinstvenim vodstvom. Tome savezu nikakvo krupnije političko pitanje ma koje od članica Male antante ne može biti ostalim saveznicima tuđe i neinteresantno. Pored pismenih obaveza postoje u Maloj antanti obaveze prijateljske solidarnosti, koje proističu iz duha ugovora, i bila bi najfatalnija pogreška staviti u sumnju tu apsolutnu solidarnost Male antante. Za nekoliko dana, gospodo, — meni je žao da to nismo čuli od gospodina Pretsednika Kraljevske vlade, — prezident Čehoslovačke republike, gospodin dr. Beneš, dostojni naslednik prezidenta Oslobođioca Masaryka, posetiće našu zemlju. U njemu ćemo oduševljeno pozdraviti ne samo reprezentanta i poglavicu bratskoga naroda, s kojim smo povezani na život i smrt, nego i intimnog saradnika našeg Velikog Kralja, s kojim je zajedno g. dr. Beneš izgrađivao za svoj i naš narod politiku, koja nam stvara garancije bezbednosti i slobode. (Živo odobravanje.) Ja sam uveren da će povodom te posete celome svetu postati jasno gde se nalazi Jugoslavija. Nigde, nego na strani svojih oprobanih prijatelja koji rade na organizaciji i čuvanju mira po načelima Društva naroda. (Povici: Tako je!)

U pogledu pitanja habsburške restauracije g. Pretsednik Vlade dao nam je umirujuća obaveštenja. Oni koji misle, da bi restauracija sprečila »Anschluss« po mojem dubokom uverenju jako se varaju. Restauracija je »Anschluss« obilaznim putem, a mi smo zainteresovani za jednu samostalnu i nezavisnu Austriju. G. Musolini je nedavno rekao, da pitanje restauracije nije aktuelno. Ali treba zabeležiti, da je u poslednje vreme kancelar Šušnik svečano proklamovao pitanje povratka Habsburgovaca kao pitanje unutarnje austrijske politike, i pri tome je upotrebio reči koje dozvoljavaju interpretaciju, da je restauracija postala donekle državni program sadašnjeg austrijskog režima. To stanovište sigurno nije u skladu sa gledištem našega naroda na habsburšku aferu.

U pogledu Rusije ja bih hteo da kažem svoje lično mišljenje. Rusija je, po svemu što čujemo, u poslednjim godinama krenula na put nacionalne orijentacije. (Glas: Tako je!), i pojavila se je u Evropi kao lojalan saradnik na organizaciji mira. Nažalost su španski događaji donekle pokvarili njezinu diplomatsku akciju i veru da će se odreći eksporta komunističkih ideja. Osobito moramo da žalimo da se komunistička propaganda vodi i protiv našeg naroda, što ne može biti bez volje i potpore Moskve. Na drugoj strani moramo priznati, da je osobito stav Rusije prema Balkanskom sporazumu korektan i ne možemo preći preko fakta, da Rusija ima ugovore za odbranu mira sa našim prijateljima i saveznicima. Razvoj događaja upućuje nas na put, da svoje internacionalne odnose dopunimo vezom Beograd—Moskva.

Ja ponavljam želju, kojoj sam dao izraza već lane, a smatram da je to želja i celokupne naše narodne javnosti, da bi uskoro nastupio dan da bi mogli i Jugosloveni direktno i bez posredovanja trećih u Moskvu. To će biti u trenutku kad budemo sigurni, da ćemo tamo naći iskrene saradnike za mir i široko slovensko srce, a ništa drugo. (Glas: Dobro je!)

Molim gospodina Pretsednika da primi ove moje napomene lojalno kako su lojalno bile iznesene.

One nemaju nikakve veze sa nekim stranačkim gledanjem na ljude i stvari. One ne osporavaju ni patriotizam, ni poštenu i dobru volju današnjem vodstvu naše spoljne politike, nego su samo izraz uverenja da je i u spoljnoj politici odlučna i ustrajna linija najbolji i najsigurniji put, i da nikakva taktika ne sme da pomuti staru tradiciju lojalnosti i vernosti našega naroda prema prijateljima i saveznicima s kojima zajedno hoćemo da čuvamo mir i stvaramo sebi neporušne granice slobode i napretka. (Aplauz).

Претседник др. Желимир Мажурашић: Има реч сенатор г. др. Урош Круљ.

Др. Урош Круљ: Господо сенатори, пре три године ја сам са овога места опширно говорио о нашим спољнополитичким односима, и изнео елементе наше спољне политике. При томе сам могао утврдити четири угаона камена на којима се оснива зграда наше спољашне политике, а то су: Друштво народа, савез са Француском и два регионална пакта Мала Антанта и Балкански пакт односно споразум.

Од тога времена па до данас догодиле су се велике промене, многи веома значајни, узбудљиви и бурни догађаји, па је потребно да сада после свих тих догађаја размотримо наш положај и наше односе у спољној политици, и како стоје она четири угаона камена наше спољнополитичке зграде, јесу ли се имало помакла или пореметила, или стоје исто онако чврсто као и пре три године.

Господо сенатори, Друштво народа, после свих својих незгода, мањих и већих криза од почетка до данас, које су стално узнемиравале ову знамениту установу, преживело је у току прошле године и једну много озбиљнију кризу и потрес који је уздрмао темеље ове идеалне установе, која се је први пут у историји човечанства појавила. После неуспеха у јапанско-кинеском сукобу, у конфликту јужноамеричких држава, после иступа Јапана и Немачке из њеног чланства и неуспеха у Комисији за разоружање, дошао је још један много јачи удар, који је пољуљао темеље ове установе, један догађај по суштини и логици саме установе невероватан и немогућ: да је један члан Лиге напао оружаном силом другог члана без икаквих формалних узуанса и освојио, може се рећи, целу територију његове државе, а да барем није претходно иступио из чланства Лиге, те тиме повредио основне одредбе Пакта: гаранције територијалног интегритета. Иако је Савет Друштва народа једнодушно означио Италију као неизазваног нападача, ипак цела даља акција Лиге у примени оних мера које онемогућују завојевачке и освајачке намере нападача, била је парализована одуговлачењем већања и преговора и употребљавањем полумера, у виду финансиско-привредних санкција, које нису могле спречити нападача у његовој намери. Поред свих непотпуности у одредбама Пакта Лиге народа, нарочито у погледу егзекутиве, постоји мишљење, да је један брз, енергичан и једнодушан иступ Друштва народа могао спречити да не дође до ове судбоносне повреде основних одредаба Пакта. Касније је једном приликом француска журналистика подвлачила услуге које је Француска учинила Италији у абисинском сукобу, сва је прилика на темељу Лавал-Мусолинијевог споразума из 1935 године. И сада се цела акција своди на то, како ће се тај свршени чин признати, а да се при томе не повреде установе и одредбе Пакта. Први поку-

шај у том правцу није успео услед једнодушног противљења средњих и малих држава, које су овим невероватним догађајем највише и погођене.

Ма како да се схвати и посматра са практичне политичке стране овај фатални догађај, једно је непобитно јасно с моралне стране: да се је — и то баш у времену када се је више пута указивало на једнострано кршење међународних уговора и пактова уз својевољни пристанак — Друштво народа у целости, а зна се чијом кривицом, огрешило о основне одредбе на којима оно почива.

Морала је бити једна дирљива драматска сцена, која ће за цело бити забележена у аналима културне историје, када је у јавној пленарној седници Друштва народа претставник једне негроидне, афричке расе, апелирао на савест претставника висококултурне беле расе Европе и Америке и позвао их да врше своју дужност и да испуне обавезе на које су дали своје потписе државе које они заступају. На тај очајни крик превареног члана могли су остали чланови Лиге одговорити само ћутке, гледајући оборене главе преда се. Морални дебакл је дакле потпун.

Друго је, господо, практична страна овог питања. Ја разумем да може неко с правом питати, шта се нас и шта се Европе тиче Абисинија, поједине покрајине Кине или јужноамеричке републике? Мада су данас односи свих народа и држава на свету много ближи и приснији и мада се интереси појединих држава, нарочито велесила, које захватају свих пет континената света, много више додирују, ипак је питање на месту: да ли су Абисинија и још неке друге државе требале да буду члановима Друштва народа? Тако постављено питање даје целој ствари сасвим други изглед, поставља се проблем у другом облику: је ли Друштво народа промашило свој циљ када је хтело да обухвати све државе на свету. Моје скромно мишљење је: да јесте.

Идеолози и оснивачи Лиге народа имали су зацело велике, далеке идеале пред собом, општи светски мир, али су, данас се то већ види, пребацили мету. То је јамачно учињено у очекивању да ће и Сједињене Америчке државе приступити као члан у Друштво народа. Али чим се то није догодило, чим Америчке Сједињене државе нису постале чланом Лиге народа, постало је одмах депласирано и да друге ваневропске државе учествују у њој осим Кондоминија Велике Британије. Ни Јапану, ни Кини, а још мање Абисинији и јужноамеричким државама није место у Женевској установи. У њој треба да су окупљене само европске државе. Да је ово мишљење оправдано, показује нам и један догађај од велике важности, који се је недавно збио, а то је састанак претставника свих америчких држава, Северне, Средње и Јужне Америке, другим речима панамерички конгрес у Буенос Аиресу. Мада су практичне последице за први мах малене, ипак је то догађај првокласне важности, јер нам сачињава путоказ, у ком ће се правцу ствари у овом погледу развијати, а то је остварење панамеричке уније. Још да наведем као потврду овој тези мишљење једног далековидног социолога, којег сам већ два пута цитирао са овог места, а то је професора Гумпловича, који такође предвиђа као идућу етапу образовања социјалних заједница удружење континената, као и Бријанов предлог о оснивању Паневропе.

Свакако претстојећа већања о реформи Друштва народа мораће узети у обзир све ове проблеме. Под овим углом гледајући ствар, тј. да је Лига народа на оваквој основи организована, могао се је избећи и овај тешки конфликт и положај, који је услед тога настао ради једне афричке, нецивилизоване и примитивне државе.

Овакав исход италијанско-абисинског сукоба као два члана Друштва народа био је поразан и за само Друштво народа и за његове чланове, а нарочито за средње и мале државе, које су се виделе преварене у својим очекивањима и лишене оне безбедности и сигурности коју су као чланице Друштва народа сматрале да је имају. Поверење које је дотле постојало у Друштво народа је потпуно пољуљано, јер је свака омања држава јамачно ставила себи питање: а да ли не може и мене као члана Друштва народа снаћи једнога дана иста судбина као и Абисинију.

Тако је и за нас, тј. за Југославију овакав исход талијанско-абисинског сукоба био врло озбиљан мементо, и као непосредног суседа Краљевине Италије и што смо се употребом санкција на нашу штету, истој јако замерили.

Када је на овај начин наша прва обрмбена линија, оличена у Друштву народа, отказала и показала се непоузданом, шта је било природније и логичније за нашу спољну политику него да се повуче и још боље утврди у другој својој обрмбеној линији, оличеној у савезу са Француском и регионалним пактовима: Малој и Балканској антанти. Да видимо да ли је тако учињено.

Приморан сам, господо сенатори, да сада подвргнем једном прегледу и анализи спољну политику Француске Републике, наравно у колико је то потребно са становишта и гледишта спољне политике наше државе, — а то мислим да је дозвољено, не излажући се приговору да се плећем у туђе ствари.

Пре свега, господо, спољашна политика сваке државе мора бити једна и јединствена, ма које и ма какве владе долазиле на управу земље. То лежи у природи и логици саме ствари, јер за једну земљу, односно државу, сасвим теоретски судећи, може бити само једна извесна спољна политика добра, која одговара свим интересима и циљевима земље, па ма која партија сачињавала владу дотичне земље. Ми смо то видели потпуно спроведено у Великој Британији, у којој су се све три партије: конзервативна, либерална и лабуристичка, (гесте социјалистичка), које се по својим социјалним и политичким схватањима јако разликују једна од друге, измењивале на влади, али је спољна политика остајала увек до у танчине иста.

Да ли је тако и у Француској?

Друштвена структура у Француској је врло разноврсна и у својим социјалним схватањима хетерогена. Док видимо на крајњој десници остатке некадашњег племства, које се још прикрива под разним де, ди и д', па римокатоличко-клерикални и високи војни кругови, затим кругови високих финансијера и великих капитала, па онда један низ десничарских нианса до центрума, па одатле преко социјал-радикала, социјалиста разних шатирунга до комуниста на крајњој левици. Сви ти неконцентрични кругови своја социјална схватања преносе делимично и на прилике и односе у спољашњој политици. А то за стабилност једне спољне политике, а она треба таква да буде, није добро, јер други контрахенти нису си-

гурни ни спокојни, да се неће са променом владе више у десно или више у лево такође и циљеви спољне политике променити. Ми смо видели за време Светског рата да су симпатије десничарских кругова у Француској били на страни Аустро-угарске и за то да се она одржи, а после рата видимо још увек подршке од стране тих кругова за једну детронирану династију и за њену рестаурацију. А то нас не може оставити равнодушним.

При свим тим социјалним диференцијацијама и погледима на спољну политику у детаљима ипак се може уочити једна доминантна црта, која обухвата целокупну спољну политику Француске и кроз коју се уопште гледа на спољну политику, а то је »furog teutonicus« и настојања о стварању „две Немачке”. У свима радњама, у свима потезима у области спољне политике Француске преовлађује само и једино та бојазан од поновне инвазије источне сусјетке. Та бојазан узима каткад облике психичке заслепљености, у којој се ствари посматрају не довољно објективно и у којој се могу лако учинити омашке. То је врло добро уочио искусни и далековидни дипломата гроф Сфорца, који у својим есејима о знаменитим људима из светског рата говорећи о покојном маршалу Фошу износи ту ману француских државника и војсковођа. Свој напис и назива „Два Фоша”, тј. једног-искусног, мудрог и објективног човека када се говори о свим другим стварима и проблемима Европе и једног пристрасног, једностраног и предубеђеног, када се говори о Немцима и Немачкој. Тако схватање и предубеђеност довела је до неколико грешака. Тако је пре четири године парафиран од стране г. Пол Бонкура т.зв. Пакт у четворо, који је био супротан начелима, на којима је засновано Друштво народа и који је био отуђио Пољску од Француске. У ту врсту спада такође и споразум Лавал-Мусолини, који је много допринео онаквом исходу абисинско-талијанског сукоба и опет пољуљао темељима Друштва народа, а Југославију изненадио. Све је то учињено у нади не би ли се Италија одвојила од Немачке.

Можда је све то скупа изазвало извесну колебаљивост са наше стране, која се је показала у прећуткивању и неспомињању једног нашег савезника и у незгодном изражавању од стране нашег Министарства спољних послова као да Југославија хоће да води неку своју самосталну политику. У јавности европској, а нарочито у Француској је ствар тако схваћена. А ако је и г. Министар ствар тако схватио, онда се таква политика не може одобрити.

Ако је било неких омашка код извесних француских државника, а видели смо да их је било, онда је задатак наше дипломатије да на те грешке упозорава надлежне факторе и да их извештава и убеђује о супротним гледиштима који су много објективнији и много сврси сходнији и за француску спољну политику, а не правити извесне аверзије и преокрете. Таква политика с наше стране губи из вида, да је Француска поборник општег и колективног мира на супрот оним силама које тај мир угрожавају, не признавајући данашње стање створено иза Светског рата. Губи из вида да је Француска присталица установе и начела Друштва народа и његове сврси сходније реформе, да су народи сви равноправни и једнаки, били велики и мали; да је Француска у најбољим пријатељским односима са Великом Британијом која се у свима тим погледима и настојањима с њоме сла-

же. Губи из вида да је Француска наш савезник на основу уговора, осим већ традиционалног пријатељства за време и после Светског рата. Не узимајући у обзир те моменте сентимента, ја сматрам према данашњој ситуацији и констелацији сила у Европи, према данашњим схватањима и расположењу које влада у свету, да је наш савез са Француском драгоцен фактор и елемент по обе стране, који се не да ничим другим заменити.

Као што видите, господо сенатори, и овај други угаони камен наше спољно-политичке зграде није на првобитноме месту, него је нашом кривњом малко пољуљан.

Наши регионални пактови нису боље прошли за ово време од скоро две године.

За Малу антанту рекао сам пре три године: Мала антанта је логична последица нашег положаја као средњо-европске силе и политичка нужда услед тенденција да се положај створен раздеобом Аустро-Угарске измени. Прилике у том погледу ниуколико се нису измениле, ни у погледу положаја, ни у погледу тенденција. Нису се променили услови који су диктовали стварање Мале антанте, логично се није променила ни потреба за њен даљи опстанак. Напротив, видели смо према троуглу Праг—Београд—Букурешт стварање једног другог т.зв. римског троугла. И упркос свих изјава да један троугао није основан против другога, и упркос изјава да су врата обојих тих установа отворена и за друге, ипак све до данас оба та троугла додирују се само својим углима (врховима) уместо да се својим странама наслоне један на други. Упркос покушаја и узајамних посета г. Хоце и г. Шушница за међусобно зближење и споразумевање ти су потхватили одједном прекинути.

Када је Аустрија повредила Сенжерменски уговор и завела општу војну обавезу по угледу на Немачку, државе Мале антанте уложиле су додуше један неенергичан протест и то свака за себе, упркос ранијих изјава и уверавања, да се Мала антанта према вани, дакле према другим државама има сматрати као целина. Приликом састанка „шефова држава Мале антанте“ у Букурешту (како се то онда назвало) наш Министар спољних послова није присуствовао томе састанку, као што је то био случај са чехословачке и румунске стране. Наша изненадна иницијатива и извесни кораци за склапање пријатељских односа између Југославије и Мађарске, иако се са мађарске стране нису показали никакви знаци за напуштање ревизионистичких тенденција, него напротив сада већ пок. Гембеш, б. председник мађарске владе говорио је јавно: најпре ревизија па онда економска сарадња — изазвали су у Прагу и Букурешту велико изненађење, тако да је угледни румунски државник професор Јорга отворено говорио у румунском Парламенту о преоријентацији југословенске спољне политике. Овде ваља споменути и задње изјаве господина Крофте у чехословачком Парламенту.

Као што видите, господо сенатори, и овај угаони камен наше спољно-политичке зграде није више на свом старом месту. А сада да видимо како стоји са четвртим, тј. са Балкадским пактом, који је био за нас од највеће вредности као регионални пакт за целокупно Балканско полуострво.

Господа сенатори који су од раније овде сећате се како сам ја са овога места пре три године, иза његовог потписивања, говорио о Балканском пакту са великим симпатијама, боље рекућ с оду-

шевљењем, и означио га као епохално дело које ствара нове односе и нове перспективе на Балкану, а у његовим крајњим циљевима означио га пацифистичком тотализацијом Балканског полуострва, насупрот пређашњим милитаристичким покушајима. А његовог иницијатора и творца Блаженопочившег Краља Александра успоредио сам са Александром Македонским, који је засновао био прву тотализацију. Сада је и ово велико дело у својим основама измењено на штету његову.

Господа сенатори, два основна начела на којима је Балкански пакт био заснован и склопљен, била су: признавање и гарантовање свих данашњих балканских граница уговорних држава и начело: Балкан балканских народима, а то је признавање Балканског полуострва искључивом својином балканских народа, на којему, према тому, стране силе немају шта да траже. Према томе, неће се трпети мешање тих страних сила у међубалканске ствари и односе, а још мање евентуална завојевања и освајања на њему. Такав уговор био је од огромног значења за Балканско полуострво и народе и државе на њему, што ликвидују жалосну прошлост, а за будућност иступа Балканско полуострво према вани као једна целина у дефанзивном смислу.

Против оваког схватања, а услед тога и против самог Пакта повео је одмах иза његова потписивања оштру кампању сад већ пок. Венизелос. Главни аргуменат Венизелоса био је тај, да би Грчка, на основу Балканског пакта, могла бити увучена у рат са једном велесилом. Отворено говорећи: ако би Југославију нека страна сила напала преко Албаније, тј. албанско-југословенске границе, морала би Грчка на основу Пакта интервенисати. А то пок. Венизелос није никако хтео, не увиђајући да је Балкански пакт баш једна превентивна мера противу рата, и да према интенцијама и суштини Балканског пакта не би никојој сили ни пало напамет да нападне на коју од уговорних држава, које су обавезне да заједнички бране своје балканске границе. Кампања се некако стишала, а касније авантуристичком револуцијом и емиграцијом Венизелоса и заборавила.

Међутим, шта се је десило: на претпрошлом београдском састанку Савета Балканског споразума успело је г. Максимосу, грчком Министру иностраних послова, да, захваљујући попуштању са наше стране, коригира првобитни Балкански пакт у том погледу, тј. да повреда наше границе са албанске територије не обавезује Грчку на интервенцију, сходно Пакту. Та коректура изведена је на врло оригиналан начин: једноставно је проглашено да Албанија није балканска држава услед својих односа према Италији. Београдски протоколи су једном географском бесмислицом решили једно дипломатско питање. Тако је и у том смислу ондашњи Министар иностраних послова Грчке г. Максимос обавестио шефове свих грчких партија, и у том смислу је писала целокупна грчка штампа. Ако сада, после ове коректуре, испитујемо суштину и циљеве Балканског пакта, онда ћемо доћи до тога изненађујућег закључка, да се Пактом гарантују, осим међусобних граница четири уговорне силе, још и повреда тих граница од стране Краљевине Бугарске. Дакле, четири државе од преко 50 милиона становника организују се према једној релативно малој држави од 6 милиона становника, која је уговором и спречена да држи војску према својој увиђавности. Дакле, ви-

дите, господо, да је овај уговор овом београдском коректуром изгубио за нас првобитну важност, јер му је извађена она друга компонента, оно друго основно начело: Балкан балканским народима. Ја сам већ у цитираном говору пре три године рекао: да ће Балкански пакт тек онда бити комплетно савршено дело од изванредне важности, када у њему буду и остале две балканске државе: Бугарска и Албанија, и када се он претвори, поред признавања међусобних граница, у један дефанзиван блок држава према свакоме извана. Онда ће Балкански пакт обезбедити својим члановима трајан и савршен мир споља и изнутра, тако рекућ за вечита времена.

Скоро потписани Пакт пријатељства између Југославије и Бугарске означен је на прошлом састанку савета Балканског споразума у Атини, као у складу са балканским пактом и да служи као мост преко којег ће и Бугарска да ступи у њега. Ја бих и склапање пакта са Бугарском као и тумачење његово од стране савета Балканског пакта могао поздравити са задовољством као један корак ближе ономе циљу какав је био замишљен у основи балканске заједнице. Али бих поводом овога имао ово напоменути и опоменути. Има савеза који су спонтани, склопљени на основу заједничких интереса и заједничких циљева, заједничких схватања од држава, које међу се апсолутно немају шта да траже једна од друге, а има савеза који су склопљени силом прилика, под притиском једне ситуације, дакле другим речима, који су изнуђени.

Ја ћу навести за ово један врло инструктиван пример из недавне прошлости: После закључења савеза (Шуц унд Труц бинднис) између Немачке и Аустро-угарске монархије 1879 године стављена је била Италија пред алтернату, или да ступи у овај савез или рат с Аустријом. Италија је дакако морала одабрати ону прву алтернативу и приступила је овом савезу 1883 године, а обновила га је 1887 године у нешто одређенијем облику. Савез је 1891 године обновљен између све три силе под именом Драјбунд (Триплатијанс). Мада је Италија имала националне аспирације на Тријент, а стратешке на Истру и Острва, онда аустријске територије, била је присиљена да ступи у савез са овом државом. И шта се је догодило? После 30 годишњег опстојања овог савеза, Италија је при свему томе 1915 године ступила у рат против својих савезника. У својим размерама ваљда јединствен пример у историји.

Те мисли мени падају на ум при закључењу Пакта о вечном пријатељству између Југославије и Бугарске и при могућности да Бугарска ступи у Балкански пакт — Бугарска је заиста сада у једном присилном положају (Цвангслаг), заопколена од удружених савезника, тако да нема куда друго, него је принуђена да ступи у савез с њима. С обзиром на будућност и на чврстину и поузданост савеза, треба ту принуђеност избећи. Треба много интимније и поверљивије испитати све могућности и учинити шта више и неке жртве од стране сва четири данашња савезника, па да приступање Бугарске буде потпуно искрено, без скривених намера и било каквих претензија, него потпуно својеволно из побуда властитих интереса. Онда и само тако ће тај савез бити поуздан, сигуран и стваран. Ми већ имамо сада преседане у Монтреу, где је поновно уређено питање мореуза (Дарда-

нела и Босфора) као и питање Искендерунског санџака.

Још морам додирнути питање рестаурације Хабсбуршке династије, јер га сматрам за једно од најважнијих питања наше спољне политике.

После многих покушаја легитимиста с поља и унутра, после многих путовања и састанака у Стенкерцлу, Паризу и другде, с друге стране после многих и енергичних опомена, па и претња у случају покушаја рестаурације, (нарочито је био енергичан Бледски комунике Мале антанте), споразумом између Немачке и Аустрије од прошле године изгледало је да је то питање одложено, што се је слагало са дотадањим изјавама аустријског државног канцелара г. Шушнига, да то питање није актуелно. Ономадашњим великим говором г. Шушнига ушло је питање рестаурације у другу фазу. Г. Шушник се је у овом погледу акомодирао расположењима која фактично постоје с поља и унутра, да не изазове велики отпор. Он је пре свега прогласио то питање, противно уговорима о миру, као чисто унутрашње, да би тиме ослабио уплив Мале антанте, која стоји на супротном гледишту. Затим је то питање крстио новим именом „монархизам“ дакле, није више рестаурација него просто питање државне форме, то значи према унутра монархизам није успостава режима од пре 1918 године, а према споља монархизам није рестаурација аустро-угарске династије и свих њених претензија на некадашње „Кронлендер“. А то питање државне форме има се решити по аустријском уставу, дакле плебисцитом, и то онда, када то данашњи режим нађе за сходно.

За нас као и за остале земље наследнице, то је питање од примарне важности и наша дипломатија не сме пропустити ни једну прилику, да то свима меродавним чиниоцима стави до знања и да их убеди о исправности и немогућности потезања тога питања за сређивање прилика у Средњој Европи. Нарочито је то потребно за Француску, јер тамо постоје, као што сам већ споменуо, извесни кругови који нису противни рестаурацији. А то становиште проистиче из једне заблуде: да би рестаурација била препрека аншлусу, тј. да би успостављањем хабсбуршке династије у Аустрији било једном за вазда скинуто са дневног реда питање аншлуса. Ништа неоснованије од тога! Оваке погрешне конклузије показују баш да су оне плод оних идејних сфера француске спољне политике о којима сам већ говорио. Када хабсбуршка династија није могла да спречи распад једне стољетне царевине, а како би могла спречити аншлус једне мале државе од 7 милиона становника, ако до тога дође? Ово је логично резонување, а не оно прво.

Међутим, важно је то, да је рестаурација под видом „монархизма“ званични програм данашњег режима у Аустрији. То се питање дакле и опет пожеје. Одбор за спољашње послове француског Парламента признао је скоро, да је питање рестаурације унутрашња ствар Аустрије. То је први одговор од стране Француске на изјаве нашег Министра спољних послова. Наша дипломатија мора да предузме све мере против ових покушаја и тенденција, а наша спољна политика да учини сва ресигурања, ако би се нешто покушало у томе правцу.

Као што сте видели, господо сенатори, из ових мојих излагања: сва она четири угла она камена на којима почива зграда наше спољне политике нису на своме старом месту, него су мање или

више пољуљана. Требаће доста труда, времена и репаратуре, да се она утврде онако како су и била.

Поред свих наведених чињеница, појава, индиција и изјава, ако размотримо и анализујемо нашу данашњу спољну политику моћи ћемо констатовати у њој један низ извесних нелогичности, недоследности и контрадикција, а то је све знак да се не креће правилним путем.

Нелогично је позивати се на Друштво народа и наглашавати верну приврженост овој установи, а називати абисински рат „колонијалним“ ратом и кокетовати са оним државама, које су или сасвим или једном ногом иступиле из њега и које га називљу непотребном установом.

Господо, не треба се варати. Поред свих избегавања, Европа је де факто подељена у два табора: један је демократски, који хоће колективни, недељиви мир, који неће ратова ни освајања, који хоће Друштво народа као врховну међународну установу, која ће решавати све спорове, а други је фашистички блок, који је империјалистички, који сматра рат као једну расну и националну потребу, који хоће освајање и у самој Европи, који не признаје Друштво народа као организацију равноправних чланова, него хоће савез три до четири силе, да друге нарочито мање тлаче и потискују.

Није потребно наглашавати где је нама место. Тамо где смо били и до сада. Али то онда логично и доследно спроводити кроз читаву нашу спољашњу политику. То треба да буде црвена нит која се провлачи кроз сваки потез, кроз сваки чин у нашој спољној политици, а то данас није тако. Јер шта значи изјава г. Хитлера када је у свом прошлом великом говору, одговарајући г. Идну, да Немачка није осамљена, јер да за њом стоји поред осталих држава и Југославија?

Нелогично је ослабити Балкански пакт у оној другој његовој основној линији: Осигурање према споља, а с друге стране слабити наш савез са Француском, јер смо онда изложени једној опасности и поред „централног споразума“, који у ствари није један дипломатски уговор, него само дата „поштена реч“, а ми смо већ видели како се она држи код извесних народа.

Недоследно је охладнети према Француској, а загрејавати се више за Енглеску, када се ове две демократске велесиле све више приближују, гарантују једна другој аутоматску помоћ у случају неизазваног напада, када се оне потпуно слажу и идентификују у својим схватањима Друштва народа, колективне безбедности и безусловног одржавања мира.

Нелогично је бити против рестаурације, а лавирати везе са Чехословачком и дрмати темељима Мале антанте; склапати неко пријатељство са Мађарском, ако се она није одрекла ревизионизма.

Недоследно је потписивати у Лондону Пакт о дефиницији нападача са Совјетском Русијом у заједници са осталим државама Мале антанте, Републиком Турском и Републиком Пољском, а не успостављати дипломатске везе с њоме, као што су учинили скоро сви наши савезници и скоро све друге државе велике и мале. Ја мислим да је за нас много важнија чињеница, да Русија хоће да сарађује на изградњи општег мира, да је присталица колективног мира и сарадње са осталим државама, које то желе и хоће, да је члан Друштва народа, да је противник ревизионизма, дакле заступа све оне циљеве и начела која се налазе и у

нашем програму, него ли чињеница какав унутрашњи режим влада у Русији и то режим који стално еволуира у десно, јер је у ствари неодржив. Када је већ о овоме реч, ја ћу вас упозорити, господо сенатори, још на једну фрапантну нелогичност у европској спољној политици. Потпуно у исто време док се у Русији на десетине стрељају болшевици, док се доноси један демократски устав, док се одустаје од колективне својине — дакле комунизма — признаје и заштићује брак, народ хрпимце нагрнуо у цркве; док се дакле Русија налази у стању реакције, то јест еволуисања и скретања у десно на средњу линију, дотле се од фашистичких држава прокламује крсташки рат против болшевичке опасности са једним закашњењем од каквих 10 до 15 година. Зар то није, господо, блеф, зар то није једна обмана и варка, један изговор и једна излика, иза које се сасвим нешто друго крије?! А ми у томе секундирамо.

Исто као и у Шпанији, док тамо води шпански народ очајну борбу са свим оним мрачним силама које су га држале у економском ропству...

Претседник др. Желимир Мажуранић: Ја Вас молим, господине сенаторе, да не рабите изразе који нису у складу нашим неутралитетом према Шпанији и обим зараћеним странама, и молим Вас да се на овакав начин не употребљавају изрази који би могли повредити једну зараћену страну.

Др. Урош Круљ (наставља): У Парламенту се може што-шта рећи. ...у економском ропству, мраку и незнању и задржале његов развитак и полет кроз 300 година, дотле фашистичке државе прогласише тај грађански рат као борбу против болшевиизма и потпомажу га са сасвим другим циљевима.

Ето и ми наседамо тој варци. Ако је то узрок нашем одвраћању од Француске и Чехословачке, што су ове државе, из нужних обзира самоодбране, склопиле савезе са Русијом, онда је то тек прогресна и фатална политика. Строго конзервативна Енглеска, под чије окриље изгледа желимо доћи, хоће споразум и сарадњу с Русијом и у Европи и у Азији, а на све позиве од стране Немачке да приступи некаквом антиболшевичком блоку, одговара, да Енглеској није стало какав режим влада у којој држави, јер је то ствар дотичног народа; она гледа само своје спољно-политичке интересе и циљеве. Такву политику води Енглеска, која је наш пријатељ, а Југославија сасвим супротну. Где је ту логика?

Као што видите, господо сенатори, један низ нелогичности, недоследности и контрадикција постоји у нашој спољној политици. То се не може и не да порећи. А када у једном послу, једном предузећу, једном утврђеном систему, какав треба да је спољно-политички ма које земље, постоје нелогичности и контрадикције, онда је то знак, да носилац те политике није обухватио предмет у његовој целини, није довео у везу једно са другим, није схватио замршени и сложени сплет спољно-политичких односа у Европи и целом свету, није схватио целокупни проблем спољашње политике у целом свету и положај Југославије у њему. А када је то све тако онда та политика мора бити погрешна.

Господо сенатори, све ове побројане чињенице и конклузије нису произвољне, нису исисане из прстију, него су констатоване на основу чињеница као и извесних појава и симптома у нашој спољној политици. Они су изазвали читаву узбуну

и изненађеност и унутра и споља у журналистици (наравно спољашњој) и парламентима. Угледни листови француски позивају г. Министра на поштовање склопљених уговора. Други оглашују дезинтересман Француске у Средњој Европи и Балкану и да те области треба препустити Италији, и већ се воде разговори о могућностима рестаурације Хабсбурговаца. Један енглески лист опомиње г. Министра да није добро разумео „централменски споразум“ итд. Све је то непосредни одјек декларације г. Министра у Финансиском одбору Народне скупштине.

Али, господо сенатори, да ми се не би ипак пребацила тенденциозност, ја дозвољавам и другу алтернативу. Ако, наиме, г. Министар изјави, да то све није тачно, а својим експозеом у Народној скупштини и овде у Сенату држим да је то и учинио: да ми не напуштамо савез са Француском, да се ми не одвраћамо од Чехословачке, да Мала антанта и Балкански споразум нису ниучему промењени, да ми не тражимо пријатељство са Мађарском и Италијом на штету и у замену са Чехословачком и Француском, да ми не припадамо блоку против уобичајене бољшевичке опасности; ако то, дакле, све није тачно према изјави г. Министра, али онда је без икакве сумње и могућности порицања потпуно и непобитно тачно да су многе изјаве и поступци нашега г. Министра спољних послова такве природе, до морају да изазову погрешно схватање и разумевање наше спољне политике. Оваква наша спољна политика изазива сумњу и неповерење, што досада није било. Дипломација као орган спољне политике има свој нарочити језик, свој нарочити начин изражавања и опхођења. На пример изјава г. Министра да он не води франкофилску, англофилску или германофилску него југофилску (место југославофилску) политику — је потпуно депласирана. Као да досада није вођена југославофилска политика. Није то у питању, него је питање како ће се та југославофилска политика спроводити, на који начин и с киме.

Овако колебљиво држање крије у себи и многе опасности. Оно може да заведе извесне државе на непромишљене поступке. Постоји, господо, мишљење, да је Енглеска 1914-те недвојбено изјавила, да ће се у случају конфликта ставити на страну Русије и Француске, Немачка не би била загазила у рат.

Ја волим да се у свима важним питањима осврнем на народну мудрост и народно искуство, које је изражено и кондензовано кроз векове у његовим пословицама и изрекама. При овом излагању наше спољне политике у данашњем њеном стадију, мени падају на ум две народне изреке; једна је „Да су старо вино и стари пријатељи најбољи“ и да их се треба држати, а друга је: „Нека ме Бог сачува рђавих пријатеља, а од непријатеља чувају се сам“. Да споменем и ону француску пословицу: „Пријатељ мога пријатеља је и мој пријатељ, непријатељ мог пријатеља је и мој непријатељ“.

Ја сам већ рекао, да спољашња политика једне државе мора бити једна те иста; ма какве се владе и ма какви се режими мењали у њој. Зато се и ова моја излагања и критика не смеју схватити као партиска, а још мање из личних мотива, него сматрајући одиста искрено, ненамештено и са дубоким осведочењем, да се у нашој спољашњој политици пошло кривим путевима и прибегло кривим методама, које сакривају у себи велике опасности и ризике за нашу народну и државну будућност и безбедност, ја довикујем одговорним факторима ону стару латинску: „*Caveant consules*“ (Одобравање на левици).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, пошто је време поодмакло, то прекидам седницу, а наставак одређујем у 4 сата после подне.

Седница је прекинута у 13,25 часова.

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ
СЕНАТА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 6

БЕОГРАД, 1937 ГОДИНЕ

КЊИГА I

ХИИ РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 22 МАРТА 1937 ГОДИНЕ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник

ДР. ЖЕЛИМИР МАЖУРАНИЋ

и

Потпретседници

МИЛАН СИМОНОВИЋ И ДР. МИРОСЛАВ ПЛОЈ

Секретар

ДР. ЂУРА КОТУР

Присутни су сва г. г. Министри.

НАСТАВАК СЕДНИЦЕ У 16.20 ЧАСОВА

Претседник др. Желимир Мажуранић: Госпо- до сенатори, наставља се седница. На дневном реду је наставак претреса буџета Министарства иностраних послова. Реч има сенатор г. Јово Бањанин. (На левици аплауз и повици: Живео Бањанин!).

Јово Бањанин: Господо сенатори, г. Министар иностраних послова учинио је јутрос једну екскурзију у уводу свога експозеа о иностраној политици, екскурзију у унутрашњу политику, срећом кратку, али ипак довољно дугу да се види, да г. Министар иностраних послова не разликује свој положај Претседника Владе од положаја Министра иностраних послова. Тај положај данас је случајно уједињен у лицу г. др. Милана Стојадиновића. Али, то не значи, да он онда, када пред овим Парламентом одговара о спољној политици има да уноси у тај експозе и елементе унутрашње политике, за коју он одговара као Претседник Владе.

Било би много боље и са парламентарног гледишта много исправније, да је г. Претседник Владе и у Скупштини и у Сенату узео реч приликом генералне дебате о буџету државном, па би се онда видело, колико је исправно оно што г. Министар иностраних послова тврди, да у буџетској дебати ни у Скупштини ни у Сенату није изречено

готово ништа нашта би Његова екселенција требала да се осврне. (Претседник звони). Је ли то увреда?...

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим Вас лепо, господине сенаторе, изволите наставити.

Јово Бањанин (наставља): Ја мислим да је то најпарламентарније што се може чути.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Та је иронија недопуштена! Изволите наставити, господине сенаторе.

Јово Бањанин (наставља): То није иронија. Господин претставља иностране послове, а ту се увек говори о екселенцији. (**Фран Смодеј:** Врло духовито, изволите наставити!). А, Ви ми дајете реч! (Претседник звони.) Реците, Господине Претседниче, овоме господину да мирује!

Претседник др. Желимир Мажуранић: Изволите, господине сенаторе, наставити.

Јово Бањанин (наставља): Господо, и у Одборима Народне скупштине и Сената, и у пленуму Народне скупштине и Сената изнесени су толики тешки аргументи о нашој унутрашњој политици, да је доиста требало да г. Претседник Владе и Министар иностраних послова живи у неком блаженству, до кога ништа не допире са ове кугле земаљске, па да може казати да није ништа чуо нашта би било вредно да се осврне. Мени би било драго,

да је г. Претседник Владе оно што је овде изнео у дебати о Министарству иностраних послова казао у генералној дебати, па бисмо онда видели да ли имамо о чему да разговарамо.

Г. Претседник Владе одбио је на свога друга Министра унутрашњих послова да ће он одговорити на те ствари. Међутим, ми смо имали пред собом и г. Министра унутрашњих послова, и он је у Финансиском одбору Сената имао да чује многе тешке ствари о стању у земљи. Али, на крају те дебате, господин се једноставно осврнуо према својим референтима, па је казао: „Моји су референти све бележили и учиниће већ што треба“. Ја мислим, господо, да је ово једно немогуће стање, да за државну унутрашњу политику не одговарају ни Претседник Владе ни Министар унутрашњих послова, него одговарају референти Министарства унутрашњих послова. То је свакако парламентаризам неког новог кова, који можда одговара делегираном суверену, како се сматра г. др. Милан Стојадиновић.

Господо сенатори, моји су другови пре подне приказали међународне односе у Европи, изложили су положај наше Отаџбине и према пријатељима нашим досадашњим, за које не знамо, да ли су нам још пријатељи, и према онима, за које се верује, да би нам могли бити пријатељи. Зато ја сада, господо, не бих имао томе ништа да додам. Ја ћу бити, углавном, слободан, да нанижем чисто хронолошки неколико манифестација наше спољашње политике да се види, колико лутања, колико колебљивости има у спољашњој политици Југославије, откада је води г. др. Милан Стојадиновић.

У првом реду, господо, хоћу да вас упозорим, да је у току лањске године откривена за нас једна велика тајна: да је г. др. Милан Стојадиновић један од највећих познавалаца медитеранске политике и поморске политике британског царства! И ми мали људи, мала земља, нисмо умели да поштујемо ту величину, која је чак за британску империју меродавна за вођење њене медитеранске политике. Јер „Самоуправа“ је донела 29 августа 1936 године чланак пренесен из прашких „Народних Листи“ од балканског дописника тога листа из Букурешта, чланак, који је осим „Самоуправе“ пренесен даље у десетак листова у Југославију, који једнако као и „Самоуправа“ служе Влади г. др. Стојадиновића. Ја ћу бити слободан, јер сматрам да је врло важно, да би се схватила исправно наша спољашња политика, да изнесем, шта је у томе чланку било казано.

Господо, ми, који смо новинари, знамо да је и тај чланак инспирација, ако ништа друго, инспирација нашег Централног пресбиороа, да иностранству покаже, како великог државника има Југославија на челу своје. И у томе чланку пишу се ове ствари, које су врло значајне за каснији развој политике г. др. Стојадиновића:

„У личности др. Стојадиновића, југословенског Претседника Владе и Министра иностраних послова, добио је Дуче достојног противника, који се истиче такође и као велики финансијски ауторитет.“

„Министар иностраних послова као један од најбољих познавалаца проблема Средоземног мора и поморске политике британске империје, са лалеквидиошћу ретког европског државника умео је, у најкритичнијем моменту за Енглеску, да споји британско-југословенске интересе.“

„А када је сваког часа очекиван талијански напад на енглеску морнарицу на Средоземном мору, дао је енглеском адмиралитету на диспозицију све југословенске ратне луке и склопио је с Енглеском дефанзивни уговор за случај талијанског напада.“

„Италија се није усудила да нападне Енглеску, јер би већ сама мобилизација југословенске војске и њено сконцентрисање на талијанској граници били довољни, да на један мах онемогуће сваку талијанску војну акцију великог опсега.“

„А што се тиче комбинације да би талијанска авијација могла да уништи енглеску ратну морнарицу, несумњиво би се талијански стручњаци врло непријатно разочарали, јер би југословенске и енглеске авиатичке снаге уништиле Рим и све важне талијанске градове, који су на домаку из Далмације, пре но што би талијански бомбардери могли да бомбардују у Средоземном мору разасуте енглеске бродове, које би морали дуго да траже. Кад се све то узме у обзир, онда је разумљива изјава енглеског Министра спољних послова Идна, да ће Велика Британија, после укидања санкција, гарантовати безбедност Југославије.“

„А прошле године у децембру садашњи југословенски Министар иностраних послова др. Стојадиновић склопио је одбранбени савез с Великом Британском Краљевином. Оба су уговора још потпуно на снази, тако да је безбедност Југославије загарантована.“

После укидања санкција ти су уговори раскинути осим уговора са Југославијом што доказује, да су Енглези увидели, да је садашња Југославија изванредно значајан чинилац у међународној политици.“

Тако, господо, тај чланак. Да је тај чланак остао у ступцима „Народних листи“, који немају утицаја ни на чехословачку спољну политику, нико се са овога места не би требао да осврне на то, али преношењем тога чланка у орган Министра спољних послова и у друге листове, који служе Министру спољних послова, ово постаје један докуменат наше спољне политике, и за ово може да одговара само Претседник Владе и Министар иностраних послова.

Господо, ми се данас питамо: шта је нама онда, када је свршена абисинска експедиција и када су престале санкције, шта је нама требало да зveckамо не само својим него и британским оружјем, и шта је нама требало да претимо уништењем Рима и уништењем других италијанских градова?!

Међутим, господо, како стварно стоји с тим писањем и са питањем, да ли имамо одбранбени савез с Великом Британијом и да ли тај савез још увек траје? Ја ћу вас упозорити на један други докуменат. 27 јула, дакле, месец дана раније, била је у британском парламенту дискусија о спољној политици и говорио је Министар спољних послова г. Идн, и он је казао: „Половином месеца талијанска влада је учинила југословенској, грчкој и турској влади спонтану декларацију, из кога је талијански отправник послова мени саопштио главне тачке. Ова декларација наглашава, да Римска влада није никада предвиђала и не предвиђа никакву агресивну акцију против једне од сила поводом политичких санкција... С Југославијом Италија рачуна развити односе не мање добре. Ја сам у том погледу добио прецизне информације италијанског отправника послова у облику меморанду-

ма, који потпуно оправдава закључак, да прилике ради којих је влада нашла да је пожељно да даде осигурање, да те прилике не егзистирају више. Тако сам и ја сретан да признам и да изјавим, да у очима Британске владе није више потребно да се одржава осигурање“.

Месец дана, господо, пре оне славе, коју је у „Самоуправи“ стекао г. Претседник да он још увек има одбранбени савез са Великом Британијом, Министар иностраних дела Идн констатује у Лондону, да ни оне обвезе које су дате у вези са санкцијама више не постоје и не вежу британску владу. Значи, да је пред нашу јавност изнесена једна обична мистификација, која је требала да збунује наше јавно мњење и да прикаже нешто што не постоји.

Претседник др. Желимир Мажурањић: Господине говорнице, ја вас ради израза „мистификација“ опомињем.

Јово Бањанин (наставља): Али он ће свакако остати у записнику, ма да сте ме опоменули.

Господо сенатори, како знате, 1 новембра прошле године дошао је познати говор г. Мусолинија у Милану, говор који је требао да нам докаже, како је Италија данас нарочито пријатељски расположена према нама, и како имамо наде, да ћемо обновити пријатељство са Италијом. Господо, два су пасуса у том говору, који се непосредно тичу нас, а има и једно опште начело, о којем смо дужни да водимо рачуна.

Један пасус тиче се осакаћене Мађарске. Г. Мусолини каже да је Мађарска велики инвалид, коме је одузето 4 милиона Мађара и зато она има право на ревизију. А одмах после тога долази пасус, у којему се каже неколико љубазних речи за Југославију.

Господо, први дан у нашој штампи било је допуштено да се донесе онај пасус о ревизији уговора о миру на рачун наших пријатеља а у корист Мађарске. Одмах после тога било је забрањено целој штампи да се тај пасус доноси, а било је дозвољено да се доноси само онај пасус, што је г. Мусолини изјавио за Југославију. То је дало могућности Краљевској влади, да са задовољством констатује, како су се променили односи с Италијом и како она мало по мало постаје наш пријатељ.

У исто време кад је наша полувзвична штампа показивала велико задовољство с говором г. Мусолинија, у исто време настала је огромна узбуђеност у централама наших савезника у Прагу и Букурешту. Ми смо, изгледа, званично стали на становиште, да се ова ревизија, ако дође до ње, не тиче нас него наших савезника, и ми можемо мирно чекати што ће се догодити. Ако се и данас каже, да је политика Мале антанте наша политика национална, онда не знам, како ће се схватити, да постоји кохезија Мале антанте, кад фашистичка штампа води борбу са Прагом и Букурештом, и кад у исто време може са задовољством констатовати, да је у Југославији говор Дучеов примљен с великим задовољством и симпатијама. И „Самоуправа“ је могла написати управо поводом тога говора ово: „Никад од уједињења до данас, Југославија није имала боље и сигурније односе са свима суседима, никад њен међународни положај није био јачи и стабилнији него данас“. Онога часа, када је положај наших савезника изгледао тако угрожен, када су они сматрали, да морају покренути масе свога народа да протестују против ревизионистичке политике, о којој је говорио г.

Мусолини, тога часа се сматра да је најповољнији положај за Југославију.

Ја се питам, господо, како то долази, да је у августу месецу 1936 године г. Стојадиновић достојан противник Дучеов и да Дучеу прети уништењем Рима и осталих талијанских градова, а већ у новембру месецу он је највећи поклоник Дучеа и верује у његово искрено пријатељство с Југославијом.

Ми смо пре тога имали од Италије само познате неодговорне чланке у тршћанском „Пиколу“, који су нам пружили неколико јефтених комплимената који никога ништа не вежу, и онда долази само ова изјава г. Мусолинија, и одмах је све добро и ми смо задовољни и нашли смо у Дучеу великог пријатеља.

Међутим, господо, не само у Прагу и Букурешту, него и у другим централама наших савезника и пријатеља побудиле су речи господина Дучеа забринутост, зато што они, изгледа, воде више бриге о опстанку Мале антанте, него што водимо ми. У погледу расположења фашиста, о њиховој доброј вољи према Југославији, ја бих хтео да вас упозорим на један мали детаљ, који се управо догодио у доба кад је Мусолини држао у Милану свој говор. Француски академик и публициста Жак Барду објавио је у „Тану“ 4 новембра одговор једног фашисте Енрика Рикетиа на чланак Бардуа о потреби зближења Италије и Француске. И тај фашиста, а фашисти никад ништа не раде на своју руку него по директивама које им се дају, тај фашиста одговорио је Бардуу, и између осталог пише шта је све скривила Француска Италији и каже: „Француска је инфамијом Версаља нама отела Далмацију, обећану лондонским уговором, и хтела да нас угрози на десном боку стварањем Југославије, етничке, историјске, географске апсурдности!“ То је интимна мисао фашизма о пријатељству с Југославијом.

Господо, допустите да идем мало даље. „Политика“ је 9 новембра донела из лондонског недељног листа „Сандеј Диспач“ интервју г. Стојадиновића о нашој спољној политици. Ту се стално наглашава како Југославија не води никакву другу политику него пословну. „Само пословни интереси одлучују о нашој спољној политици. Према томе нема ничег некомпатибилног између наших обавеза према пријатељским државама Мале антанте и Балканског пакта и наших пословних интереса с Немачком или наших других интереса са Великом Британијом и Француском. Ми сматрамо да је са пословне тачке гледишта корисно проучавати планове ове врсте“. Бар пет пута у том кратком интервју-у понавља се, да је наша спољна политика чисто пословна. Дакле, она нема никаквих идеала, никаквих високих интереса, никакве одбране националне сигурности; пословни интереси, и то је све! (**Драгослав Ђорђевић:** Лепо ви молудете своју рођену Отаџбину пред иностранством!)

Ви ћете се, господо, са мном сложити да оно што говори г. Драгиша Цветковић, о спољној политици не можемо озбиљно узети, али он је на једном од зборова рекао и ово: „Ми морамо да створимо тржиште на страни, да тражимо пријатеље међу страним државама, а пријатељи су нам они, који купују код нас“... „Ето на томе ради Влада г. др. Стојадиновића, и уговори с Немачком, Италијом и другим земљама, дају већ резултате у ценама земљорадничких производа“. Дакле, ко купује и тргује, ко има пословне интересе с нама, пријатељи смо му, остало све у Европи ништа

нас се не тиче. И та пословна страна наше спољашње политике поновно је узбудила забринутост наших пријатеља у Француској, тако да је „Тан“ 11 новембра могао да пише да је „оријентација Југославије доста необична и кад год изазива забринутост у неким међународним круговима“.

Господо сенатори, у то исто време водила је штампа немачког Рајха, потпомогнута од мађарске штампе, једну беспримерно оштру кампању против Чехословачке. Чехословачка је приказана као највећа опасност за европски мир, јер је легло болшевиизма, легло продирања Совјетске Русије у Европу. А у исто време кад је штампа Рајха овакву кампању водила против нашег савезника, у то исто време ми смо могли сваког часа да читамо јевтине комплименте Југославији у ступцима те исте штампе.

Ја мислим, господо, да ни ово није могло утврдити веру у свету да још увек постоји несаломљива кохезија Мале антанте. „Франкфуртер Цајтунг“ од 17 новембра у једном извештају из Рима пише о промењеној оријентацији Југославије, о томе како је престало наслањање Југославије на Француску и како се састав Мале антанте расклимао „што за Италију није непожељно“. „Тан“ од 17 новембра опет у уводнику пише: „Ако би кохезија Мале антанте напукла у Београду, цела талијанска игра у подунавској Европи била би изванредно олакшана“.

Господо, ревизионизам Мађарске, после Мусолинијевог говора, постао је необично агресиван, што је сасвим разумљиво. Појавила се жеља наших пријатеља и савезника, да се приреди једна велика манифестација целе Мале антанте против ових ревизионистичких захтева и жеља. Одређено је да се у Букурешту 1 децембра одржи та велика манифестација Мале антанте.

Ја ово морам споменути зато, господо, што је важније од поласка делегације у Букурешт оно што је г. др. Милан Стојадиновић нама пре него што смо пошли у Букурешт казао на једној конференцији. Ја, господо, не могу, у интересу земље, да изнесем све што је г. др. Стојадиновић нама тада казао, али морам да вам кажем...

Претседник др. Желимир Мажуранић: Ја морам скренути позорност господину говорнику, да је у питању нејавна конференција, и да смо прогласили тајним садржај свих оних дискусија.

Јово Бањанин (наставља): То није било тајно, господине Претседниче!

Али, ако се ради о интересу земље, онда можемо и говорити. Ја знам до које границе могу говорити, и нећу прећи те границе, али морам да напоменем овде, да је све оне, који озбиљно проматрају положај наше отаџбине, забринуо говор Претседника Владе и Министра спољних послова, и да смо ми осетили да Мала антанта није више онако чврста, како је била.

Господо сенатори, ми смо отишли у Букурешт и нашли смо тамо да је од свију савезничких посланстава и савезничких фактора једино посланство Југославије било готово дезинтересовано у овој манифестацији. Ја зато не оптужујем посланика, јер он не одговара за то, он ради по инструкцијама, али оптужујем онога ко му је те инструкције дао.

Да осетите шта то значи, господо сенатори, морам да вас упозорим на једну другу околност. Пре тога је ишла једна парламентарна делегација наша на интерпарламентарну конференцију у Бу-

димпешту. Ту се желело и хтело из нашег Министарства спољних послова, да та делегација буде што импозантнија. И догодило се то, да су у Будимпешти наши делегати у нашем посланству доведени на свечаној вечери у додир и са г. Тибором Екхартотом, познатим браниоцем мађарске тезе у Женеви против интереса Југославије у питању марсељског атентата! Догодило се и то, да је наш посланик у Будимпешти давао свечани банкет чак и једном Кањи! И када се све то допушта у Будимпешти, онда је у толико теже оно што се догодило у савезничкој престоници Букурешту.

Господо сенатори, крајем децембра јавили су се први гласови о новом пакту пријатељства с Бугарском. Тај је пакт потписан 24 јануара. Нема сумње да се сви ми морамо радовати сваком зближењу с Бугарском. Ми морамо желети да наши односи постану што интимнији и што бољи. Моје је дубоко уверење, да ни овај пакт пријатељства с Бугарском не представља последњи акт нашег зближења с братском бугарском земљом. Будућност наша мора бити, ја сам уверен, и много ближа, него што је одређено у овом Пакту. И то неће бити плод дипломатских уговора и преговора, него воља народа који хоће да реши своју судбину. Али, господо, кад ово питање стоји данас још у домену међународних односа, онда нама није довољно то што је склопљен пакт пријатељства с Бугарском, него се морамо питати у какву концепцију међународне политике улази наш пакт с Бугарском. Јер није свеједно, господо, на кога се тај пакт ослања и да ли тај пакт дира у састав Балканског споразума.

Господо сенатори, коликогод желимо не само пакт пријатељства него и далеко ближе везе с Бугарском, ми морамо са забринутошћу гледати да је у централама држава које не показују никакво пријатељство према Балканском споразуму и Малој антанти, да је тај пакт поздрављен као рушење француског система међународних односа у Централној Европи.

Господо сенатори, у исто време почели су да се шире у јавности гласови о нашем зближењу с Мађарском и говори се чак да постоји могућност да склопимо и с Мађарском „централменски споразум“, пакт пријатељства, или не знам како би се то звало. Свако је пријатељство добро, ако је оно искрено и ако је оно могуће. Али ја мислим, док постоје ревизионистички планови у Мађарској, да ће врло тешко доћи до пријатељства између Мађарске и држава Мале антанте. Али у Пешти се врло озбиљно надају, да ће доиста доћи до неког зближења између Југославије и Мађарске не рачунајући на друге државе Мале антанте. Чак се позитивно надају, да је тај преокрет готов и да ће он донети плодове које Мађарска жели. Гроф Јосип Палфи у „Neues Wiener Journal“-у од 8 јануара 1937 бележи са задовољством да је промењено држање Југославије и према Италији и Мађарској, па каже: „Мађарска поздравља овај преокрет у политици Југославије са радошћу“.

И тако су са свију страна настали преокрети, нове оријентације, увлачење Југославије у неке нове односе и пријатељства, без обзира на то како ће с тим стајати у складу стара пријатељства наше Отаџбине. Ја сам вас упозорио да се у исто време, кад су се овако љубазни гласови јавили за Југославију, водила једна вехементна кампања против Чехословачке и да је тврђено, да је Чехословачка експонент болшевичке политике за продирање у

Европу. Сам Министар пропаганде г. Гебелс казао је у једном говору, да Чехословачка данас није ништа друго него матични брод за совјетску ратну авиацију према Европи. Господо, не треба да се чудите што је овако вехементна борба против Чехословачке на бази бољшевичке агитације, кад се немачка штампа с правом може позвати на то, да је први Министар унутрашњих послова Краљевине Југославије пред немачком јавношћу оптуживао Чехословачку, да је легло бољшевизма у Европи. Крајем априла 1936 он је у листу »Reinisch-Westfälische Zeitung« дао интервју у коме стоји и ово: „Чехословачки главни град је данас најактивнија и најопаснија претстража бољшевизму у Европи.“ Кад немачки Рајх има овакво сведочанство са стране савезника Чехословачке, разумљиво је да он може лако водити кампању против Чехословачке. (Одобравање).

Господо сенатори, пакт с Бугарском прослављен је као један велики успех политике г. др. Милана Стојадиновића, као ствар о којој изгледа пре њега нико није ни мислио уопште, и он је наједаред неким чудом приближио Бугарску и Југославију. А сви ми знамо да је после рата први и највећи човек, који је радио на зближењу Бугарске и Југославије, био Краљ Александар (Узвици: Тако је), да је на оном легендарном путу око целог Балкана и посетама у Евксинограду, Софији и Београду решено питање зближења између Бугарске и Југославије. И ако је штогод имало формално да се сврши, то није заслуга онога који је потписао тај пакт, него Онога који је започео то дело. Само је Краљ Александар започео дело зближења између Југославије и Бугарске тако да то зближење не поквари ништа у односима између држава Балканског споразума. А како овај пакт стоји у односима са Балканским споразумом, то ћемо видети мало даље.

После тога, господо сенатори, дошао је експозе г. Министра спољних послова у Финансиском одбору Народне скупштине 4 фебруара и ту читамо неколико ствари, које су вредне да се у овоме Дому чују, јер је данашњи експозе г. Претседника Владе ипак нешто друкчији. Ту ми читамо:

„Господо, није тешко нама било да правимо такве пактове вечитог пријатељства с Боливијом, Уругвајем, Парагвајем, — како смо их доскора правили. Ми смо овог пута направили пакт с државом са којом смо се три пута у крваве ратове били заплели“.

Значи, господо, да су други пре г. Стојадиновића правили само пактове с Боливијом, Уругвајем, Парагвајем, можда и с Месецом, Марсом и не знам с ким. Али, међутим, све оно на чему и данас може да почива цела политика г. Стојадиновића то је оно што је створено пре њега, и он ту нема никакве заслуге ни у погледу Мале антанте ни у погледу Балканског споразума. У то време нико није водио бригу о томе шта мисли г. др. Милан Стојадиновић о нашој спољној политици.

Али чујмо даље. Он говори и о „централном споразуму“ између Енглеске и Италије па каже: „Господо, ви сте видели, да је пре кратког времена закључен споразум између Енглеске и Италије. Ви сте видели, да се тај споразум односи на очување територијалних граница на целом Средоземном мору. Ја могу да вам кажем, господо, да је наша Влада званично обавештена, да је тај споразум о тим границама обухватио и Краљевину Југославију. Ми смо, господо, на тај начин постали

један фактор међународне политике, да нам се гарантују границе на Јадрану од две силе које нешто у Европи значе. Ми, господо, због тога можемо тај уговор између Енглеске и Италије поздравити као један фактор мира у Европи и нарочито можемо га поздравити и стога што се је у њему у пуној мери водило рачуна о интересима Краљевине Југославије“.

Господо, даље г. Министар спољних послова са великом емфазом наглашава:

„Ја не водим ни германофилску, ни франкофилску, ни англофилску, ни италифилску, него водим југофилску политику“. Дакле југофилску! Нова реч, која сигурно треба да уђе у речник Академије као дело г. др. Стојадиновића. (Један глас: Као Југобразил!)

„Наша политика, господо, то је политика за Југославију. Мој идеал то је Југославија, никакву другу политику не знам, нити хоћу да знам!“

Господо, какво је значење требао да има овај експозе г. Министра спољних послова у Финансиском одбору Народне скупштине, то се побринуо да нам каже орган г. Министра спољних послова.

„Време“ је писало 6 фебруара следеће: „Југославија престаје да буде држава, која је своју политику морала да саображава погледима јачих, често долазећи у подређен положај не само у питањима националног поноса, него још више у својим интересима“. А „Самоуправа“ умела је томе да дода и ово: „Први пут од смрти пок. Пашића цео наш народ осећа да се наша спољна политика налази у сигурним рукама. (Фран Смодеј: Тако је. Тачно!) Г. др. Стојадиновић је дао један нов тон, једну позитивну ноту, водећи у сваком тренутку и у свакој прилици најозбиљнијег рачуна о свима интересима наше државе, не заборављајући ни једног тренутка да Министар спољних послова Југославије може да води само југословенску политику“.

Господо, све ово значи да је политика г. др. Стојадиновића пошла сасвим новим путем, да она није више она стара спољна политика Југославије, како се раније водила, него је то нови пут на који је ову земљу одвео г. др. Стојадиновић. Тако се та ствар, господо, схватила и у иностранству. Ја нећу, господо, да се много упуштам у укућност органа г. др. Стојадиновића, када упоређује њега са свима онима који су водили нашу спољну политику пре њега. А ми врло добро знамо, ко је давао главну интонацију у спољашњој политици Југославије пре г. др. Стојадиновића. Али да узмемо само Министре који су били пре њега: О живима нећу да говорим, нека се они сами обрачунају са г. др. Стојадиновићем. Али, господо сенатори, ја бих повредио успомену ранијег Министра иностраних послова пок. д-ра Војислава Маринковића, кад би њега упоредио са др. Стојадиновићем.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господине сенаторе, ја Вас молим да се клоните оваквих израза и оваквих успоредаба.

Јово Бањанин: Ја нисам употребио никакав непарламентаран израз.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Изволите узети у обзир, да је прошло давно пола сата како Ви говорите.

Јово Бањанин: Ја ћу брзо свршити.

Господо сенатори, да је та политика коју г. др. Стојадиновић води сасвим нова политика, то се осетило и у иностранству пријатељској и непријатељској штампи. »Münchener Neueste Nachrichten« већ

су 6 фебруара писале, како је највећу сензацију изазвала изјава г. др. Стојадиновића о самосталности спољашње политике Југославије, а још већа је сензација била у томе, што г. др. Стојадиновић у своме говору није ни споменуо Француску, осим на оном месту, када је казао, да Југославија неће да води ни франкофилску политику. И „Тан“ се господо у броју од 6 фебруара осврће на овај експозе Министра иностраних послова и каже: „Тенденција еквилибрија чисто је означена. Али верујемо, не би требало из тога извести, да Југославија намерава поћи својим властитим путем, инспиришући се само својим интересима, не бринући се о интересима других нација, са којима њу вежу прецизни споразуми“.

Господо сенатори, из изјаве г. Министра иностраних послова видели смо, шта је Југославија добила у „дентлменском споразуму“, а нарочито, да је Југославија обавештена званично од енглеске владе, да су јој дане оне гаранције. И што се после тога догодило? У енглеском парламенту 8 фебруара ставио је један раднички посланик питање на Министра иностраних послова, како стоји с питањем гаранције, коју је Велика Британија дала Југославији. Лорд Кренборн изјавио је кратко ово: „Англо-италијанска декларација не предвиђа никакве гаранције у погледу југословенских или каквих других граница“. Значи, господо, да је г. др. Стојадиновић лично учинио пред Народном скупштином оно, што ја овде не смем да кажем, господине Претседниче.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Ја Вас молим, да свршите, јер је време одмакло.

Јово Бањанин: Молим, ја ћу свршити.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Изволите свршити, јер Ви нисте везани за садржај Ваших биљежака. Молим Вас, да завршите говор у року од неколико минута.

Јово Бањанин: Молим!

И после тога, господо, половином фебруара дошао је састанак Балканског споразума у Атину. Изгледало је, да на томе састанку немају да се решавају никаква спорна питања, да је све чисто и јасно међу државама Балканског споразума, и манифестације које се учине да ће бити тако једнодушне, да о томе уопште нико не може ништа посумњати.

Међутим, ми смо опет у „Времену“, органу који помаже политику г. др. Стојадиновића, могли да читамо н. пр. то, да је др. Милан Стојадиновић „уклонио у Атину све бојазни Грчке и Румуније“. Ту се каже: „И ако је наша Влада добила од својих балканских савезника претходно одобрење за закључење тога пакта, било би погрешно, ако би се крило, да је у неким земљама Балканског споразума постојала извесна забринутост у погледу значаја и домашаја овог пакта“.

„Политика“ је 16 фебруара јавила, да је г. др. Стојадиновић дао члановима сталног савета Балканског споразума „тачна обавештења“ о тумачењу југословенско-бугарског пакта, и да је састанак у Атину разбио све интриге.

У јануару се још говорило, да су наши савезници у Балканском споразуму апсолутно споразумни са свим што је учињено у Пакту пријатељства с Бугарском, да су они о свему били обавештени и дали потпуну сагласност. А ми видимо, да је тек половином фебруара г. др. Стојадиновић

морао да умирује наше савезнике, и да им доказује, да нема ништа, што би за њих било непријатно.

Значи, да је овај пут г. Стојадиновића у Атину био у ствари пут у Каносу!

Напокон је, господо, дошао експозе г. Министра иностраних послова у пленуму Народне скупштине 4 марта, и ту је она гаранција Велике Британије сведена на врло скромну меру. Јер г. др. Стојадиновић каже, да је изјава Италије и Енглеске, индиректна политичка гаранција, да се данашњи територијални статус кво неће мењати. — Дакле, много мања гаранција од онога што је речено у Финансиском одбору, кад се тврдило да је посебним актом британска влада известила нашу владу да гарантује границе Југославије.

Господо, самосталност спољашње политике Југославије, чисто „југофилска политика“, то је врло лепо речено. Само ја данас не видим, да и највеће силе могу да воде такву самосталну политику. Ми смо у последње време имали један пример, где је једна мала држава хтела да се прогласи самосталном у вођењу своје спољашње политике, да се не да сукобима великих сила увући у догађаје, од којих она не види никакве користи за себе.

То је, господо, Белгија. Али је Белгија у свим другом положају, него Југославија. И после тога проглашења самосталности, неутралности белгијске политике, и г. Идн у британском парламенту и г. Делбос у француском парламенту дали су свечану изјаву, да и Британија и Француска читавом својом оружаном снагом и на копну, и на мору и у ваздуху стоје у одбрани независности Белгије.

Господо, кад неко има у залеђу такве две силе, које дају овакве гаранције, онда се, господо, може водити самостална политика! Али ја питам, ко је дао и ко ће дати Југославији такве гаранције, и ко Југославији омогућује, да она напушта своје пријатеље и савезнике, јер се ослања на нечију моћ, снагу, која ће је заштитити у сваком случају? Ја мислим, да такве силе нема! Оне велике силе, које су у близини Југославије, ја мислим да неће никада дати такву гаранцију! (**Драгослав Ђорђевић:** Кад би Вас питале!) Питаће Вас! То ће бити довољно за Југославију!

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господине сенаторе, молим Вас да завршите Ваш говор!

Јово Бањанин (наставља): Мала антанта има иза себе своју историју, она има свој развој, о коме су већ говорили моји пријатељи, па нећу ништа да понављам. Она је постала да брани територијални статус кво у Средњој Европи. До 1933 године она се развија у једну јак фактор опште међународне политике у Средњој Европи. До 1933 године она се развија у једну организовану међународну јединицу, која свим својим силама брани интересе својих земаља. Међутим г. др. Стојадиновић показује тенденцију, да Малу антанту сведе на оно што је она била у почетку, када је имала само један интерес: да се бори против ревизије уговора према Мађарској и против рестаурације Хабсбурга — а све друго отпада. Међутим, Мала антанта је постала нешто много више, и она данас не може да се враћа на првобитно своје стање без опасности да се разбије. Она се мора сада све јаче развијати у томе правцу, ако хоће да сачува слободну будућност и независност свих држава Мале антанте. Да је Мала антанта после 16 фебруара 1933 године постала једна међународна заједница, то се види и по томе,

што је она од тога часа ушла као посебан фактор у европску политику, а не само у политику Средње Европе. А ми, господо, треба добро да запамтимо 1932-33 годину, и да оценимо како ми својим савезницима треба да вратимо — кад су угрожени — према ономе што су они нама учинили у најтежим данима.

Године 1932-33 биле су године највеће агресивности против Југославије. Онда је дошао и велебитски пуч, дошли су и терористички комплоти, и трогирски лавови, и онда се озбиљно постављало питање да би ради намештених нереда у Југославији, могло доћи и до стране интервенције. Кад је то питање постављено пред наше савезнике, онда су они одговорили: да је свака интервенција против Југославије интервенција и против њих. И управо у те дане створена је Мала антанта као виша међународна заједница, и у те дане Француска је изјавила да она без поговора стоји уз Југославију.

Година 1933 још је по нечему врло значајна. То је година када је почело да се ради о Четворном пакту, на предлог Дучеа Мусолинија. Тај Четворни пакт био је најтежи ударац за Друштво народа. Тај Четворни пакт имао је да створи хијерархију великих сила, које би узеле у своје руке судбину свих малих народа у Европи и одлучивале чак и о територијалној ревизији уговора о миру, на њихову штету, без питања тих народа. И, господо, када је та мисао у оном часу не само у Италији и Немачкој, него и у Великој Британији код г. Макдоналда наишла на одзив, онда је једина била Француска која је спречила тај Четворни пакт, а спречила га је уз помоћ Мале антанте, која је онда показала да је моћан политички фактор у европској политици. Потписан је пакт учетворо, али сасвим друге природе, тако да су на томе пакту изгубиле сваки интерес и Италија и Немачка. И тај је пакт остао мртво слово.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим вас г. сенаторе, да уважите да се већ приближава и двоструко време одређено Пословником.

Јово Бањанин (наставља): Господо, у последње време у страниој штампи, а нарочито у француској штампи, врло много се пише о могућности центименског споразума између Италије и Југославије. У Финансијском одбору Сената упитан је г. Министар иностраних послова, да ли он што знаде о томе? Он је сматрао да не треба ништа да одговори. А оног истог дана, чехословачки Претседник Владе г. др. Хоца умео је о Пакту између Југославије и Италије, пред чехословачким новинарима да каже више, него што је Министар иностраних послова Југославије казао пред Финансијским одбором Сената Краљевине Југославије. А француска штампа сва је већ брујала пактом пријатељства између Италије и Југославије.

Господо, пакт пријатељства између Италије и Југославије није никаква новост. Ми смо већ имали 27 јануара 1924 године пакт пријатељства. (Др. Јосип Немец: Вечно!). Истог дана је потписан и споразум о Ријеци која је припојена Италији, и чини ми се да онај пакт пријатељства између Италије и Југославије и није имао други значај, него да Ријека буде припојена Италији. Али, после тог пакта пријатељства, дошли су и други неки пактови, врло интересантни за нас. 27 новембра 1926 године дошао је уговор између Италије и Албаније у Тирани, а 22 новембра 1927 године дошао је дефанзивни савез између Италије и Албаније. И

ондашњи наш Министар спољних послова сматрао је да треба да повуче конзеквенце из своје политике после ових Тиранских пактова. А сада ми опет улазимо у склапање неког пакта пријатељства с Италијом. Сви бисмо се ми радовали, кад би био могућан искрен пакт и искрено пријатељство између нас и Италије. Јер наша Отаџбина према никаква разлога да не буде у искреном пријатељству са суседном великом силом. Али да ли је тај пакт могућан? Да ли се и с оне стране хоће искрени пакт пријатељства, примењиван лојално до последњих конзеквенца, да бисмо ми могли мирне душе своју судбину препустити том пакту? Ја ћу бити слободан да вас укратко упозорим на оно што је основна мисао г. Мусолинија у његовом чувеном миланском говору. Устајући против Вилсонових илузија, које су довеле до Друштва народа итд., Мусолини каже: „Само Друштво народа засновано је на апсурдном начелу о апсолутној правној једнакости народа, док у ствари нико не може да не призна оне разлике међу народима које долазе од тога колико су, веће или мање, историјске одговорности имали или имају поједини народи“. То је основна мисао, коју Мусолини хоће да проведе у својој политици. На тој мисли оснива се план Четворног пакта, и та мисао јавља се поново под протекторатом осовине Рим—Берлин. Данас се опет покреће питање Четворног пакта, и тражи се пристанак Енглеске и Француске за Четворни пакт, који ће осигурати мир на Западу, а Италији и Немачкој пустити слободне руке на истоку Европе. И, ако се под тим условима може да постигне и пакт пријатељства између Италије и Југославије, онда ће то бити чудо какво нико још није створио.

Господо, тежње Италије и тежње Хитлерове Немачке према Истоку и сувише су добро познате. Оне су обележене у основном делима која служе као Јеванђеље националсоцијализма и фашизма. У књизи: »Mein Kampf« Хитлер каже, да Немачка нема стварно никаквих колонијалних тежњи; она жели само слободне руке према Истоку и југо-истоку Европе. Алфред Розенберг, идеолог националсоцијализма, у књизи: „Криза и обнова Европе“, 1934 године пише: „Судбина намеће народима Подунавља сарадњу с Немачком. Четири велике силе: Велика Британија, Француска, Италија и Немачка морају своје сфере поделити тако, да Немачка своју привредну и културну динамику окрене према североистоку и југоистоку Европе“.

Немачка националсоцијалистичка ревија »Die deutsche Volkswirtschaft« ових дана каже: „Светска политика Немачке је континентална. То је политика Средње Европе, реалистичка, али без компромиса. Наша је задаћа, наш циљ и наша могућност блок Средње Европе на бази најширој. Ми хоћемо да дође до једнакости права с Енглеском. Према томе наставићемо да се ослањамо на нашу континенталну базу и на наше континенталне пријатеље. За неколико година моћи ће се искористити копнени пут преко Мале Азије, економска снага Балкана биће тако велика, да више економски нећемо зависити од Енглеске.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим Вас, господине сенаторе, да завршите, већ је прошао читав сат преко Вашег времена.

Јово Бањанин (наставља): Господо, како сви знамо већ дуже времена се прави кампања за поделу Европе у два блока. У блок бољшевички и блок антибољшевички. Носиоци антибољшевич-

ког блока треба да буду Немачка и Италија. И то би по њиховом тврђењу и по ономе што се у јавности с њихове стране говори, била једна потпуно дезинтересована идеолошка борба, која нема никакав други циљ, него да учини крај болшевизму и светској револуцији. Ми имамо пуно разлога да посумњамо у то. Није томе давно што су Италија и Немачка настојале да покажу болшевичкој Русији нешто сасвим друго. Италија је још 1933 године склопила пакт пријатељства с Русијом. Хитлер је у парламенту 30 јануара 1934 године нудио управо пријатељство болшевичкој Русији, и уверавао да ће и поред великих идеолошких разлика радо примити пријатељство с болшевичком Русијом. То значи да ти идеолошки мотиви свакако нису ништа друго него изговор за друге циљеве. Они имају да оправдају политику продирања Немачког империјализма на Исток, а борба против болшевизма само је маска за борбу против Русије. Када би та борба била вођена од држава које доиста претстављају напредак Европе, слободомне демократске Европе, и када би те државе позвале у истинску борбу против болшевизма, онда би Југославија могла да се нађе с њима раме уз раме. Али борба, која под паролом борбе против болшевизма, треба да отвори Немачкој пут на Исток, то не може да буде југословенска национална политика. (Повици са левице: Тако је!).

Господо сенатори, да завршим. Ја морам да овде кажем, да све оно што је у нашој спољној политици остало још до сада солидно и чврсто, што није могла пољуљати политика г. др. Стојадиновића... (Драгослав Ђорђевић: Ни ваше интриге!)... то није његово дело. Све што је г. др. Стојадиновић унео у нашу спољашњу политику, све је то пољуљало веру савезника у верност Југославије, у њено старо пријатељство, и зато ја, господо, не могу гласати за буџет Министарства спољних послова. (Бурно одобравање на левици.)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова г. др. Милан Стојадиновић.

Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан М. Стојадиновић: Господо сенатори, из пажње према г.г. предговорницима и нарочито из пажње према овоме високом Дому, чији сам и ја члан, ја бих хтео у неколико речи да одговорим на ову критику, која се данас чула о нашој спољној политици.

Ви ћете ми, господо сенатори, мислим, признати, да је положај Министра спољних послова у таквим одговорима врло тежак, много тежи него господо из опозиције, који могу да критикују много слободније, да се служе аргументима који им изгледају најзгоднији, па да при томе ипак не носе никакве одговорности и да, срећом, својим држањем не могу нанети држави велике штете и онда када немају право. (Пљескање на десници.)

Господа из опозиције, у недостатку аргумената и факата, служили су се крупним речима. Као год што су у унутрашњој политици говорили: „Ви сте издали наш државни Устав, ви сте издали тестамент покојног Краља...“ — тако нам и у спољној политици кажу: „Издали сте наше савезнике, нисте им верни... а ми ако би били на влади, како би Устав био поштован, како би ми поштовали тестамент покојног Краља и какву би ми спољну политику водили!“ А, господо, ми смо видели на влади и у унутрашњој и у спољној политици ту господо из Југословенске националне странке и ја могу да кажем данас само то: поме-

нуло се — не повратило се! (Живо одобравање и пљескање код већине).

Господа из опозиције данас су хтела нарочито овде да претставе, да односи међу државама Мале антанте нису тако чврсти као што су некад били. И онда су дошли са аргументима. Ја сам их пажљиво слушао, све сам њихове аргументе пажљиво записао, и дозволите ми да их поменем. Ево шта кажу: Уважени научник румунски г. Јорга рекао је у румунском Сенату, како је др. Стојадиновић био нелојалан, јер није на време обавестио румунску владу да је закључио Пакт о пријатељству са Бугарском. (**Јово Бањанин:** То ми нисмо казали!) Добро, господо, ако се ви одричете своје сопствене критике, то је друга ствар. (**Јово Бањанин:** Ко је то казао?) Г. Јоргу цитирао је г. др. Анђелиновић. (**Др. Грга Анђелиновић:** Ја сам казао: реч г. Јорге оправдава моју сумњу...) Добро, казали сте дакле: Реч г. Јорге оправдава сумњу г. Анђелиновића. Међутим, господо сенатори, г. Јорга је говорио у румунском Сенату потпуно необавештено. Уосталом, он је професор, па је можда заборавио неке ствари! (Смех. — Чује се са левице: И г. Ђорђевић је професор!) Г. Јорга је универзитетски професор и као професор универзитета има свакако веће право на заборавност, него обичан професор гимназије! (Смех).

Г. Јорга је казао, да румунска влада није била на време обавештена. Али одмах после тога устао је да то демантује не др. Милан Стојадиновић, да би говорио *pro domo sua*, него је устао г. Антонеску, устао је одговорни Министар спољних послова румунске владе и одмах је на месту демантовао г. Јоргу. За свакога од нас, који не би хтео да буде већи Румун него сами Румуни, то би било довољно, али да се то поново покреће овде и да буде аргуменат за оцену односа између наше и румунске владе, који су односи доиста врло срдачни, пријатељски и искрени, да се они доводе у сумњу, — ја, господо, тај аргуменат не могу сматрати озбиљним.

Други аргуменат био је 1 април прошле године када смо ми у Бечу учинили један протестни корак због промене војничког статуса на који се Аустрија обвезала Сен-Жерменским уговором. Г. др. Анђелиновић је констатовао то што чико није сумњао, што је тачно и што сви признајемо, да су Министри Мале антанте долазили један за другим у Бечко Министарство, али, господо, ти Министри долазили су један за другим по таквом претходном нашем споразуму и предали идентичан текст ноте. Оно што је предао румунски Министар, то је предао и чехословачки и југословенски. Према томе баш у тој прилици констатовала се једанпут више потпуна сагласност гледишта све три државе Мале антанте! И када Мала антанта поступа тако споразумно у овоме случају, ипак тврдити да је сваки поступао на своју руку, ја жалим што морам рећи, да ни тај аргуменат не могу примити као тачан.

Даље се казало: сваки води у Малој антанти неку своју политику; видите, Совјетску Русију други чланови Мале антанте су признали, а ми нисмо; затим се каже, да ми идемо даље у пријатељству са Немцима, него ли Чехословаци итд. Ја могу, господо, такође да вас на основу званичних аката која су једним делом и публикована на пр. једним коминикеом у Братислави публикованим 14 септембра пр. г., да вас уверим, да смо ми баш о тој ствари дискутовали и дали смо одрешене ру-

ке да у извесним питањима са извесним државама и у извесној мери свака од држава Мале антанте може имати слободније кретање. То је у званичном комуникеу од 14 септембра утврђено. Ту се, господе, баш мислило на пример и на Совјетску Русију, јер ви знате да су ту три градације. Југославија уопште нема дипломатских односа са Совјетском Русијом, Румунија има односе али нема никаквог пакта, а Чехословачка не само да има успостављене дипломатске односе, него има и посебни пакт о узајамној помоћи из 1935 године. Према томе ту су три градације и није да Југославија води неку посебну политику ван ових других држава, него смо у том сагласни међу нама. Према томе ту су различита три стања која долазе и према географском положају ове три државе, али стања за која смо ми сви сагласни да таква буду и да таква за сада остану. И то смо ми констатовали нашим званичним комуникеом у Братислави. А што се каже за то што нисмо признали Совјетску Русију, да је то слабљење Мале антанте, ја могу рећи, да тај аргуменат није озбиљан. Ја не знам шта бих у овом моменту могао више да кажем за односе са Чехословачком, али довољно је да поменем то, да ћемо првих дана месеца априла имати посету г.г. Крофте и Антонеска, Министра спољних послова Чехословачке и Румуније, а неколико дана доцније и високу посету шефа Чехословачке Републике г. Претседника Бенеша (Бурни узвици: Живео!) Према томе, господе, већ саме ове посете доказују, да су односи међу државама Мале антанте веома срдачни и пријатељски. (Одобравање на десници)

Господе, г. колега Анђелиновић прешао је затим на бугарски пакт и тврдио је, како овај наш споразум са Бугарском не иде добро у оквир Балканског споразума, као и то да смо морали да се у Атини нешто извињавамо у погледу тога нашег уговора са Бугарском. Ништа од тога није тачно! Ми смо опет у облику званичног комуникеа, ја говорим о документима званичним, који су публиковани, саопштили 18 фебруара 1937 у Атини, да је Стални савет држава Балканског споразума примио на знање са задовољством закључење једног пакта пријатељства између Бугарске и Југославије, који је потписан 24 јануара 1937. Стални савет балканских држава је констатовао, да овај пакт одговара потпуно циљу Балканског споразума, то јест одржању и консолидацији мира на Балкану. Према томе, Савет сматра да пакт југословенско-бугарског пријатељства садржи у себи један драгоцен прилог утврђења пријатељске сарадње међу свима балканским народима. То је, господе, комунике који су потписали Министри спољних послова и Грчке и Турске и Румуније и Југославије и тај комунике је најбољи деманти на вести, као да је наш споразум са Бугарском уздрмао основе нашег савеза са другим балканским државама.

Г. др. Анђелиновић на крају је рекао, како ми водимо једну политику са свима лепо, али да немамо ни са киме каквог ближег савеза, нити ослонаца. Ја сам неколико пута рекао, да се тај ослонац налази у нашим савезима са суседним државама из Балканског споразума и из Мале Антанте и да тај савез претставља пет држава са преко 70 милиона људи. Тај је савез ослонац, на који се Југославија може врло добро и мирно ослонити!

Господе, овде су се поменули још наши односи у погледу догађаја у Шпанији. Ја о томе нисам хтео јутрос да говорим, јер мислим да је о

томе питању став наше Владе довољно познат и, као што знате, ми смо заузели ту став потпуне неутралности заједно са многим другим силама. Ми жалимо шпански рат као једну несрећу за тај народ, али ништа друго не желимо него да тај рат што пре дође крају, и да тако дође што пре до реда и мира у тој земљи. Наша апсолутна неутралност била је у том погледу показана у више махова, а сами догађаји у Шпанији могу бити један добар барометар, и то један барометар који иде на оптимизам за мир у Европи, да европске државе не желе рат, јер да то оне желе, оне би већ одавно у Шпанији нашле довољно разлога да таква један рат изазову. И што до тога рата није дошло, ја сам извео један оптимистички закључак, да ће мир у Европи бити сачуван.

Било је овде речи и о Конкордату са Светом Столицом. Како је у том питању пре времена и на врло незгодан начин изречено толико нетачних ствари и недокументоване критике, одвело би ме сувише далеко да се упуштам у то питање. Али пошто је то питање које стоји на ратификацији пред Народним претставништвом, то ја задржавам себи право да о њему говорим кад дође на дневни ред.

Мени је још, господе сенатори, постављено питање, а шта је са нашим односима са Совјетима? Ја нисам о томе говорио зато што нисам имао ништа ново да вам саопштим у том погледу; а данас сам чуо, да нека господа нарочито траже, желе и мисле, да треба да и наша држава призна Совјетску Русију, стављајући ту земљу у ред оних држава, које желе мир у Европи. Постоје, господе сенатори, два мира: један спољашњи на граници и један унутрашњи, социјални мир сваке земље. Ја нећу да одричем да Совјети воде једну мирољубиву политику, која избегава да их увуче у један отворени рат на њиховим границама; ја нећу да одричем ни то, да се Совјети још како интересују да одрже мир у унутрашњости своје земље, и то на један врло драстичан начин и са врло драстичним средствима, али, господе, нама овде у Југославији треба још једна гаранција, коју до данас од Совјетске владе нисмо добили, а то је гаранција да се Совјети неће мешати у наше унутрашње ствари. (Бурно одобравање на десници.). Ви сте, господе, јуче са узбуђењем слушали речи које је г. сенатор Милан Поповић овде изговорио у погледу комунистичке агитације на нашим Универзитетима. Докле год Совјети не престану са комунистичком агитацијом код нас, дотле не може бити речи о признању Совјетске владе! (Бурно одобравање на десници.).

Г. др. Крамер поред аргумената, на које сам већ овде одговорио, дотакао се и наше дипломатске службе, и казао да би требало нашу дипломатију направити више југословенском, тј. да се не само Срби него Хрвати и Словенци имају постављати на највиша места у нашој дипломатској служби у иностранству. Ја могу у томе погледу да вам изнесем једну статистику. Када сам дошао у ресор Спољних послова, нашао сам на положајима опуномоћених министара наших у иностранству свега једног јединог Хрвата, а ниједног Словенца. Данас, господе, ја вам могу рећи, да имамо једног Словенца на страни као опуномоћеног министра, а не једног Хрвата, него 4 Хрвата на местима опуномоћених министара Југославије у иностранству. Према томе, мени се не може учинити приговор као да нисам водио о томе моменту обзира у персоналној политици мога ресора. (Др. Алберт Кра-

мер: Ја тај приговор нисам учинио у томе смислу). Ја сам тако можда разумео Ваш приговор. (**Др. Алберт Крамер:** Ја сам говорио о организацији у дипломатској служби од почетка Југославије.) Драги господине колега, за почетак Југославије, ја не одговарам; одговарам за оно, што сам ја радио. Ја сам слушао овде говоре, који су почињали од Европског рата, па се и ту тражила одговорност ове Владе!

Г. колега др. Крамер затим је говорио о нашим односима са суседном Краљевином Италијом и рекао: „Видим да се воде преговори, али смо промашили моменат. Ми смо те разговоре, каже колега Крамер, требали да водимо онда, кад је Италија била у најтежем положају, када је била заплетена у абисински рат. То је био моменат да извучемо све користи, које можемо добити од Италије“.

Господо, ја не знам, како би то могао колега др. Крамер да изведе? Ја ћу Вас потсетити, док је трајао рат у Абисинији, Италија је у Женеви била оглашена као нападач, и по одлуци Друштва народа, ми смо, као и друге државе, према Италији примењивали санкције. Ја не знам, како би било могуће да са једном државом, према којој се примењују санкције, истовремено правимо пријатељство? Ту квадратуру круга, признајем, не бих био у стању да изведем, па да ми је то г. др. Крамер рекао и годину дана раније!

Осврћући се хронолошким редом, ја бих хтео на крају такође да се осврнем на говор г. колеге Бањанина, који је са пуном и опширном документацијом из новинарских чланака хтео да покаже неправилности наше спољне политике.

Господо, ви сте овде чули пре неколико минута да сам као Претседник Владе одговоран, и шта пише „Време“, и шта јавља његов дописник из Атине, и шта пише „Самоуправа“. Господо, не само то, него и то, шта је јавио дописник једног чешког листа из Букурешта своје листу у Прагу! (**Јово Бањанин:** А што су пренели „Самоуправа“ и други листови у Југославији.) Господо, ја сносим одговорност по овим речима, и када се у чешкој штампи говори о нашој авијацији, и о бомбардовању Рима, и сада треба ја, др. Стојадиновић, да полажем пред вама рачуна! Ја вас молим, да ме те одговорности ослободите! (Смех и одобравање на десници. — **Др. Јосип Немец:** А где је била цензура, да то забрани?) За писање „Самоуправе“ одговара одговорни уредник, а за тај чланак у чешком листу, одговара онај, који га је писао и штампао. (**Др. Грга Анђелиновић:** Нико у овој земљи не одговара!) Свако одговара за свој посао. И, ако има још кога у овом Дому, ко сматра да ја одговарам за чланак објављен у том чешком листу, писан из Букурешта, ја молим да се јави! (**Јово Бањанин** нешто приговара). Ја сам Вама, г. Бањанину, крив и за много штошта! Мени је жао... (**Јово Бањанин:** Мени ништа! Можете сто година живети!) Хвала!

Господин колега Бањанин рекао је, да је Бугарски пакт рушење француске политике у Европи. И чита цитате из француских новина, као да је Француска против пакта југословенско-бугарског, као да је то неко дело, које је управљено против француске политике.

Господо сенатори, ја могу са захвалношћу да вам саопштим то, да је француска влада била једна од првих, која је рекла, да је споразум са Бугарском једно добро и паметно дело за општи мир

на Балкану. (Пљескање код већине. — **Др. Јосип Немец:** То је дело великога Краља!).

Господин колега Бањанин говорио је затим о „центлменском споразуму“ и рекао је, као да сам ја дао криво тумачење. Тај споразум између Италије и Енглеске штампан је, и ја вас молим да га прочитам. Ја га моментано немам овде. (**Јово Бањанин:** Ја ћу Вам дати!) Хвала, имам овде једнога господина, који има све у руци. Ево! Ја ћу вам цитирати неколико ствари из тога пакта. Ја мислим да оно што овде стоји, да несумњиво значи оно, што сам ја рекао у Скупштини: једна индиректна политичка гаранција за наше границе на Јадранском мору! Овде се каже, да су влада британска и влада талијанска одлучиле, да респектују права и интересе свих земаља на Средоземном мору. Овде се затим каже, да су те државе сагласне у томе, да немају никакву намеру ни жељу да се измени, или у колико се њих тиче, да треба уопште да се измени статус кво територијалних држава у базену медитеранском. И кад то, господо, стоји у једном документу, који је такође јавно објављен, — а ко ово чита и ко ово доведе у везу са изјавом г. Идна, која је објављена и у нашим новинама, кад је он интерпелисан од једног посланика у енглеском парламенту, и упитан: Да ли ће водити рачуна о легитимним интересима Југославије, кад преговара са Италијом, г. Идн је одговорио, да му је задовољство да то може потврдити, — ако ту изјаву доведете у везу са текстом поднесеним, шта бих могао још више да кажем у прилог тачности изјаве, коју сам учинио пре неколико дана у Скупштини?

Господин Бањанин говорио је о поправци наших односа са Мађарском и пребацио ми је чак и то, што су Народна скупштина и Сенат послали на једну конференцију у Будимпешти већи број сенатора и посланика него што обично иде на те конференције. Ја не знам да ли је г. колега ишао у Будимпешту, али знам да је његових другова из исте партије било доста. Ако су сматрали да их има сувише, господа су се могла жртвовати у интересу отаџбине и седети у Београду. (**Др. Грга Анђелиновић:** Тако би могао говорити г. Шуперина.)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим господина сенатора Анђелиновића да не упада!

Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан Стојадиновић (наставља): Господине колега, г. Шуперина био је Министар у овој земљи и он је овде наш друг. Ја бих молио да се не чине упадице које могу бити увредљиве за ма кога од наших другова!

Господо, у Пешту је ишла једна делегација вероватно бројнија због тога што је Пешта ближа него Брисл, Рим и друге престонице, што се лакше иде и што то буџет Народне скупштине и Сената мање кошта. Али, да се ту хтело нешто тим бројем нарочито подвући и истаћи, ја морам овде одлучно да демантујем! Господа су била у додиру са свима политичким факторима и мени је такође жао, да је г. Бањанин рекао за мога колегу Министра иностраних дела суседне Краљевине Мађарске, како је њему, томе неком Кањи могао наш пуномоћни Министар дати један ручак.

Знате, господо, да је најобичнији ред, најобичнија пристojност, да као што Министар спољних послова зове на ручак све акредитоване министре у дотичној земљи, да дотични министри врате љубазност за љубазност, и сада рећи да је наш министар погрешно што је то учинио, и рећи за

министра суседне државе да је то „неки Кања“, ја морам од тога да се оградим! (**Јово Бањанин:** Ја нисам рекао „неки“, јер ја знам врло добро ко је то). Ја сам чуо: „неки“, али ако Ви то сами демантујете, онда је то боље и ја повлачим моју ограду.

Али свакако, господо, у целој тој ствари најважније је ово за вас да знате: никада наша Влада није намеравала да прави неки сепаратни споразум са суседном Мађарском, мимо знања и одобрења наших савезника из Мале антante: Румуније и Чехословачке. (Одобравање на десници).

Најзад и г. колега Анђелиновић, а нарочито г. Бањанин су се обазрели на ревизионистичку кампању и казали су да су били у врло незгодној ситуацији 1 децембра пр. године у Букурешту, када наша делегација и наш Министар нису показивали оно одушевљење за те зборове и скупове против ревизионизма, који су се одржали у Румунији. Ја хоћу да вам скренем пажњу да антиревизионистичку кампању води у Румунији уважени г. професор Јорга, који стоји у опозицији према данашњој румунској влади, и који је претседник те антиревизионистичке лиге, и чим је и претседник антиревизионистичке лиге, он мора да се тиме и бави. Али, ако то г. Јорги падне на памет, и ако је то његова дужност да води ту антиревизионистичку кампању у Румунији, шта ми онда ту имамо чинити? Хоће ли нашу спољну политику водити г. Јорга? (**Јово Бањанин:** Ово је била политика румунске владе, а не г. Јорге као појединца; дошла је на тај збор и цела влада и све групе из парламента биле су заступљене).

Претседник др. Желимир Мажуранић (звони): Молим вас, господо, немојте упадати.

Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан М. Стојадиновић: (наставља): Молим вас, господо, нека није ту био сам г. Јорга, нека је још био поред њега неко и са њим. Али, господо, свака држава води политику какву сматра да је најбоља. Ако се у Румунији може једнога момента сматрати да су те манифестације потребне или добре, нико, господо, нема ништа против тога, ми ћемо бити сагласни с тим, што они спроводе, али да ми ту антиревизионистичку кампању спроводимо и у нашој земљи, где нико не мисли о могућности ревизије граница, где нико не мисли, да треба о ревизији граница решавати путем зборова, макар њима најуваженији професор Универзитета председавао, ја не бих такву политику могао да одобрим и да идем на такве зборове. Ревизија граница се не брани зборовима, него оним путем, како су се границе и стварале у прошлом рату. (Бурно одобравање на десници).

Господа су рекла, да ми водимо неку нову политику и да идемо са свима државама лепо. Мени је жао да је г. Грга Анђелиновић као бивши дипломата, наш министар на страни, наш уважени друг, рекао, да наша политика данас личи на политику: помози Бог чаршији на обадве стране, и да би се ту могло рећи, да је то цинцарска политика. Ја нисам чуо да је у ма којој земљи човек таквога ранга могао да каже тако штогод о политици своје земље. Али, господо, сви они који су путовали у иностранство, сви они који читају страну штампу, они који прате догађаје у спољној политици, могли су констатовати, да је одиста престиж Југославије данас много већи него што је икада био. (Одобравање и аплауз на десници).

Ми смо овде казали сваки своје мишљење. Ја могу да кажем ово: да гледиште Краљевске владе на спољну политику одобрава једна велика партија, Југословенска радикална заједница, у којој је већина Срба, већина Муслимана и већина наше браће Словенаца. А, господо, ја не знам ко стоји иза гледишта које заступају г. Бањанин и г. Грга Анђелиновић? (Бурно одобравање на десници).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има сенатор г. др. Грга Анђелиновић ради личног објашњења.

Dr. Budislav Grgur Andelinović: Gospodo senatori, dozvolite mi da se osvrnem na neke izvode gospodina Ministra inostranih poslova i to u prvom redu što se tiče Male antante.

Ја сам тврдио, да је Мала антанта основана да брани текковине стећене Тријанонским уговором и да је основана да брани статус кво визави Мађарске. У ту сврху основана је Мала антанта. Али у исти мах она је исправно и стварно била уперена да постане једна заједничка целина, не само у питањима која се тичу статус кво-а према Мађарској и Тријанонском уговору, него да буде једна целина у свим питањима, која се тичу политике у Centralној Evropи. Зато је створен савет држава Мале антante, а зато је створено и zamišljeno заједничко веће и utvrđena је преко њега заједничка политика. Мала антанта је pretpostavljena као неко више internacionalno политичко тело. Али, место да се у том правцу политика и организација Мале антante разvijala, ја тврдим, gospodo senatori, да је политика била razvodnjena и да је kohezija држава Мале антante, место да се у том правцу razvija, neprestano била slabljena. Место да се hodilo napred и место да је од Мале антante створено једно јединствено политичко тело, које је јединствено имало istupati у свим питањима, политиком г. др. Stojadinovića ми смо се један од другoga све то више razdvajali.

Ја се нисам позвао у ту сврху на г. Јоргу као неки доказ, нити сам и рећ проговорио о г. Јорги с обзиром на наш Пакт о пријатељству са Бугарском. Нисам то узео за доказ, него сам казао, да је mišljenje г. Јорге, да је kohezija међу државима Мале антante popustila, opravdano и да политика г. др. Stojadinovića не odgovara interesima osnivača Мале антante. Само сам тако казао! Али сам у ту сврху навео друге документе, које г. др. Stojadinović није mogao да pobije. Факт је, gospodo senatori, да су тек 6 маја — а 1 маја је Austrija otkazala ону klauzulu Sen-Zermenskog ugovora, која govori о оружану — да су тек 6 маја наше три државе, не заједнички како се то predviđalo и како је био običaj, него свака napose uložile protest и izdale komunique. Сто је glavno, да је utvrđeno, kad су dale identične note, да је свака држава за себе tražila sredstva и načina, како ће braniti своје interese.

Dakle znači, да ти interesi не само да nisu identični, него да те три државе не traže ista sredstva за postignuće svoga cilja. Nije dakle, Мала антанта istupila као једно тело, што се у mnogo slučajeva doгадало, него је istupila, istina identičnim notama, свака држава posebno, zadržavajući свака posebno slobodu да traži sredstva и начин, како ће своје interese štитити. То значи nedostatak kohezije у Maloj антанти. То нисам тврдио први ја, него се то у свима novinama и у свима политичким kancelarijama, ако би се тако moglo reći, тврдио. (**Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан Стојадиновић:** То није tačno!) Факат је да смо prvog otkazали ugovor, а тек šestog dolazi protest! Ја нисам

onda bio Ministar i ne pravim ni jednu indiskreciju, ali je fakat da je komunike glasio tako, da će svaka država tražiti sama način kako svoje interese da brani. Dakle, gde su tu zajednički interesi Male antante? (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: Nije tačno!)

Ali gospodo, ako se neću pozvati na moje kolege, koji su apsolutno tačno izneli čitave pasuse i citate na potvrdu svog stava, ja ću se, gospodine Ministre, pozvati na jedan drugi dokaz. Čehoslovački Ministar spoljnih poslova g. Krofta izneo je u čehoslovačkom parlamentarnom odboru — ne mogu tačno da vam kažem od reči do reči, ali po prilici — da je ta kohezija među državama Male antante popustila. (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: To nije rekao.) Nego kako je rekao? (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: To nije rekao!) Ja sam rekao da je g. Krofta rekao...

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim gospodina senatora da ne prelazi područje ličnog objašnjenja. Vreme i onako ističe.

Dr. Budislav Grgur Anđelinović: Ali, gospodine Pretsedniče, ja bih Vas molio, pošto je važna stvar, da dovršim.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Izvolite dovršiti.

Dr. Budislav Grgur Anđelinović: Dakle, gospodo, ja ću vam citirati. Evo, citiraću vam iz ove knjižice na francuskom: »Kamil Krofta, Čehoslovačka i internacionalni položaj u početku 1937 godine«. (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović* pokazuje istu knjižicu i kaže: Evo, još jednog primerka! — Smeh i veselost na desnici. — Žagor na levici.) Vi je, sigurno, niste pročitali?! (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: Ni to nije tačno! Evo, kod mene je sve u ovoj knjižici podučeno!) Drago mi je, gospodine Pretsedniče, da ste demantovali makar jedanput! Hvala Bogu! Dozvolite da vam ovako, na brzu ruku, iz ove knjižice sa francuskog prevedem, šta je rekao g. Krofta. Evo šta on kaže: »Treba naravno poredati logično te napore. S jedne strane utvrditi temeljnu liniju opšte politike, vodeći računa o promenama koje smo pre označili. S druge strane u potpunosti i na zgodan način kompletirati politiku Male antante«. (*Fran Smodej*: Prevedi to dobro!) Ti ne znaš ni ovoliko! (Smeh!) Ja prevodim na brzu ruku, ja ne mogu da kažem svaku reč tačno! Uostalom, ja nisam profesor lingvistike! (*Fran Smodej*: A ja nisam bio Ministar u Pragu! — Žagor.) Dalje se ovde kaže: »Iduća konferencija stalnog Saveta Male antante biće sigurno prisiljena da se pozabavi ovim pitanjem«.

Ali, gospodo, tek sada treba da se utvrdi politika Male antante u Beogradu, gde će se baviti tim pitanjima, koja su morala biti odavno rešena!

A osim toga sada nam je g. Ministar inostranih dela kazao za dolazak g. Beneša kroz nekoliko dana u Beograd! Jeste, gospodo, sad nam je kazao, ovako uzgred, odgovarajući na jedno pitanje. Međutim, kada je Nj. V. Kralj Karol dolazio u Prag, na mesec dana ranije bila je obaveštena čehoslovačka javnost.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim gospodina senatora da završi svoj govor.

Dr. Budislav Grgur Anđelinović (nastavlja): Čehoslovačka javnost bila je obaveštena da primi i dočeka visokog gosta. Međutim, ovaj dolazak g. Beneša, za koji možemo da kažemo da je neka vrsta tajnosti o

kome se doznalo prilikom jedne sporedne debate, dokazuje kako ti odnosi u Maloj antanti nisu tako jaki.

Ako bi g. Ministar faktično pojačao te odnose, kako izgleda da neće, kod nas će naići na odobravanje. Jer mi stojimo čvrsto na tome principu ne samo zato što je to politika Kralja Aleksandra, nego i zato što je to jedna zdrava politika.

G. Ministar je spomenuo Balkanski pakt. To mi izgleda Ahilova peta — u koliko ste Vi Ahil.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: To izlazi iz područja ličnog objašnjenja! To zabranjuje Poslovnik.

Dr. Budislav Grgur Anđelinović: G. Dragoslav Đorđević je ovde držao čitav ekspeze, kad je govorio radi ličnog objašnjenja, pa mogu valjda i ja govoriti.

Nije mi odgovorio da li je »protokol adnex« sa Grčkom od 1934 godine, na snazi (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: Naravno da jeste!) Da, i ja sam bio diplomata, ali toliko nisam mogao da kažem! Nije, gospodo, na snazi i ne može me demantirati, i cel Balkanski pakt izigran je sa ovom politikom.

Ja prelazim preko toga i moram da se ogradim od još jedne stvari. Govoreno je o Rusiji, pomenute su tri stvari. Čehoslovačka i Rumunija priznale su je, a mi ne. I ja sam ovde pledirao da se prizna Rusija, ali izrično sam kazao: odnosi prema Kominternu, to je naša unutrašnja stvar. Ali, ako je nemačka totalitarna država, ako je Italija totalitarna država priznala Rusiju, ne znam šta nam smeta da mi to učinimo. Ja tvrdim i to je fakat, da Rim i Berlin, stoje na stanovištu otkloniti Rusiju, a ojačati osovinu Rim—Berlin.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodine senatore, to prelazi okvir ličnog objašnjenja. Molim Vas da završite.

Dr. Grga Anđelinović: Ja smatram da će mi g. Pretsednik Vlade, kao starom prijatelju, dozvoliti da govorim. (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: Ja molim gospodina Pretsednika, da dozvoli g. govorniku da govori!)

Gospodin Ministar, odgovarajući g. Krameru, nije kazao ništa, kako će se zaštititi interesi preko 700.000 Jugoslovena ako se pravi džentlemen-agreman sa Italijom!

Osim toga g. Ministar, — moram da kažem brzo, jer mi je vreme prošlo — kad je govorio o Engleskoj mimoišao je jednu stvar. On je najpre govorio svečano, kako nam je stoprocentno garantovana sigurnost od Engleske. A mi znamo iz izjava potsekretara u Ministarstvu, da u sporazumu između Italije i Engleske nije garantovana sigurnost Jugoslavije. Gospodo, među ljudima koji se bave tim pitanjem, a g. Pretsednik se bavi, zna se koliku važnost ima sada agreman džentlemen između Engleske i Italije i to da ne može da bude neka garancija. Gospodin Pretsednik nije govorio kako se misli u Francuskoj i u Engleskoj o tome.

A što je glavno g. Pretsednik se nije ni jednom reči setio da postoji, odgovarajući ovde, još jedan narod i jedna država sa kojom smo mi vezani jednom dubokom tradicijom, koja stoji na čelu država i naroda koje se bore i za Ligu naroda i za svetost ugovora o miru, koje se bore za prava malih naroda. Taj veliki narod koji je dao od Francuske revolucije do danas mnogo krvi i za nas, taj francuski narod nije zaslužio ni jednu reč u odgovoru g. Ministra inostranih dela. Ja žalim — tim završavam.

Пretседник др. Желимир Мажураић: Има реч

Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова.

Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан М. Стојадиновић: Господо сенатори, не желим да вас замарам поновним одговором. Ја бих хтео да додирнем само једну тачку. Тиче се једне врло високе личности, Господина Претседника Бенеша и његовог доласка у Београд. Ја нисам мало пре хтео да цитирам речи г. Крофте, али кад господин има књигу, може одмах да ме контролише.

Г. Крофта каже на страни 25 ово: „У своме говору фебруара 1937 год., г. Стојадиновић изјављује поново, да је Мала антанта база његове политике“. Г. Крофта затим каже: „Уосталом, нама није потребно да се дуго задржавамо на питању наших узајамних односа са Југославијом. Ја мислим да ће се карактер ових односа најлепше манифестовати у очима целога света преко путовања, које ће учинити у Београд Претседник Чехословачке републике г. Бенеш, по позиву Њ. В. Кнеза Намесника Павла“.

Господе, још у јануару месецу, г. Крофта је објавио путовање г. Претседника Бенеша у Београд. Страна штампа је о томе писала. И ако ми до данас још нисмо овде објавили тачан датум и сат доласка, то је била последња брига, да бисмо спречили да манифестације народа буду онакве, какве би требале да буду. Ја то енергично одбијам. Обзири су несумњиво друге врсте и господин колега, који је иначе дипломата сетиће се тога обзира. Али несумњиво је да ће Претседник г. Бенеш бити дочекан овде и од Владџе и од народа онако, како то заслужује Претседник једне братске и савезничке земље! (Аплауз)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, претрес по овоме разделу је завршен. Сад прелазимо на гласање. Гласаће се седењем и устајањем о свакој појединој партији. Молим г. известивоца да прочита прву партију.

Известилац Фран Смодеј прочита партију 347.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Ко је од госпoде сенатора за то да се прочитана партија 347 прими, нека изволи седети, а ко је против, нека изволи устати. (Већина седи). Пошто већина седи, објављујем да је партија 347 примљена.

(— За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио већином гласова цео буџет расхода раздела VI — Министарства иностраних послова, и то од партије 348 до партије 367 а) закључно.—)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Објављујем да је Сенат примио предлог буџета расхода раздела VI — Министарства иностраних послова. — Дајем одмор од 5 минута.

После одмора

Претседник др. Желимир Мажуранић: Прелазимо на претрес буџета расхода раздела VII — Министарство унутрашњих послова. Реч има Министар унутрашњих послова г. др. Антон Корошец.

Министар унутрашњих послова др. Антон Корошец: Господо сенатори, дозволите ми да најпре изнесем неколико података о унутрашњем пословном раду Министарства унутрашњих послова, а после да се осврнем на нека унутрашња политичка питања и појаве.

Почетком ове године ресор унутрашње управе добио је свој службени орган за објављивање уредаба и правилника, начелних и других упутстава, расписа важнијих одлука из унутрашње опште управе. Назив органа је: „Службени Гласник М.П.У.“ Издавање оваквог гласника предвиђено је чланом 16 Закона о унутрашњој управи. На овај начин упростиће се и концентрисати објављивање ресорних општих обавештења, а биће користи и за изједначавање и утврђивање управне праксе.

На пословима законодавне природе рађено је и прошле године. Дата је дефинитивна редакција Уредбе о управним таксама и Закона о пожарној полицији. У изради се налази нов Закон о општој државној статистици, Закон о завичајности, Закон о бановинским самоуправама, Закон о заставама и Уредба о бановинским штедионицама.

Рад Опште државне статистике односио се је на дефинитивно изграђивање статистичке грађе и ове године ће се издати статистички годишњак не само за 1934, 1935 него и за годину 1936 тако, да нећемо бити више у задоцнењу.

И ове године тражи Краљевска влада у § 90 Финансијског закона (стр. 70) овлашћење за доношење т.зв. политичких закона.

Најинтересантнији је без сумње Закон о избору народних посланика, пошто је Изборни закон најважнији инструмент за сарадњу сваке Краљевске владе са народом у погледу законодавства и вођења контроле над државном управом.

Питају нас са свију страна, кад мислимо да донесемо политичке законе, особито Закон о изборима народних посланика. Дозволите да на ово питање дадем јасан одговор.

Закон о изборима народних посланика донесемо онда када мислимо да нам је потребан тако, да нам не лежи израђен на столу, већ кад га донесемо да онда одмах идемо с њиме на терен. (Смех).

Па зато молим госпoду сенаторе, да поклоне Краљевској влади толико поверења и да јој оставе да она заједно са компетентним факторима одлучи, када треба ићи на изборе. (Др. Грга Анђелиновић: Ми то остављамо!)

Што се тиче другог политичког закона, Закона о удружењима, зборовима и договорима, тај закон је у ужој вези са Изборним законом, јер се не тражи првенствено измена одредаба, које говоре о зборовима и договорима, него о удружењима, тј. о оснивању политичких странака, које је по садашњим законима тешко и комплицирано. Јасно је, да ће бити најцелисходније, да се и овај закон као органски део изразито политичких закона донесе заједно са Законом о изборима народних посланика и с тиме је фиксирано и време доношења овога закона. (Др. Грга Анђелиновић: То је главно! — Фран Смодеј: Грга је задовољан!)

Питање новог Закона о штампи сматра влада актуелним.

Код садашњег Закона штампу нарочито погађају одредбе о колективној одговорности (писца, уредника, издавача и растурача), затим о забрани листова коју врше државни тужиоци, односно месне полицијске власти, а против које нема правнога лека, затим о обустави листова после три забране у једном месецу, даље нејасност извесних одредаба, од којих наводимо оне у члану 19 тачка

6 и 8, које дају широке могућности за забрану листова.

Већ у Народној скупштини истакнуто је, да је Влада решена да донесе нов Закон о штампи, којим би се омогућила смишљена и пуна слобода штампе у границама Устава и постојећих закона.

Уместо данашњих строгих, непотпуних и нејасних одредаба, које спутавају штампу и дају широке могућности злоупотребама, унеће се у Закон о штампи нове либералне, јасне и прецизне одредбе, којима ће се омогућити пуна слобода исказивања мисли и обезбедити начелна критика у свима правцима јавног живота, али потпуно и директно законском одговорношћу. Сасвим је природно да с омогућавањем пуне слободе штампе морају доћи и све потребне санкције за заштиту државних и националних интереса. Отварајући неограничене могућности за начелну критику целокупног јавног живота, нов Закон, с обзиром на данашње прилике, не би смео бити без потребних мера да се држава обезбеди од разних рушилачких акција, нарочито комунистичке и анархистичке, које се данас изводе путем подземне илегалне штампе. С једне стране слобода штампе, а с друге стране све потребне санкције за заштиту државних интереса, то ће бити основно начело новог закона.

Неки говорници говорили су о приликама у Хрватској и помињали при томе Господарску слогу, Сељачку слогу, Хрватску сељачку заштиту, Сељачке судове и друге од исте стране створене организације.

Господарска слога је привредна организација у облику задруге, одобрена од Краљевских судова. Ради тога не спада у компетенцију мога ресора. У случајевима где се констатовало да су скупштине Господарске слоге употребљаване и у политичке сврхе, одмах се поступало по закону.

„Сељачка слога“ је културна организација, одобрена по раније важећим законима а није се огрешила о постојеће законе. Било је само ређих случајева, да су се на састанцима Сељачке слоге у вези са културним радом чули и политички говори. У сваком случају одмах је поступљено по закону о удружењима, зборовима и договорима. (Др. Алберт Крамер: То је компетенција Министарства војске)

„Хрватска сељачка заштита“ је организација како упутства или правила кажу, ради помоћи хрватским сељацима у елементарним непогодама и ради заштите сељака од екстремних елемената било с десна било с лева. Ова организација хоће да помаже власт у заштити личне и имовне безбедности грађана. Власт је предузела потребне мере да ова организација прими у свему законски облик. Банови Савске и Приморске бановине издали су строга наређења поводом скупљања и вежбања чланова Хрватске сељачке заштите, да се никакви скупови без одобрења власти не смеју одржавати и да се противно поступање има узимати на одговор и кажњавати кривци (коловође и главни функционери).

„Хрватски раднички савез“ је формиран по ранијим законима и не противи се садашњим законима.

Примећено је у неким срезовима Савске бановине образовање такозваних Сељачких судова добрих и поштених људи, са задатком да расправљају мање спорове међу сељацима. Код неких показује се тенденција, да своју надлежност проши-

ре и на оне предмете за чије извиђање и пресуђење је надлежна државна власт, а не приватан суд.

Издате су строге одредбе од стране Министарства и Бана Савске бановине да се могу толерирати само они судови који су законом установљени или који су по закону изабрани. Само противно поступање има се спречити и кривци строго казнити.

Познати позиви на новоизабране општинске управе забрањени су, а у свим конкретним случајевима власт је поступила по законима.

Потребно је да скренем нашој јавности пажњу на још једну појаву у нашем народу. Резултати које нам пружа статистика о паљевинама још увек нису задовољавајући. У 1936 години у нашој држави укупно је било: 4141 паљевина. Највише их је било у Савској бановини 926, у Дравској бановини 871, у Дунавској бановини 870. У другим бановинама је, да се тако изразим, број нормалан. Број паљевина у Савској бановини је велики већином из користољубља а један мањи број из политичке освете у циљу политичког терора. У Дравској бановини је много злонамерних паљевина, али већина из користољубља. У Дунавској бановини већина је ненамерних паљевина, мањи број злонамерних, све ове паљевине махом су лежишта сламе. Што се тиче паљевина из користољубља, Министарство ће се постарати, да се преуреди служба безбедности у погледу истраживања злонамерних паљевина и у ту сврху ће се побринути, да се јавни органи упознају са техником, коју употребљавају злочинци код ових кажњивих дела и тако дати истрагама више успеха, — надаље пак да донесемо што прије закон о пожарној полицији.

Паљевине из политичке освете један су део онога подручја које називамо терор одоздо. Разумљиво је само по себи, да не можемо статистички показати све случајеве и све начине политичког терора. А већ статистика којом располажемо је значајна. У прошлој години је било злонамерних поништаја н. пр. сечење винограда и воћњака, разбијање прозора, рушење плотова итд. и злонамерних паљевина свега 95 случајева. Иако овај број није ексorbitантан а ни штета није велика, ипак како није у интенцијама Краљевске владе терор одозго, исто тако противна је и терору одоздо. (Одобравање на десници). Политичка нетрпељивост која иде до паљевина и поништаја није здрава појава, и не чини част ни једној политичкој струји. Краљевска влада осуђује сваку политичку нетрпељивост и апелује на све добронамерне грађане, да заједно са њом раде на томе, да се у политичким борбама држимо граница поштења и цивилизације. (Гласови на десници: Врло добро!).

Од госпoде сенатора изражене су жалбе на поступак полицијских органа код последњих општинских избора. Не кријем да има овде и онде више или мање тешких поступака, али мора се у част полицијских службеника рећи, да су у огромној већини поступали као што треба по законима и са пуно такта. А где су се наши органи огрешили, према њима је поступак и казна била већ извршена или је истрага у пуном току и према резултатима истраге ће се поступити.

Неки говорници из опозиције трудили су се приказати, да у последњим изборима није постигла владина већина већину, него да је постигла већину опозиција. Ја мислим да се ми нећемо свађати око тога. Ми честитамо опозицији да је она победила. Ми победили, они победили, — ради

тога можемо сви бити задовољни и живети у братској слози. (Смех. — Одобравање на десници.)

Више говорника у Финансијском одбору и пленуму у својим говорима нарочито је истицало, да Влада не даје никаквих изјава о смерницама своје унутрашње политике. Ја мислим да су господа у заблуди. Влада је више пута и у овом Дому говорила о смерницама своје унутрашње политике.

На дан 4. јула 1935 године претставила се је садашња Влада Сенату и том приликом дао је господин Претседник владину декларацију, у којој су изнете све смернице владине спољне и унутрашње политике и то: о државном и народном јединству, о равноправности и једнакости свју грађана, о економској и финансијској политици па особито је нагласио да је велики Краљ оставио аманет, да чувамо Југославију, и то да је чува цео југословенски народ, а не само једна мала група политичара. Господин Претседник владе тада је још додао, да се може овај циљ најлакше постићи тако, ако идемо путем смиривања и стишавања политичких заострености, путем прикупљања и концентрисања свих конструктивних народних снага.

На дан 27 јула 1935 године господин Претседник владе је говорио у Сенату о принципима владине унутрашње и спољне политике, пригодном дебате о дванаестинама.

На састанку Сената Краљевине Југославије 19 марта 1936 године господин Претседник Министарског савета одговарао је на интерпелацију опозиционих сенатора о општој политици Краљевске владе, и то не о вањској него само о унутрашњој политици. Он је тада јасно у свом говору, који је трајао преко један сат, приказао све смернице унутрашње политике његове Владе. Говорио је о томе кад ће се донети политички закони, говорио је о племенским заставама, о оснивању политичких партија, о народноме и државноме јединству, о економској депресији и њеном лечењу, укратко о свим актуелним питањима садашњице.

И ја сам, како у Народној скупштини тако и у Сенату, прошле године, и у овогодишњој буџетској дебати у Народној скупштини, 3 марта ове године, прилично опширно говорио о унутрашњој политици и њезиним смерницама.

Своје становиште Краљевска влада о свима овим питањима, о којима је говорила у напред поменутих случајевима, није променила, нити намерава да га промени, и ради тога молим господу сенаторе да се задовоље са већ датим изјавама и смерницама.

Како у домовини, тако је политичка затегнутост попустила и код наших исељеника. Током 1936 године опазило се знатно побољшање у односима између наших исељеника у Америци. Затегнутост између Хрвата, Срба и Словенаца знатно је попустила, и они су се један другоме приближили. Прославе народног празника 1 децембра извршене су већином на најсвечанији начин, уз присуство мноштва наших сународника са свих страна наше домовине, Срба, Хрвата и Словенаца.

У Пенсилванији, где је Домобрански покрет био врло јак, а ни у Питсбургу, где је домобранско седиште за Северну и Јужну Америку, домобранци нису могли основати ниједно ново удружење у току 1936 године, а велики број тих удружења, која су раније била чврста и активна, нестало је, заспао су.

Више него наша опозиција у Сенату и у Народној скупштини, цене наши ближи и даљи суседи напредујуће нормализирање наших унутрашњих прилика и све већи и потпунији ред и мир у свима крајевима наше домовине, јер сви данас видимо у спољној политици чињеницу, да не тражимо ми, него смо ми тражени.

Из опозиције се је много говорило и о односу према Хрватима и већина опозиционих говорника жалила се зашто јој се од владине стране по овом питању не одговара. Ово пребацавање није сасвим тачно, јер је више говорника са десне стране по овом питању говорило и одговарало. Али ја мислим, да и у овој прилици треба применити принцип о подели рада. Опозиција има право и дужност да говори, а Краљевска влада и сенатори који њу помажу имају право и дужност да по својој најбољој савести раде и у односу према Хрватима онако како ће бити најбоље за Краља и Отаџбину. (На десници аплауз.) По нашим делима и нашем раду ви ћете нас ценити! (Томо Јалжабетић: За три године једна моја интерпелација не може да дође на дневни ред!)

Молим господу сенаторе и г. Јалжабетића да гласају за предложени прорачун Министарства унутрашњих послова. (На десници живо одобравање и аплауз.)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има сенатор г. Иван Хрибар.

Ivan Hribar: Gospodo senatori, Vlada g. dr. Milana Stojadinovića nam je, kad je nastupila u svojoj svečanoj deklaraciji, među inim obećala takođe da će Narodnom predstavništvu predložiti osnovu Zakona o suzbijanju korupcije. U Senatu smo ovo obećanje primili sa osobitim zadovoljstvom na znanje. Ta pobuda za stvaranje takvog zakona izašla je upravo iz senatskih redova. Dao ju je naš poštovani drug g. Iliđanović već početkom druge godine od opstanka Senata, predloživši odmah takođe svoju osnovu zakona. Sa žaljenjem se ni jedna Vlada od onda na taj predlog nije obazirala. Zato smo tim radosnije pozdravili obećanje sadanje Vlade, da će sa svojom osnovom Zakona protiv korupcije pred nas izaći.

Od onda je proteklo skoro dve godine dana, ali na ispunjenje ovog obećanja čekamo još uvek zabadava. Skoro bi se činilo, da sve naše Vlade smatraju Zakon o suzbijanju korupcije za krajnje nepoželjan instrument državne uprave. Osobito u sadanje doba posle Našičke parnice i širom naše domovine veliku senzaciju uzbuđujućih presuda u stvarima te parnice, dalje u očigled upravo neverovatnih otkrića, koja čini baš tokom ovih dana sudska istraga u stvarima zločinačkih podviga Lakičevića i drugova, nameće se samo po sebi pitanje, kako je moguće da Kraljevska vlada još uvek odugovlači predloženje osnove Zakona o suzbijanju korupcije. Pošto takvog zakona nema, opravdana je bojazan da će činovnici koji su zapleteni u Lakičevićevu varaličku aferu izaći iz nje sa državnim mirovinama, koje će im omogućavati da kao posrednici za nečiste poslove pridobivaju do sada korupcijom još netaknute činovnike, te ovako demorališu javnu upravu. Zadržite je vreme da Kraljevska vlada ispuni svoja obećanja i stupi što pre pred nas sa predložbom osnove Zakona protiv korupcije. Nadam se da će se gospodin Ministar unutarnjih poslova sa svojom poznatom energijom latiti ovoga doista hitnog posla.

Moja rezolucija u tom smislu glasi: »Kraljevska vlada se poziva, da još u sadanje zakonodavno doba

predloži Narodnom pretstavništvu Zakon o suzbijanju korupcije.«

Gospodo senatori, sada imam još jedan predlog, jednu rezoluciju, koja se odnosi na dekoncentraciju naše državne uprave. Od kako postoji Senat mi smo, gospodo senatori, svake godine tražili da Vlada pristupi dekoncentraciji državne uprave, i nije bilo na državnom krmilu ni jednog Ministarstva čiji predsednik ne bi bio svečano obećao, da će Vlada traženu dekoncentraciju uprave uvesti u život. Čuli smo takođe uveravanja, da se već radi na osnovi Zakona o dekoncentraciji državne uprave pa čak šta više, jedan Predsednik Vlade je naime kazao, da je ta osnova već gotova i da čeka samo još reviziju. Međutim, godine su prolazile, Vlade odlazile i nove dolazile, ali dekoncentracije državne uprave još uvek nemamo.

Teško je zamisliti zašto pored sve spremnosti Kraljevske Vlade da dekoncentraciju izvede još uvek nemamo ove dekoncentracije uprave. Možda je tu po sredi neki obzir na g. dr. Mačeka ili je to u vezi sa pregovorima koji bi imali s njim da započnu. Ali meni je teško razumljivo, kako bi jedan dr. Maček mogao biti u stanju da zaustavi jedan pokret u pogledu kojeg su tolike Vlade zajedno sa Narodnim pretstavništvom bile jednoglasnog mišljenja. Moja rezolucija koju predlažem glasi:

»Kraljevska Vlada se poziva, da Narodnom pretstavništvu još u toku ovog zasedanja predloži zakonsku osnovu o dekoncentraciji državne uprave.«

Time, gospodo senatori, završavam. (Aplauz na desnici.)

Претседник др. Желимир Мажурапић: Реч има сенатор г. Милан Поповић.

Милан Л. Поповић: У својој унутрашњој политици Краљевска влада ставила је себи у задатак, да стица политичке страсти и да смири духове постепеним увођењем демократског режима, како би довела државу и народ у нормално стање. За основни принцип своје унутрашње политике узела је влада г. др. Стојадиновића земаљски Устав од 1931 године и истакла је у својој декларацији од 4 јула 1935 принцип државног и народног јединства. То исто изјавио је колико јутрос са овог места Претседник владе у својству Министра иностраних послова.

Ми смо, господо сенатори, за непуне две године, имали безброј прилика да чињеницама, конкретним примерима и призорима који су се одиграли за време овог режима у народу, утврдимо, да се Краљевска влада у вршењу свог мандата није придржавала тих принципа. Она их се није јавно одрекла, али у извођењу свог програма око унутрашњег уређења и организације наше државе, Влада г. др. Стојадиновића се знатно од тог фиксираног средишта њене делатности удалила. И земаљски Устав и дато поверење Влади од стране оба уставна фактора пружиле су јој нужну законску и политичку гаранцију за ту и такву делатност.

Методи рада сваке Владе само су форма и статика. Суштину, садржину и динамику дају: унапред одређена идеја и начела која њихову форму испуњавају животом. Добра Влада не обележава се у механизму који правилно функционише нити у методама које се вешто примењују, већ у њеној способности да своја настојања прилагоди интересима целине и добру народа којим управља. Велики политички реформатор Америке Боливар каже: „Најсавршенији систем владавине је онај,

који зајемчава највећу количину народног благостања, највећу социјалну сигурност и највећу политичку стабилност“. А како стојимо са нашом Владом?

Ја сам већ у начелној дебати нагласио, да се у раду Краљевске владе не види, не осећа и не изражава присутност идеје, која као духовни и морални ослонац данашњег Устава има сасвим изузетну и скоро недогледну вредност. Али, не само што се не осећа њена присутност, већ се та идеја, нажалост, у извесним крајевима државе и у неким деловима народа скоро сасвим пориче на штету битних интереса државе и нације. Разним поступцима о којима ћу још говорити, разним појавама које се обележавају у неким крајевима земље и разним противречностима које се видно изражавају у раду Краљевске владе, може се без тешкоће констатовати, да је Влада г. др. Стојадиновића у пракси стварно већ и сама напустила ту основну идеју и тиме повредила у суштини главни део Устава, његову мисао и идеологију.

Да није тако, зар би имали господо, данас у средишту наших међусобних односа и прилика у земљи отворено питање Устава? Зар би могле тако видљиво и јасно доћи до изражаја сепаратистичке тенденције са оним максималистичким захтевима? Зар би се могла појавити, одједном и таквим замахом, комунистичка пропаганда у нашој сељачкој држави, да данашња Влада преставља истиниту снагу државе, да је огледало реалне државне политике која има пред очима државну целину, благостање сељачког народа и политичку стабилност у својој унутрашњој политичкој оријентацији? Ја немам могућности да са овога места испитујем, да ли је све то примарни узрок политичке неодлучности Владе г. Стојадиновића, или је то секундарна појава у нашем националном развитку. Разлози за претпоставке постоје. И за једно и за друго могу се наћи изговори. Али једна чињеница остаје непобитна. Наш добри сељачки народ, наша национална интелигенција, наше грађанско друштво, сва та организована скупина људи који раде и привређују из дана у дан да овој држави обезбеде опстанак, сви се ти фактори данас налазе под тежином једне незапамћене депресије, да ово што се око нас збива није добро и не води добру.

То је, господо, рефлекс кризе у којој се налази држава. Она као да је стегнута обручком разних противности, које избијају у њеном властитом организму, и зато се осећају у свима појавама државног живота знаци оболења. Према тим елементима који растрзавају њен организам, држава је већ на неким местима постала немоћна. Они који њом управљају виде само делатност и појаву, али немају снаге да чврстом руком и предвиђањем последица отклоне те противности у њеној конструкцији и да поставе према тим разаравајућим елементима своје бране.

Влада се брани ипак нечим. Она се брани формулама о ликвидацији шестојануарског режима, о сузбијању фашизма, о увођењу пуне политичке слободе, о либералној примени закона и демократизацији нашег политичког и социјалног живота. Али, она је остала само у слободној дискусији и вербалном наглашавању тих популарних шлагера. У изградњу једног принципа, једне концепције, једног заједничког система у различитим сферама живота, Влада г. др. Стојадиновића није се упуштала. На тај начин њен се политички либерали-

зам у самој ствари огледа у постепеном попуштању према свима елементима који се дижу против постојеће законитости, против данашњег реда ствари и данашњег правног поретка у земљи. И за такву попустљивост овај режим нашао је изговора. Он неће да се супротстави струјама и „духу времена“. За режим је главно, да се над тим струјама одржи на површини, да плива низ воду и да избегне све сукобе. Али то је само тактизирање. У суштини овај режим је у идејном сукобу. Сукоб је настао сасвим природно. Владин политички либерализам присвојио је себи важност програма као врховног закона који она извршава ради стицања популаритета у народу. И она се ради тог циља несвесно поводи за свим тим паролама и толерира да се читаве територије ставе изнад државних закона. Изнад сваке владе, међутим, стоји држава са њеним организацијама и својим врховним законом, обавезним за све. Услед тога морало је доћи до сукоба, јер два закона истог степена по истом предмету не могу постојати. Један од њих мора себи подредити онај други. Ако такво подређивање изврши међу њима онај коме по праву припада првенство, онда је то добро. Ако пак то подређивање жели да изврши онај други, онда је то покушај узурпације. Тај покушај узурпације врши она страна која дозвољава отступања од закона и која подиже начело демократије и социјалног, економског или политичког либерализма као супериорну нужност, као неопходно задовољење свих незадовољних елемената на степен врховног закона изнад саме државе, њених битних интереса и опште заједнице.

Данашњи режим отворио је широм врата свим захтевима незадовољних елемената. Он то чини да угоди тежњама општег квантитатива. Али томе се, господо, противи квалитатив и све оно што је квалитативно легално, национално и морално. Нити има смисла затварати очи пред свима појавама и затворити се у сферу ограничења од савремених социјалних и политичких потреба, нити има смисла, да би се изашло из неприлика, изгубити мерило онога, што би требало допустити, нити мерило онога што не би смело да се допусти.

Видите, господо сенатори, те две сфере је Влада г. др. Стојадиновића збркала и зато је њена унутрашња политичка оријентација неизвесна и непоуздана, јер не познаје мерило допуштенога и недопуштенога. Зато она мисли да је у духу демократије све слободно.

Под оваквим претпоставкама, за овај данашњи режим поставља се сада питање, да ли је било целисходно отворити одједном све вентиле и пустити да на улицу, у јавност, јурне све што још није било довољно пречишћено, да се отворе редом сва уставна, државна, национална, социјална, верска, културна и политичка питања? Да ли је у интересу државе и њеног опстанка било потребно изазвати на свим тим подручјима ово хаотично стање, у коме се земља данас налази. Да ли је квалитативно било вредно створити у земљи једну атмосферу сумње у ред ствари, какав је био до сада? Све су то претпоставке које се могу али не морају остварити. Могла би се та пролазна неизвесност и та неодлучност ове Владе од добронамерних људи још и опростити, кад би данашња Влада знала шта хоће, кад би то била Влада, која већ има израђену концепцију о новом уређењу државе; кад би се та концепција већ у свима државним пословима за ове непуне две године манифестовала са

јасном идејом, на који начин да се одржи држава, односно како она да се среди и уреди тако, да се у њој изгледе све неједнакости и све противности.

Влада г. др. Стојадиновића у своме држању и своме политичком деловању није до данас показала да има израђену концепцију о држави. Она неће или не може да се изјасни отворено за ревизију Устава, али сама у ствари отступа од Устава и на тај начин одриче му праву вредност.

И у Народној скупштини и пред Финансиским одбором у Сенату дата је у детаљима верна слика данашњег стања у земљи. Ја се, дакле, нећу због тога упуштати у појединости и расматрати поједине случајеве.

Али ћу на основу тих жалосних призора који су Краљевској влади, о томе нема сумње, добро познати, констатовати, да у нас постоје, господо, територије у којима не само што државна власт немо довољно ауторитета, већ за које закони опште не важе, нити долази до изражаја суверенитет организоване државе. Постоје, господо, читаве територије на којима влада лични ауторитет др. Мачека као врховни закон за све оне који су политички њему подређени. Тај врховни закон једног човека имају да слушају и извршују не само његове присталице, већ под терором масе, том се закону имају да покоравају и сви они грађани који нису уз Мачеков покрет. Видите, господо, то су та два закона који не могу једно поред другог постојати и због чега је — као што сам мало час споменуо — морало доћи до сукоба. И ту је тежиште свег унутрашњег политичког проблема. Краљевска влада стоји пред алтернативом: или да помоћу ауторитета државне власти подреди све, али апсолутно све грађане без разлике, поштовању законитости или ако су садашњи закони неприменљиви или застарели, да их законодавним путем промени. (Тако је! — Гласови са левице).

Треће солуције нема. Нико не може у једној правној држави вршити узурпацију власти за себе и подићи начело демократије као супериорну нужност свог незадовољства изнад саме државе. На територији др. Мачека, међутим, врши се у самој ствари узурпација закона, јер се тамо скидају државне заставе не само са приватних кућа, већ и са палате Краљевске банске управе за време заседања бановинског већа. И док се тако поступа са државном заставом на дан Уједињења 1 децембра наређује се нарочитим раздражљивим летцима целокупном хрватском народу, да на рођендан др. Мачека мора истаћи племенску заставу. Ко се тој наредби масе не покори, томе се демолирају прозори на кући, пале куће, сено и чине материјалне штете, о чему је тако опширно говорио малочас г. Министар унутрашњих послова. Господар ситуације је на тој територији, на којој влада ауторитативни режим једног човека, стварно улица. Она манифестује, она примењује закон, она га игнорише, она терорише сваког ко јој се не покорава и не пође у том магновењу за њом. Ко сме да се одупре терору тих заведених елемената, а да свој живот не стави на коцку? Замислите, господо, у каквом се тешком стању, у каквој депресији налази под таквим приликама онај југословенски оријентисани национални живаљ у тим крајевима, коме је држава највиши закон.

Свако би с правом могао претпоставити да државне власти насупрот томе узимају у заштиту те своје грађане који признају државу и њене законе. Али и то, нажалост, није случај. Напротив:

југословенски се национализам, као испољавање националне свести, као патриотско осећање, прогања, док се сепаратизам и шовинистичко-племенска осећања и манифестације толерирају. Бар по свему ономе што се у земљи збива, нарочито у бановинама Савској и Приморској, изгледа, као да се државна власт налази у критичном стању, а у појединим местима чак и под ознаком стварног расула.

Ја ћу вам, господо, изнети само два конкретна примера негације закона, из којих ћете моћи најјасније утврдити ефекат који таква негација може да изазове у народним масама. Један случај је, имам у оригиналу решење, смењивање по усменом наређењу Министра грађевина г. др. Марка Кожула, смењивање председника општине у Данилов Граду, зато што није дочекао Министра г. др. Кожула, када је овај дошао на збор у Даниловград. (Др. Јосип Немец: Велики грех!) Решење носи Пов. бр. 416/36.

Сваки коментар је непотребан. Други случај негације! Један председник општине Станко Цветковић у Нишкој бањи пред сакупљеним грађанима своје општине јавно је изговорио речи, које као председник општинске управе није смео изговорити. Он је рекао: „Слава Краљу Александру, али слава и онима који су га убили“. Бан га је сменио и он је изгубио право вршења дужности и он је суспендован са дужности. Али, после је дошло једно писмо, пише се томе истом Станку у коме се каже: „Драги Станко, у одговору на твоје писмо извештавам те, да је твоја ствар дефинитивно свршена. Ја сам разговарао са Министром и он ми је рекао да ће наредити, да се ти понова вратиш за председника општине. За твога сина гледају да свршим да и он добије Ниш. Срдачно те поздравља, Драгиша Ј. Цветковић, народни посланик.“

После тога, дошло је решење самог г. Министра:

Краљевина Југославија Министарство унутрашњих послова, Управно одељење III Бр. 45137 28 децембра 1935 год. Београд, по коме се тај Станко Цветковић враћа на дужност председника општине.

Образложење гласи: „Али како се накнадним извиђањем начелника Среза нишког, извршеним после разрешења Цветковићева са положаја председника општине, утврдило, да је он погрешно, без икаквих рђавих намера и случајно изговорио после речи слава и реч убица, да није свестан значаја ове речи по изговору, јер је био загрејан алкохолем“. (Министар унутрашњих дела др. Антон Корошец: Није увек пијан, само је онда био пијан).

Господо има још једна јача ствар у доказу негације закона, коју г. Министар унутрашњих дела није нажалост поменуо, и нека ми дозволи да му помогнем у његовом послу. Ја мислим да ми неће оспорити добру вољу, да споменем оно што је он прећутао, излажући постојање „господарске слоге“, а после и „сељачке заштите“, само што је све то наивно приказано. Г. Министар није говорио о упутама новоизабраним начелницима и општинским одборницима изабраним на листи Хрватске сељачке странке и Самосталне демократске коалиције. (Министар унутрашњих дела др. Антон Корошец: Говорио сам и о томе!) То су упутства која је 25 децембра 1936 год. у Загребу издао др. Влатко Мачек и за тајника Јаков Јелашић. Према тим упутствима имају се сви чланови општинског одбора пре сваке седнице споразумети о дневном

реду са вођством општинске организације Х. С. С. У упутствима се налаже, да општински одбори морају имати своје статуте, а да се сви статут општински, што су их донели општински одбори, који су били народу до сада наметнути, одмах ставе ван снаге. Даље се из општинског прорачуна има потпуно избрисати ово: Прво, станарина за стан среског начелника, сви трошкови око регрутovanja, јер чиновници и регрути путују на објаву. Нарочито нису општине дужне плаћати трошкове за тисканице око тих послова. Сем тога имају према тим упутствима све општине да изврше ревизију целокупног пословања са општинском имовином као и пословања свих општинских службеника и начелника за све време од последњих осам година. Као закључак тих упустава наглашава се „да општине не смеју бити органи у нашој народној борби, јер је тај орган политичка организација Хрватске сељачке странке, а обзиром на данашње стање наше народне борбе мора се спречити и то, да општине буду органи власти, јер власт треба да зна, да су општине у народним рукама.“ Наравно да се и у тим упутствима издају масним словима наређења, „да општине не смеју служити за штафажу протухрватским и протународним режимима и према томе да нити имају суделовати код било којих народних свечаности, нити имају вешати на такозване државне благодане било кокову заставу“.

И још један најеклатантнији пример, господо, нека потврди у каквом се изванзаконском стању налазе извесне територије у нашој земљи. Пред нама је поверљиво наређење свима народним заступницима, те председницима котарских и општинских организација Хрватске сељачке странке. И то наређење је издао др. Влатко Мачек у Загребу 25 јануара 1937 год. Ово поверљиво наређење издаје упутства о организовању „Хрватске сељачке заштите“ једне организоване милиције, која броји преко 20.000 људи на конспиративан начин организованих милиционара, који имају у случају мобилизације да се одазову на један тајни звук. Та је милиција организована на целом подручју Савске бановине, а сада је већ сектор те организације прешао на Дравску бановину и на један сектор Дринске бановине. (Министар унутр. послова др. Антон Корошец: Где су, нема их.) Задовољите се бригом ових двадесет хиљада милиционара у Савској бановини, ако већ сумњате да се они развијају и на другом сектору.

Из тих упута види се ово: да је то ни мање ни више него једна милиција, која има своје четовође, котарске заповеднике. И та је велика организација подељена у ројеве, водове, чете, батаљоне, под командирима који имају своје тајне ознаке и они морају да се јављају на прозивку, морају да иду на вежбе; пре неки дан у околини Сиска одржана је једна таква вежба и они су били снабдевени са гуменим штаповима и челичним батинама, и тада је одржана војничка вежба или егзерцир на коме је учествовало око 2000 људи сељака.

Ту у тим упутима се каже, да страни свет који дође на железничку станицу има бити од дежурног члана те „Хрватске сељачке заштите“ надзран и ако се ухвати, да имаде непоштене намере, да се има ухватити и предати општинском поглаварству. Ради тога је потребно, да чланови ХСС по тачно установљеном реду држе у селу дању и ноћу сталну патролу. Између осталог упозорје се да народ ни од кога не сме примати било каквих

новина, књига или летака ако нису стигли преко котарске, општинске или месне организације.

Сем тога иде се и даље и негирају се и судске институције. Нарочито се упућује да се иде на суд добрих људи, јер се каже, да ни један прави присташа ХСЗ не сме звати у помоћ жандарма; то је дужност „заштите“ да она пронађе кривца, те да целу ствар реши суд добрих људи, а само у изузетним случајевима да се ствар преда редовном суду. Ниједан присташа ХСС не сме другог члана тужити суду или којој државној власти, него све има да реши суд добрих људи. Видите, господо, поред државних организација, поред судских инстанција, негирају се сви постојећи закони и поставља се једна врховна политичка инстанција, која негира државни закон.

Из овога сте могли, господо, видети, како се поред постојеће редовне војске, једино легалне земаљске оружане силе, организују милиционари, који ће се на нечији позив латити оружја и ступити под команду на дати знак и у датом моменту.

Ко ће тај моменат одредити? Шта ће државна власт предузети кад тај моменат наступи, коме ће припасти легално првенство да примени санкције, ја то не знам. Неко ће при том суду морати попустити. Али до судара мора неизбежно доћи. Зашто је дакле било потребно дозволити, да се та милиционарска сељачка организација толико афирмира, тако оснажи и омогући за борбу? Зар државна власт није била информисана о стварању тих сељачких заштита, или је стварно државна власт била тако немоћна да спречи организовање сељачких маса у ту заштиту? Човек запањен стоји пред тим феноменом, ја друкчији израз не могу да нађем, узурпације закона, коју је себи присвојила на читавај једној територији једна политичка организација на очиглед државних власти.

Навешћу, господо, и неколико конкретних примера из којих ће се видети, да се у последње време отворило питање Устава. Страна штампа, и она савезничка и она нама пријатељски расположена, отворено пише о уставној кризи у Југославији. Да она постоји, потврђују многобројне изјаве политичких људи, шефова партија ванпарламентарне опозиције, а не мање и говори изречени у овогодишњој буџетској дебати у Народној скупштини. Питање се поставља овако: или преуређење државе на федералистичкој основи путем споразума између Србије и Хрватске, које доминирају народном заједницом, или осигурање пуне равноправности свих делова државе и њихова једнака утицаја на заједничке државне послове на унитаристичкој основи.

За федералистичко уређење државе је Удружена опозиција ван Парламента бар у начелу. Та замисао о федерацији, међутим, садржи у себи ознаку посебне Хрватске и посебне Србије, посебног хрватског и посебног српског народа. Завођење федеративног уређења у Југославији доказало би тезу, да смо три народа а не један. Ту тезу заступа отворено и упорно вођ Хрвата др. Мачек. Само што он у својим максималистичким захтевима иде још даље. Тежина није у томе, што иде одвише далеко, већ што се не зна уопште докле иде. Код куће говори једно, у иностранству прича друго. **(Фран Смодеј:** Ипак се код избора држите са њим. Шта онда причате). Кад се будем држао њега, онда ми можете приговорити. **(Фран Смодеј:** У целој Словенији сте се везали са њим). Али све његове изјаве и код куће и у иностранству потпуно

се слажу у томе, да на основу овог земаљског Устава никакав споразум није могућан. У изјавама датим за страну јавност врши др. Мачек још и једно фатално штетно дејство, јер ствара у иностранству веровање, да он уопште није за ову југословенску државу.

По изјавама које су публиковане добија се та импресија. Ја бих цитирао „Мађаршаг“ од 10 октобра 1936 године, али је мој друг г. Бањанин то већ цитирао, где Мачек каже: — „Ако дође до новог рата, Југославија ће првог дана бити онде, где је Аустрија била последњег дана. Ко ће се борити за Југославију, — ваљда ми Хрвати, или Босанци, можда Маћедонци? Нико неће ратовати“.

Какав би режим у Југославији, каква би политичка комбинација уопште била, господо, у стању да изазове код данашњег вође Хрвата другу политичку оријентацију, друго расположење, друго осећање према државној заједници?

У последње време др. Мачек неотступно тражи Конституанту за решење питања преуређења државе и решење уставне кризе у Југославији. Ти његови захтеви и напори, који се већ пуне две године постављају на овој другој страни, да се српски део народа прилагоди тежњама Хрвата и захтевима др. Мачека, притискују данас, господо, као тешко олово живот целе земље.

Не може се под том националном депресијом више живети. Она сваки дан постаје све већма неподношљива и она ће, ако се то стање духова продужи, потпуно онемогућити, управо поништити, нормални ток нашега развика. Уставна криза, коју је данашња Влада изазвала, има да буде, господо, што пре ликвидирана.

Како ће земља да изађе из ове данашње државне кризе, која је и тешка и судбоносна, то је у првом реду дужност оцене Краљевске владе. За нас који не носимо одговорност и за све присебне југословенске грађане, које не муче личне амбиције на рачун државе, постаје ствар сваки дан све јаснија, да су званични фактори доиста дошли до краја своје мудрости и да не знају више, што да мисле.

Ако Краљевска влада стварно жели да нормализује стање у земљи и стиша односе међу нама, она мора дубље загледати у ствари и пре свега у себе саму. Јер она је одговорна у првом реду за ово што доживљујемо.

Ако Хрвати стварно хоће пуну слободу, они је морају добити, они је морају осетити у свима еманацијама државног живота. Несумњиво, да они имају права на извесну самосталност, не толико на основу историјског права, колико на основу услова без којих се једна истинска демократија не да замислити. Њихове животне, социјалне и културне потребе морају, господо, бити подједнако и равноправно задовољене и они морају у свима сферама државног живота постати фактор изједначен са сваким другим. Зато је њихово питање опште, а не само њихово. И зато Краљевска влада има дужност да започете преговоре приведе крају, да реши то питање, које је, ја понављам, опште државно и заједнички актуелно за све нас и да тако ликвидира најзад једно тешко духовно стање у коме се народ налази пред широм отворене кризе Устава и државе.

Остаје нам, господо, још онај трећи државни проблем, који је у последње време постао онако изненадно актуелан.

То је комунистичка пропаганда, која се у по-

следње време постепено шири у нашој земљи и разрива темеље данашњег државног и јавног поретка. Према досадањем искуству не може се са сигурношћу утврдити, колики део народа, који слојеви и у којим местима су комунистички расположени, јер је ово јако отежано строгим придржавањем конспиративних правила. Свако нагађање у том погледу је нетачно. Тек када се нека комунистичка организација пронађе, може се рећи, како је углавном изгледала та организација у том месту. Какво је стање у другим местима не може се знати све док се поново нешто не открије.

У томе лежи највећа опасност од комунизма уопште, што је он невидљиво зло, које постепено и систематски подгризава темеље социјалног и државног уређења.

Специјално код нас је опасност још већа због тога, што се комунистички елементи, не скидајући са себе легалну маску, увлаче у све политичке партије, у све националне, културне, социјалне и хумане организације, да би тамо прикривено и под маском вршили разорно дејство. Комунистичку акцију у нашој земљи води „Централни комитет“ и т. зв. „Политбиро“ Комунистичке партије Југославије по директивама Коминтерне у Москви, а под специјалним надзором секретаријата у Паризу. Тамо је специјално образован „Југословенски комунистички патронат“ који развија пропаганду међу разним левичарским и социјалистичким француским организацијама. Централни комитет Комунистичке партије Југославије за своју акцију на терену наименовао је прошле године један „Земаљски биро“, звани „Зембил“, који је имао своје седиште у Загребу, и овај је на све стране успоставио „Покрајинске комитете“ који су имали да базирају на племенској акцији и да се користе свима политичким трзавицама код нас. Органи власти улазе у траг овој развијеној комунистичкој акцији и убрзо спроводе чишћење почевши од Зембиља.

Ово се чишћење наставило и у току ове године, тако да је до јуна прошле године откривено код нас: „Зембил“ у Загребу и „Покрајински комитет за Хрватску и Славонију“, као и све друге мање Комунистичке организације на територији Савске бановине, „Покрајински комитет за Славонију“, „Покрајински комитет за Далмацију“, „Покрајински комитет у Сарајеву“, „Покрајински комитет за Јужну Србију“, „Покрајински комитет за Србију“ са седиштем у Београду; „Покрајински комитет за Црну Гору“, и најзад „Покрајински комитет за Војводину“. Приликом ових комунистичких провала пронађене су и комунистичке архиве и њихова техника са великим илегалним пропагандистичким материјалом. Код свих тих провала констатована је једна важна чињеница у раду комуниста, а то је да комунисти настоје да спроводе своју дефетистичку акцију, стварајући револуционарно расположење код народа, јер своју акцију, специјално базирају на сепаратистичким тежњама, потенцирајући националне аспирације појединих племена, па чак и мањина. Из спроведене загребачке истраге видело се, да су комунистичке организације у Делницама и Локвама нарочито биле активне код последњих општинских избора и истицале „Радничко-сељачке“ листе, па су неки чак од комуниста и изабрани за општинске одборнике. У овим провалама нађено је и оружје и утврђено је да су комунисти организовали неке оружане јединице у циљу оружаних напада.

Изгледа, ја претпостављам да вама нису познате последње измене тактике, да је на седмом конгресу Коминтерне донета нова комунистичка тактика, и да су усвојене нове пароле убачене у јавност, како би могла заварати буржоазију да би примила сарадњу у борби против фашистичке опасности и новог Светског рата. Ова је тактика разрађена понаособ од сваке комунистичке партије, а према месним приликама и потребама. И наша комунистичка партија, односно „Централни комитет комунистичке партије Југославије“ чије се седиште налази у Паризу, израдио је детаљно и са прецизношћу јуришни план и тактику за обарање заостатака шестојануарског режима и данашњег поретка. У овој тактици допуштено је све што иде за тим, да се код нас уведу широке демократије на бази федеративне републике. Комунисти називају Југославију „тамницом народа“ и желе да потпире сва национална питања и самоопредељења народа у федеративној форми, јер и комунисти, ако нисте знали, бране тобоже границе данашње државе и не дозвољавају њено цепање, јер би то ишло, кажу, у корист непријатељских фашистичких држава. Тактика је веома спретна. Наравно комунисти у својим поверљивим наређењима разрађујући ову платформу своје акције на путу остварења „фронта народне слободе“, изискују првенствено јединствену акцију са социјалистима и ступају свуда у преговоре са радницима и траже контакта са социјалистичким вођама. У том циљу не жале труда и опасност је већ на прагу, да социјалисти прихвате овај споразум, јер своје партије немају, а дозвола за властито организовање није им се дала. Многи верују, и ја међу њима, да би ипак требало омогућити стварање Социјалистичке партије у крилу Друге интернационале, која и данас није прихватила сарадњу са Трећом интернационалом, него ли, да се радници оставе да слободно бирају, куда ће се определити, а то исто важи и за неколико социјалистичких вођа.

Комунисти у својим поверљивим наређењима, која сам имао више пута пред очима, наређују својим људима да улазе попут тактике „Тројанског коња“, како је Немци називају, у све групације и опозиционе редове, па чак и владине, да би свуда сејали незадовољство и изграђивали постепено потребу за стварање народног фронта.

Комунисти се увлаче нарочито у радничке синдикате и желе овде да на горућим радничким питањима изграђују акционо јединство радничке класе, и да помоћу штрајкова револуционарају радништво. Комунисти се хвале, да већ имају успеха у синдикалном раду и да постепено освајају социјалистичке синдикате.

Маса открића комунистичких организација у току прошле године указује нам јасно, да комунисти и поред ревносне полицијске контроле у земљи ипак успевају, да несметано спроводе своје организације како у Београду тако и у унутрашњости. Чишћење са стварно савесно врши од стране Одељења државне заштите и полицијских органа.

Али ја сам уверен, да и ова чишћења неће много помоћи и верујем, да је већ на другој страни изграђен још у конспиративнијој форми читав низ нових организација. Комунистима није стало до жртава, напротив, они на овај начин желе да изграђују свој кадар, јер верују да само кроз овакве муке и затвор, који сматрају као неки виши комунистички факултет, могу се створити борци и сутрашњи револуционари. Ово им чак и треба, да

би пред страном јавности могли да указују на терор код нас и да траже интервенције „Лиге за човечије право“ и других сличних комитета у земљи и ван земље. У Паризу има читав низ оваквих комитета, који сваку прилику искоришћују да организују читаву серију протеста и томе слично. Они пишу у својим листовима о стању у нашој земљи које, хвала Богу, није још тако, како га они обележавају.

Наши комунисти еволуционарају у последње време у демократе и настоје да искористе демократске тежње код нас, стављајући се на чело борбе противу фашизма. Они настоје по сваку цену, одричући се за моменат свију својих чисто комунистичких захтева, да изграде и код нас прво „народни фронт“, у коме би окупили све оне који желе прелаз на демократски режим и раде на обарању данашњег Устава и досадашњих остатака шестојануарског режима. Комунисти ће у својим попуштањима ићи и даље, јер својим људима и вођама наређују, да се за сада треба одрицати максималних захтева, а да ће доћи један моменат у једној широкој демократији да поставе своје захтеве и да укажу буржоазији, да једино диктатура пролетаријата може донети коначно и потпуно јавно благостање за све.

Нека ми господин колега Смодеј дозволи, када сам то већ тако нагласио, да се са неколико речи осврнем на његова јутрошња тврђења. Ја сам нагласио, да се је од максималних захтева за један извесни моменат одустало, док се не организује широка демократија и, да ће тек онда моћи да се поставе максимални захтеви. То је најбољи доказ да теза, коју је г. Смодеј развијао данас пре подне, не може да се одржи. Јер г. Смодеј је рекао, да су код нас баш ауторитативан режим и ауторитативни режими, уопште узрочници комунистичке акције. То је апсолутно нетачно. Господо, доказ су за то француске владе Клемансоа, Поенкареа и Тардијеа, када није било комунистичке акције. А када је дошла социјал-демократија и када је дошао режим са картелом левице и крајњим левичарима, онда се комунизам појачао за 35%. **(Фран Смодеј: Немојте ви Француску упоређивати са вашим режимом! Тамо није било насиља као код вас! — Жагор на левици).** Ја ћу се вратити и на наш режим. У Мађарској је исто тако постојала политика круте владавине грофа Тисе. За то време комунисти нису ни постојали. А када је дошао демократски гроф Карољи, гурнули су комунисти његова кола напред у широку демократију, да га једнога дана Бела Кун прескочи.

У Немачкој је избио комунизам за време Ратенауа и Розе Луксенбург и комунисте Пика, а тек је Хитлер био у стању да помоћу једне национал-социјалистичке идеје о заједничкој немачкој националној свести сасече комунизам у корену **(Фран Смодеј: То ће се тек видети!).**

У предратној Русији било је можда пуно социјалних противности и сталешких неједнакости, али то је ипак била национална словенска држава и у њој није цветао комунизам. Тек кад се то национално друштво срушило, кад је завладао интернационализам са његовим социјално екстремним доктринама и кад се сви национални елементи протераше из Русије и када их поклаше — могао је да дигне главу комунизам. Стога се ја одиста чудим, да се и у овом Дому може чути глас тежње, да наша држава ступи у дипломатске везе са овом Совјетском Русијом која иде за комунизацијом

целе Европе и води преко Коминтерне право у светску револуцију. Ја сам уверен господо, да у овом Дому озбиљно нема таквих тежњи, јер би то значило да нисмо свесни опасности која би нам се отуда указала. **(Фран Смодеј: Ко то зна!)** У Југославији, г. колега Смодеј, било је за време демократског режима 54 комуниста у Парламенту, и Милорад Драшковић погинуо је за време демократског режима као демократа.

Што се тиче самог начина акције сузбијања комунизма, једно од главних средстава било би да се отклони политичка неизвесност коју они најбоље искоришћавају, да се што пре уведу социјалне реформе, олакшају животни услови и осигурају наши радници, наше село и запосле толики неупослени млади интелектуалци. Али и код нас је све у знаку демократије и сви се утркују ко ће бити већи демократа и ко ће више клевета да нанесе ранијим режимима, па и самом Блаженопочившем Краљу, који је најбоље мислио својој земљи кад је завео 6-јануарски режим. Комунисти и сами признају, да су били раније потпуно уништени и онемогућени у своме раду, тако да нису могли да створе ни једну своју организацију. Били су натерани на мировање и тек само неколицина је послата на робију. Данас, пак, они искоришћавају ову неизвесност и тежње нашег друштва ка демократији и стављају се на чело демократског фронта. И тако, господо, они, који су за диктатуру пролетаријата, устају да говоре о буржоаској демократији и да нам пружају руку спасења. Ја сам уверен, да нема ове неизвесности и да се пође једним другим путем, комунисти би самим тим били приморани на повлачење, јер наша буржоазија не би имала потребе да тражи њихов савез. Истинска демократија није спала да је брани комунизам.

Идеалан пример за то пружа нам швајцарска демократија. Ту скоро био је код нас у гостима швајцарски народни посланик и члан Федералног савета др. Теодор Обер, који је иначе на челу Међународне лиге, зване „Лига Обера“, која је поставила себи циљ, да води борбу против комунизма и његове лажне демократије. Он нам је на једном великом предавању, организованом од стране „Антимарксистичког комитета“, овде у Београду изложио, како се Швајцарска демократија бори против комунизма и како чува своју демократију. Ту скоро, 7 децембра прошле године, Швајцарска је донела и један закон за заштиту државе од комунистичке пропаганде. У овом закону се каже, да је у данашњем мутном времену Федерални савет морао да предложи овај закон, да би се заштитила швајцарска демократија од комунистичких насртаја и другог дефетизма. Швајцарска је увидела, да и њена комунистичка партија, као секција Коминтерне, претставља опасност за унутрашњи рад и безбедност Швајцарске и забрањује сваку т. зв. „Црвену помоћ“, која је до сада организовала под видом хуманости многе комунистичке антидржавне акције. Швајцарска је чак морала да уведе и једну специјалну федералну полицију за заштиту од дефетизма, која је с успехом почела своје дејство. Из овога закона се, господо, види, да демократски режим сам по себи не претставља довољну одбрану од те опасности, зато Швајцарска комунистичку акцију и не може да дозволи, јер мора у политичком либерализму и демократији једног режима будно да пази, да не узме маха једна дефетистичка акција било ради радничких, било ради политичких сепаратистичких циљева.

Ја сам овај пример изнео, господо, само зато, што се г. Смодеј јутрос позвао на демократију, у којој, по његовим речима, није могуће развијати комунизам, и да само ауторитативни режими стварају комунизам и омогућавају услове за његово развијање.

Господо, крајње је време да се социјална питања и у нас решавају у солидарности са интересима нашег националног радништва, њиховог опстанка и њиховог материјалног осигурања за њих и њихову породицу. Онда ће нестати постепено и комунистичке пропаганде и ми ћемо моћи имати раднике за себе. Ако то не учинимо, ми ћемо их, господо, сами гурати у комунисте, и зато апелујем на Краљевску владу, да на том пољу социјалне делатности учини нешто што би коначно задовољило социјалну правду. Нека учини то што пре и што боље, јер је куцнуо дванаести час и јер је комунистичка пропаганда у Југославији ушла већ у своју завршну фазу.

Централни комитет Комунистичке партије Југославије образовао је тобоже у борби против терора војно фашистичке диктатуре тако зване одбранбене чете. Према инструкцијама у ове чете не смеју да улазе ни у ком случају само чланови комунистичке партије, већ сви здрави, јаки и борбени елементи из редова противника фашизма. Чланови Комунистичке партије и омладинских организација морају бити само „руководеће језгро“ у тим четама. Они се регрутују из организованих редова радника, сељака и градске сиротиње. Чете се формирају по угледу на војне формације. Основна јединица састоји се од 6 до 12 људи, а 3 до 5 чета образују вод. Више водова чине батаљон у већим варошима. Рад чета строго је конспиративан. Ове чете имају да бране штрајкаче, јавне опозиционе зборове и манифестације радника и сељака против полиције и жандармерије. За наоружање тих чета не служи ватрено оружје, већ гумене цеви појачане изнутра челичним ужетом, боксери, корбачи и кратке батине.

Из овога се види, господо, да је комунизам код нас приступио већ и организовању борбених чета, које су утолико опасније, што у њима нема само комуниста, већ напротив ови су у мањини. Али, опасност је већа баш стога што комунисти воде и некомунисте на отпор против власти. Тамо имамо борбену сељачку заштиту, овде одбранбене чете. Перспектива не може бити лепша!

Да ли је то резултат стишавања политичких страсти? Или је можда крвопролиће у сарајевској кафани „Игде“ у којој су 25 фебруара ове године сасвим недужно платили главом два сељака Перо Кутула и Васо Кубура, доказ, да су се духови смирили? Или тек није крвави призор у баранској општини Среза пећског, где су 22 фебруара ове године вршени општински избори, на којима је дошло до страховитог крвопролића, у коме је погинуло од жандармеријских куглица ни мање ни више већ 6 лица, а теже рањено њих 25 — доказ смиревања духова? (Стеван Михалцић: То је национална ствар!) Немате појма о тој ствари! (Стеван Михалцић: Ви знате!). Не знате ту ствар.

Не господо, овако се не може даље! Те комунистичке појаве, ти сепаратистички експеси, сасвим видљиво испољаване тежње за одвајањем од целине, то збијање сељака у организовану борбену заштиту и комуниста у одбранбене чете, све је то створило једно полуреволюционарно расположе-

ње у народним масама. Око нас плету замке завереници из два табора.

Ако овај режим буде и даље овако водио државну политику, ако што пре не постави бране за заштиту суверенитета државе и њеног правног поретка, онда ће данашња Влада својим снебивљивим и неодлучним држањем олакшати стапање ова два табора. А кад се та два табора уједине у борби и стопе уједно, онда ће и данашња Влада и данашњи поредак и целокупно наше грађанско друштво, на коме почива скупина људи у овој држави, бити сатрвени као зрно међу два жрнала.

Немојте, господо, заборавити, да се против данашњег државног поретка боре и удружују елементи из свих политичких и социјалних групација са потпуно разноликим програмом који нема ничег заједничког, али да држе иницијативу догађаја у својм рукама. И данашња Влада и данашње грађанско друштво према тим удруженим елементима налазе се у положају дефанзиве. Акцију и стварање плана за напад изводе ти елементи који се данас још не виде, јер нису избили на површину. Али они су у масама, у њиховим инстинктима и склоностима за рушењем и провлаче се невидљиво као црвена нит у читав државни организам. Кад тај фронт једног неочекиваног дана дигне главу из скривених ровова — онда ће, господо, бити доцкан.

Не може Краљевска влада оставити и даље земљу у сталној неизвесности и бојазни: да ли ће скоро наступити тај моменат или неће? Само појачање сопствених редова, само одлучност у раду и одређивању циља: куда се иде и на који начин ће се држава средити, може те елементе скрхати и подредити поштовању законитости и реда. Али, господо, да се тај фронт који се данас око нас ствара, развије, потребно је имати свој организован фронт.

Да би се тај фронт могао формирати, треба унапред стварати могућност и услове у земљи, треба већ данас појачавати редове наше националне одбране. А можемо ли веровати у остварљивост нашег националног отпора, кад из дана у дан скоро две године гледамо како се пред нашим очима гуше све здраве и стваралачке снаге југословенског национализма, да би се пустило маха свима деструктивним елементима који нису за данашњу државу. Зар у том бесмисленом међусобном политичком тлачењу наших снага да истрошимо сву енергију и сву политичку делатност нашу?

Зар се не може наћи политичка комбинација у којој би тај фронт био појачан свим југословенски оријентисаним људима, који по националном осећању, по менталитету и заједничкој грађанској свести стоје близу једни другима? (Смех и беселост на десници и међу члановима Краљевске владе.)

Зар тек у случају грађанског расула и једне опште друштвене декомпозиције, када се у организму државном његова духовна кичма већ сломише, зар онда да зовете све снаге у помоћ и да мобилишете резерве? Али, господо, југословенски национализам још је тако срчан и млад, да он не жели да послужи никоме као резерва. Он жели да ступи у активне борбене редове и да под оном истом заставом југословенске националне мисли за коју је далеко пре Уједињења жудио и под којом је на дан Уједињења са толико спонтаног одушељења ушао у ову државну заједницу и деловао у њој сво двадесет непуних година, да под том истом

заставом и данас, када је она доведена у питање, продужи борбу и истраје у њој до краја.

Зато вас треба вратити све на југословенску линију, са које једино можемо заједнички поћи у одбрану своје државне и националне егзистенције.

Ако треба штитити интегритет и право државе на живот, ако треба задржати данашњи јавни поредак и сачувати државну и народну целину, онда се, господо, не смеју наши редови слабити, већ појачавати, и онда треба сврстати око једног циља и сва наша политичка настојања.

Према организованом фронту друштвених разарача морају бити стављени у строј, у покрет, у борбу, у један појачани фронт сви југословенски националисти — и с ове и с оне стране, — који ће бранити ову државу и њену целину као устремљени лавови до последње капи крви, са последњим метком и последњим динаром. (Аплауз и одобравање на левици).

Потпретседник Милан Симоновић: Реч има Министар унутрашњих послова г. др. Антон Корошец.

Министар унутрашњих послова др. Антон Корошец: Господо сенатори, г. сенатор Поповић тврдио је у своме излагању, да на дан 1 децембра, на дан уједињења није била на банској палати у Загребу истакнута државна застава.

Г. сенатор је сигурно слабо обавештен, јер је на дан 1 децембра и на банској управи, и на свима банским зградама и на самоуправним зградама у Загребу, сигурно била истакнута државна застава.

Што се тиче заставе на дан отварања Банскога већа, ту је по среди био један неспоразум, за који неспоразум нико не носи одговорност, јер је заиста био неспоразум. (Жагор на левици). Молим, молим, био је неспоразум!

Бан још није знао, да је застава већ била истакнута и онда је отишао чиновнику, који се за то брине да га пита, какав је раније био обичај у погледу истицања заставе. Онај чиновник је одговорио: „Обично нисмо извесили заставе“. Бан је тада рекао: „Добро, онда не треба ни данас извесити!“

Међутим застава је већ била истакнута. А чиновник је наредио, да не треба истакнути. И тако је дошло до неспоразума, за који неспоразум није крив ни бан, ни чиновник, јер се нису споразумели, јер нису знали, да је фактично застава већ истакнута.

Што се тиче тврђења г. сенатора, које се односи на упутства новоизабраним општинама у Савској бановини, ја бих нагласио само то, што г. сенатор сигурно зна, да су сва та упутства била забрањена и конфисцирана. А што се особито тиче кредита за војне референте, ако је то и било, био је минималан број у општинама брисан, али су државне власти као надзорне власти унеле кредите опет у општинске буџете са налогом, да се свуда ти кредити троше за оне намере, за које се морају трошити.

Г. сенатор је такође казао, да ми имамо неке одбранбене комунистичке чете у Југославији. Ја мислим да је он добро обавештен да то није истина.

Ми смо имали само једну одбранбену чету у Загребу. Ви знате, да је тада, кад је дошло први пут до сукоба, убијен један стражар, и да је убица био јустифициран и обешен, и да се од онога вре-

мена ниједна одбранбена комунистичка чета није показала.

Истина је, да у упутствима стоји, да би се морале такве одбранбене чете стварати, али дефакто државна власт је тако јака и будна, да се није могла друга таква чета образовати. (Одобравање и аплауз на десници).

Потпретседник Милан Симоновић: Реч има сенатор г. Павле Вујић.

Павле Вујић: Господо сенатори, ја сам узео реч да у једном кратком говору извршим један обрачун са г. Министром унутрашњих дела. Стараћу се, као што рекох, да будем кратак, јасан и прецизан.

Још летос кад сам био на соколском слету у Шибенику, дошао сам до једнога поверљивог расписа г. Министра упућеног свима начелницима срезова у Дравској бановини. Тај распис сам добио још у току пута за Шибеник. Тамо кад сам стигао, видео сам и чуо сам, да је тај распис познат свима соколима. Тај распис се односио на соколско друштво у Дравској бановини. Распис није потребно да читам — ма да га имам, — али ћете ви разумети садржину његову из овога што слеђује. Узбуђење које је завладало међу соколима на мору било је веома велико и ја не знам шта би било да се случајно десио тада тамо у Шибенику г. Министар унутрашњих дела. (**Министар унутрашњих послова др. Антон Корошец:** Ја бих разјаснио ствар и ништа не би било, као што сам и Вама разјаснио, а Ви већ три пута покрећете то питање). Видећете да ли сам у праву.

Још 17 октобра, ја сам упутио кратко питање преко Претседништва г. Министру унутрашњих дела, а према Закону о пословном реду. На то кратко питање требао је г. Министар још у прошлом сазиву да одговори — тако пише изрично у Закону о пословном реду. Г. Министар није одговорио. Од тог доба прошло је шест месеци. Ја сам морао опет упутити кратко питање преко г. Претседника Сената. Ја ћу га прочитати:

„Господине Министре, још 17 октобра прошле године упутио сам Вам питање, на које ми нисте у прошлом сазиву одговорили, мада сте то морали по закону учинити. Принуђен сам да Вам и у овом сазиву упутим исто питање. Оно гласи: Краљевска банска управа Дравске бановине под Пов. П/2 Но. 3081 од 9 јула 1936 год. доставила је распис Министра унутрашњих дела под Пов. I бр. 28870 од 1 јула тек. год. свима начелницима средским, који у препису прилажем и у коме се тврди, да се соколске организације организују у тројке противу Ј. Р. З. и да је војска на њиховој страни. А што је најжалосније и најстрашније у истом се распису тврди: да соколство и комунизам раде споразумно.“

Да ли Вам је, господине Министре, овај акт познат и ако јесте, како можете оправдати такав поступак, да се за једну патриотску организацију, на чијем је челу Његово Величанство Краљ Петар II каже, да ради споразумно са комунизмом. Молим да ми на ово питање изволите дати у првој седници усмени одговор на основу чл. 71 Закона о пословном реду у Сенату“.

Поводом овога питања ја сам 12 марта 1937 године добио од г. Претседника Сената овај одговор:

„Господине сенаторе, част ми је саопштити Вам, да је господин Министар унутрашњих послова актом својим К.Бр. 109 од 12 марта 1937 го-

дине известио, да ће на Ваше питање — о распису Министарства унутрашњих послова, упућеног начелницима срезова у Дравској бановини — одговорити када буде прикупио све потребне податке.

Изволите, господине сенаторе, и овом приликом итд.“

Господо, прво питање моје упућено је било још 17 октобра 1936 године, и требало је да г. Министар на њега одговори, до краја тога сазива али он није одговорио. На друго питање добио сам преко г. Претседника Сената одговор који сте сада чули, али ми г. Министар ни на то моје друго питање није до сада одговорио, иако је био дужан да ми одговори. Г. Министар ми је приватно рекао овде, у Сенату, да ће ми ускоро одговорити, али од тада је прошло шест месеци и он ми до сада није одговорио јер није још прикупио потребне податке. Због свега тога, ја сам морао овако учинити, да на тај начин ликвидирам једну ствар, која није ни моја, ни г. Министра, већ општа, заједничка.

Ја хоћу да кажем још неколико речи о овој ствари. Ви сте видели из досадашње дискусије, да и кад би макар у 10% било истина оно што је изнео исцрпно сенатор господин Милан Поповић, то је довољно да се створи тешка депресија у душама свију родољуба, који се морају забринуто запитати: шта нас чека у будућности, и ко зна шта ми још можемо доживети. Ви сви знате, господо, да је Соколство једна патриотска организација, за коју сам ја уверен, да ће прва стати на браник Отаџбине, баш у случају оних нежељених напада, који, не дај Боже, могу наступити. Ја се, после свега овога надам, да ће ми г. Министар бар овом приликом одговорити према обећању, на ово моје питање, које сам му давно већ упутио. Али, хоћу, и себе ради и истине ради, да кажем још нешто што ми је на срцу. Ја сам у неколико добио сатисфакцију, али не од стране г. Министра унутрашњих послова, већ од стране Претседника Владе г. др. Стојадиновића. Ја сам добио ту сатисфакцију, и то је мени уколико милије, што г. Претседник зна зашто ми је дао. Ја тврдим да сам соколац још од давнина, још од 1892 године, када сам као ђак ондашње Велике школе ушао у прво соколско друштво образовано у Београду, чији је претседник био др. Богдан Гавриловић. Ја сам од тада соколац, дакле скоро 45 година, и ја се радујем што је и мој ђак г. др. Стојадиновић соколац. Ја видим ту три соколске генерације: г. др. Гавриловић, ја и г. др. Стојадиновић. Мене то радује, и решио сам се због тога да опростим г. др. Корошцу због његове нетактичности према Соколству и соколским друштвима. (*Министар унутрашњих послова др. Антон Корошец*: Немате ништа да ми опраштате!).

Толико сам имао да кажем, а молим г. Министра да ми одговори на моје питање.

Потпретседник Милан Симоновић: Има реч Министар унутрашњих послова г. др. Антон Корошец.

Министар унутрашњих послова др. Антон Корошец: Г. сенатор је већ добио од мене приватно обавештење о тој ствари овде, у сали. Ради тога, ја мислим да је он могао знати шта је у ствари, и није било потребно да понавља речи које је употребио у првом и другом свом питању. Ви имате у својој средини једног стручњака за комунистичка питања. То је сенатор г. Милан Поповић. Он је сам казао: да комунисти имају задаћу да се увуку у сва национална, социјална, певачка и културна

друштва, и он је казао: да комунисти такође имају наређење да се увуку и у соколска друштва. Кад смо ми добили једну доставу, једну пријаву да се они увлаче у соколске организације, ми смо поступили онако као што поступамо сваки пут кад добијемо какву доставу. Ми смо надзорна власт и не знамо како је на терену. Зато ми шаљемо такве доставе бановинама, банским управама, и молимо да се провери је ли достава истинита или не. Тако је и у томе случају Министарство ту доставу упутило Банској управи и молило је, да се то провери и да се Министарству достави резултат. Ради тога, не може нам се импутирати да смо ми нешто радили или писали против Соколства и сокола, него смо по својој званичној дужности, као што то сваког дана чинимо кад добијемо сличне доставе, упутили ту доставу надлежним властима, да оне то провере и известе нас колико је у томе истине. Ја мислим да због тога није било никаквог узнемирења. Ја сам послао био једног свог високог чиновника да се састане са члановима вођства Савеза Сокола Краљевине Југославије и да им каже, како је то дошло. Ради тога, не верујем да је било где каквог узнемирења, сем код г. сенатора. (*Др. Васо Глушац*: Било је!) Ако је било, онда је то било због тога што нисте били добро обавештени, а сада сте обавештени, и ја мислим да је та ствар свршена.

Потпретседник Милан Симоновић: Има реч, ради личног објашњења, сенатор г. Павле Вујић.

Павле Вујић: Господо, да би се ова ствар потпуно ликвидирала, морам рећи још неколико речи. Господо, ја верујем у све оно што је казао Господин Министар, али он је могао врло лако одмах да да одговор и онда не би дошло до ове дискусије. Овако, он је погрешно и створио тешку душевну депресију код свих Сокола, па и код мене.

Потпретседник Милан Симоновић: Реч има сенатор г. др. Алберт Крамер.

Albert Kramer: Gospodo senatori, vrlo pažljivo smo slušali ekspozice gospodina Ministra unutrašnjih dela, tim pažljivije jer nam je bila nagoveštena kao neka predstojeća mala senzacija, pa smo mislili da će nam dati opširna obaveštenja o unutrašnjoj situaciji i politici Kraljevske vlade. Političke izjave davaju g. g. Ministri tako, da jedan drugoga citiraju ili da nas upućuju na ono što je bilo negde na drugom mestu rečeno. Tako je g. Predsednik Kraljevske vlade danas po pitanju jesmo li mi tri ili jedan narod, izbegao odgovor i rekao: To stoji u programu Jugoslovenske radikalne zajednice. A lane smo slušali jednu drugu interpretaciju, takozvanu paragrafsku interpretaciju, koju je dao naš Ministar unutrašnjih dela, navodeći pojedine zakone i paragrafe o našem narodnom jedinstvu. (*Min. unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Hoćete li da to ponovim, trebate li gramofonsku ploču?) Nisam hteo Vašu novu izjavu, jer mi je vrlo dobro poznato vaše mišljenje.

Kada smo danas hteli, da čujemo nešto o stavu Kraljevske vlade prema opštoj situaciji u državi, Ministar unutrašnjih poslova citirao je odgovor Predsednika Kraljevske vlade, koji je dao lanjske godine povodom jedne interpelacije. (*Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: Ista vlada, ista politika! — *Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Isti principi, iste smernice!) Gospodin Ministar unutrašnjih dela bio je danas vrlo tačan i jasan u pogledu roka do-

nošenja političkih zakona. Sada znamo sasvim određeno, kada će biti doneseni novi zakoni. Doneće se onda, kada to bude Kraljevska vlada nalazila za potrebno, odnosno kada dođe vreme za izbore — ako bude još tu — da se Izborni zakon odmah primeni na terenu. To sada, dakle, svi znamo. Ali, bilo bi interesantno znati, kakav će biti taj Izborni zakon. Ministar unutrašnjih dela je nama u Senatu, u tom pogledu, manje kazao, nego našim drugovima — narodnim poslanicima. (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stožadinović*: Tiče se izbora narodnih poslanika, a ne senatora.)

U načelnoj debati ja sam g. Ministra unutrašnjih dela pitao, šta to znači da govori o mogućnosti jednog »engleskog sistema« sa sreskim izborima a uz to još i sa relativnom većinom, i šta znači »mogućnost« javnog glasanja. G. Ministar unutrašnjih dela odgovorio mi je, da ja falsifikujem. Ja sam se, gospodo, uverio iz stenografskih beležaka, da ja nisam ništa falsifikovao. Ja sam citirao ono što je g. Ministar unutrašnjih dela u istini kazao: govorio je o mogućnosti jednog sistema, o kome sam ja kazao, da je današnji Izborni zakon remek delo demokratije prema takvom jednom sistemu. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: To je jedna od četiri mogućnosti!) Sad g. Ministar unutrašnjih dela kaže: ja sam govorio o četiri mogućnosti. Ali kada Ministar jedne zemlje govori o mogućnosti jednog takvog zakona sa javnim glasanjem, onda mi ipak imamo razloga da smatramo, da te mogućnosti nisu isključene. U tome je suština stvari i ja sam hteo to da podvučem.

Interesantno je, dalje, gospodo senatori, da na sve naše napomene u pogledu izgradnje naših samouprava g. Ministar nije imao nikakvog odgovora. Lane još smo čuli kako se sprema Zakon o banovinskim samoupravama a danas se preko toga prelazi čutke i g. Ministar nas upućuje na mišljenje poštovanog referenta većine, koji nam je onomad stavio do znanja svoje državničke poglede u toj stvari.

Ja sam, gospodo, u načelnoj diskusiji dotakao se i onoga programskog rada sadašnje Vlade, koji je g. Ministar i danas podvukao, naime, smirivanja i stišavanja strasti i kazao sam da smatram za svoju dužnost, da to »smirivanje« i »stišavanje« strasti prikažem na jednom isečku naše državne politike, na prilikama i situaciji koja je stvorena u Dravskoj banovini. Ja hoću da ispunim tu dužnost kod rasprave o resoru Ministarstva unutrašnjih dela.

Kad je g. dr. Korošec sklopio svoj pakt sa sadašnjim Predsednikom Kraljevske vlade, taj pakt bio je zasnovan na podeli interesnih sfera. (*Ivan Pucelj*: To je Transokeanija, Hrvatska je »Niemandland!«) Ministar unutrašnjih dela dobio je Dravsku banovinu u političku eksploataciju svoje stranke. (*Fran Smodej*: Koja je bila ranije kod vas!) I danas mi imamo pravi korpus separatum ili što bi se reklo, pašaluke... (*Fran Smodej*: Gde ste vi ranije pašovali!) ... i to manje bih kazao Ministra unutrašnjih dela, nego pašaluk pod pašovanjem tamošnjeg bana Natlačena. (*Ivan Pucelj*: Ima i Gabrovšek, ima Kulovec). To su subaše! Kompetencija pojedinih ministarskih resora za Dravsku banovinu restringirana je na minimum. Šef vlade za Dravsku banovinu je g. Ministar unutrašnjih dela. Program režima u Dravskoj banovini je načelo triju naroda. Jugoslovenski unitarizam kod nas je oglašen za fantastičnu zabludu, kojom se inficira zdrav narod. Svakoga dana čitamo u zvaničnom organu JRZ, da jugoslovenski unitarizam u svo-

jim posledicama dovodi do smrti slovenačke hrišćanske kulture. Pristaše jugoslovenskog nacionalizma oglašene su za židovsko-masonske robove, za preteče i služitelje komunizma i bezboštva. Šesti januar pretstavlja se narodu kao teška nesreća i nepravda, za koju su odgovorni jugoslovenski nacionalisti.

Iako je u režimu šestog januara pretstavljao Slovence sadašnji Ministar unutrašnjih dela i pretstavnik slovenačke klerikalne stranke, i to ne po pozivu nego »po molbi«, svi zakoni kojima današnji režim prigovara, ali ih ne menja, od sistiranja demokratskih institucija, od ograničenja političkih sloboda, suspenzije samouprava, uvođenja unificiranih školskih knjiga, postavljanja komesarijata u svim opštinama, raspusta oblasnih odbora, pa dole do zakona o zabrani stranaka, zabrani plemenskih kulturnih organizacija, plemenskih zastava, itd. itd., sve to se pripisuje nacionalistima kao greh i kao izdajstvo na opštim narodnim i slovenačkim pravima. A sve te odredbe donešene su kad je bio u Vladi g. Ministar Korošec!

Bez milosrđa se sprovodi jedna politika persekucije protiv svakog nacionalnog čoveka, koji može doći pod dohvrat ruke g. Natlačena. Šta se tu radi sa državnim nameštenicima a naročito sa učiteljstvom, o tome smo već lane govorili, a i letos, i to bez rezultata. Ali kad pitaš pojedinog resornog Ministra za razloge, zašto se sprovodi takva personalna politika, on odgovara ili sasvim neku treću stvar ili slegne ramenima i čuti. Tako se dogodilo opet u Finansijskom odboru da jedan od g. g. Ministara nije mogao da objasni zbog čega i zbog kakvih razloga su vršeni mnogi premeštaji u njegovom resoru, čime je napravljena jedna prava zbrka u administraciji njegovog resora u Dravskoj banovini. (*Fran Smodej*: Nikakva zbrka nije napravljena, sad je tek došao red! — *Ivan Pucelj*: Jeste, sada imate puno ljudi bez dovoljno škole! — *Fran Smodej*: Ni pola nepravde nije se još moglo ispraviti!).

Druga žrtva su naše kulturne organizacije. Osobito se ide za tim da se kolikogod je moguće oštete jugoslovenske nacionalno-kulturne organizacije. Izvršena progona učiteljstva su imala glavni cilj da sokolskim četama i društvima osobito po selima oduzmu vežbače i prosvetare, starešine i načelnike. U koliko je bio neophodniji neki funkcioner svojoj sokolskoj organizaciji, tim je sigurnije morao računati da će biti prebačen u drugi kraj. Jedan žalostan primer kako su se daleko te stvari razvile pruža afera sa premeštajem sudija neposredno pre 3 septembra: To je predmet jedne moje naročite interpelacije. O njoj smo govorili i u Finansijskom odboru, ali g. Ministar ne može da da nikakve razloge i brani se u glavnom time, da on onda još nije bio na tom položaju.

Na isti način režim dr. Natlačena goni i opštine koje su u nacionalnim rukama i njihove funkcionere. Ranije Ban je razrešavao predsednike opština po § 129 Opštinskog zakona zbog »neurednog vršenja dužnosti«, koji su skrivili formalne pogreške n. pr. u protokolima ili nisu opštinsku tablu imali u redu ili zbog sličnih »teških krivica«. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: To nije istina!)

Lane je većina Senata, zahvaljujući i vašoj saradnji sa desnice, učinila toj samovolji kraj jednom odredbom Finansijskog zakona, koji je interpretirao § 129 Opštinskog zakona u tom smislu, da je uslov za razrešavanje opštinskih funkcionera nečasno delo, koje je kažnjivo po Krivičnom zakonu, a koje mora Ban istovremeno kad funkcionera razreši, da prijavi

Državnom tužioštvu. Ali mnogi smo bili naivni kad smo mislili, da je tim postavljena barijera i da će u buduće biti zloupotrebe nemoguće. Nismo računali da će se i ta odredba na jedan nezapamćen način zloupotrebiti i iz nje skovati oruđe da se difimiraju i moralno diskvalifikuju za dalji javni rad najbolji i najpošteniji nacionalni ljudi po opštinskim odborima. Čl. 52 Finansijskog zakona postao je još jedno sredstvo za persekucije mnogo gore od svih drugih. Sad nacionalne ljude ne samo razrešavaju od njihove dužnosti u opštinskim odborima, nego ih pokušavaju uz to još i difimirati pred celom javnošću kao lopove, krivce, da bi ih tako diskvalifikovali za svaki dalji javni rad. I tako je na desetine opštinskih funkcionera, predsednika opština, razrešeno po § 52 Finansijskog zakona zbog nečasnih zloupotreba u njihovim funkcijama i predati su bili državnim tužiocima. U isto vreme počela je i hajka u klerikalnim organima i pisali su o njima kao o lopovima i zločincima, dokazujući kako je jugoslovenska ideja samo zato, da pokriva njihovu pljačku i zloupotrebu. Međutim, gospodo, u svima tim slučajevima, kad su ljudi došli pred sud, osim u dva slučaja, sud uopšte nije mogao da nađe nikakve krivice, a u ona dva slučaja, gde je sud dotične funkcionere osudio, izričito je kazao da njihova dela nisu počinjena iz koristoljublja, i prema tome nisu nečasna. Nijedan od tih ljudi nije dobio satisfakciju. A što se tiče onih, koji to rade, pre svega Bana, zbog toga mu ne padne ni vlas sa glave. Već onomad sam spomenuo jedan naročito žalostan slučaj, slučaj predsednika opštine u Kranju g. Pirca. Tu lepu varoš na putu iz Ljubljane za Bled mnogi od vas poznaje. Čoveka koji je 40 godina radio u javnoj službi kao opštinski funkcioner, koga poznaje cela banovina i poštuje ga, koji je povodom svoje 70-godišnjice bio odlikovan Jugoslovenskom krunom II stepena, čije je ime u nacionalnim redovima bilo uvek poštovano, — toga čoveka oglasio je g. Ban na osnovu čl. 52 Finansijskog zakona za lopova, razrešio ga dužnosti i prijavio državnom tužiocu. Međutim, sad se veštački sprečava da njegova stvar dođe definitivno pred sud, tako da mi još danas ne znamo, mada su prošli meseci, gde se nalazi njegova stvar. Treći način, gospodo, za razrešavanje opštinskih funkcionera, to su opštinski liferanti. Opštinski zakon kaže, da nabavljači za opštine ne mogu biti opštinski funkcioneri. Na osnovu te odredbe Ban razrešava one za koje se utvrdi da su opštinski nabavljači.

Gospodo, čovek bi tu mogao da napiše celu knjigu o tome šta se sve događa. Ja ću navesti samo jedan slučaj. Predsednik opštine dobije jednu pošiljku sitnog novca za opštinu iz Ministarstva finansija, ili iz nekog beogradskog zavoda. Pošiljka dođe u Brežice na Poreski ured. Predsednik opštine mora tu pošiljku da odnese kući u svoju opštinu. On uzme kola, dađe račun i odmah je proglašen za opštinskog dobavljača i kao takav razrešen! Podobnih slučajeva ima mnogo. Ja ih neću nabrajati.

U novije vreme pristupilo se je kod nas razbijanju vatrogasne organizacije. Sve dolazi na red, jedna nacionalna organizacija za drugom, jedna institucija za drugom. Došao je red i na vatrogasnu organizaciju. Prijatelj g. Pucelj je već o tome govorio. Ja sada neću da se upuštam u sam način postupanja sa tom organizacijom od strane Ministarstva fizičkog vaspitanja, kao i sa strane vodstva Vatrogasnog saveza u Beogradu, nego hoću da vas upozorim na jednu drugu stvar. Vatrogasna organizacija je privatna društvena organizacija, nema služ-

benog karaktera i sve promene od vrha do dole odvisne su u krajnjoj liniji od izbora u samoj organizaciji. Sada su postavljeni komesari, u vatrogasne uprave pozivaju se ljudi koji nemaju po vatrogasnom zakonu nikakvih kvalifikacija. Dolazi do konflikta među razrešenim upravama i komesarima i tu se pojavljuju političke upravne vlasti i sreski načelnici, koji na osnovu Zakona o administrativnom postupku vrše prinudnu predaju akata od strane izabranih funkcionera postavljenim komesarijatima. To je jedno čisto zakonolomstvo, koje nitko ne može da brani. To znaju i sreski načelnici, ali pošto su dobili uputstva, oni iz straha greše protiv i najprimitivnijih načela našeg administrativnog reda. Sve je to u cilju da se te vatrogasne organizacije, u kojima su mnogi naši nacionalni ljudi decenijama radili i stvarali, definitivno stave pod klerikalni partizanski uticaj.

Kada je u Ljubljani, gospodo, postavljen komesarijat u vatrogasnoj zajednici, prva mera te nove uprave vatrogasne zajednice u Ljubljani bila je da se ukine vojnička komanda zavedena u naše vatrogasno po želji naše vojske zbog potrebne paralelnosti u slučaju rata itd., kao i da se uvede nova komanda, koja se sada izrađuje na osnovi starog orlovskog komandovanja. I tako imademo i na tome polju lepo izrađeno trojstvo, u Hrvatskoj domobransku komandu, u ostalim krajevima vojničku komandu, a u Slovenačkoj prelazimo na orlovsku. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Vi znate, da to ne spada u Ministarstvo unutrašnjih poslova!) Spada, jer sam sada govorio o intervenciji sreskih načelnika. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Sreski načelnici i u drugim resorima intervensu. Vatrogasno društvo nije podamnom. Ako Vas ko pokrade i onda je potrebna intervencija.)

Zloupotreba državne vlasti kao sredstvo za proganjanje nacionalista klasično se pokazala u slučaju Kmetijske družbe. (*Min. unutr. poslova dr. Anton Korošec*: Ona radi lepo dalje!) To je jedno staro poljopriv. društvo u Dravskoj banov., koje ima podružnice u celoj banovini. Osnovano pre 160 godina, ono je preosnovano 1933 godine po zaključku svoje glavne skupštine u zadružnu organizaciju, i razvilo je veliku delatnost kao nakupna i prodajna seljačka zadruga sa nekoliko desetina podružnica i mnogo hiljada članova. Ta transformacija bila je svojevrmeno sa strane pristaša g. Natlačena i današnje JRZ predmet posebnog žalbenog postupka, koji je prošao sve instancije tako da su zaključci stare kmetijske družbe i formalno-pravno neosporivi. Transformacija u zadrugu postala je definitivna. Zadruga je razvila sada četiri godine svoj rad, stvorila je svuda svoje podružnice, ima ogroman promet i angažovan je imetak velikog broja slovenačkih seljaka. Da se razbije nova zadružna organizacija Kmetijske družbe, što mora da dovede do prave katastrofe njezinog celog poslovanja i time premnogih njezinih članova — seljaka, g. Ban Natlačen je stavio zaključke skupštine Kmetijske družbe iz godine 1933; na osnovu mišljenja neke ad hoc sastavljene svoje komisije, van snage i obnovio je staru Kmetijsku družbu dekretom upravnika policije u Ljubljani. Sad imademo jednu »veselu« situaciju. Kmetijsku družbu kao zadrugu ne može niko da raspusti, ni Ministar, ni Ban. Zadruga je kod suda registrovana, i moralo bi biti razloga, navedenih u Zakonu, da bi mogla zadruga da se rasturi. Zato je bilo g. Banu potrebno, da obnovi staro društvo Kmetijsku družbu. Tako imademo sada dve kmetijske družbe: društvo »Kmetijska družba« i za-

drugu »Kmetijska družba«. (**Ivan Pucelj**: Pazite, Natlačen je ovde, pa sve beleži, da posle daje upustva! — **Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Samo ne sme da govori! — **Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović**: Ali beležiti može!)

Dr. Albert Kramer (nastavlja): Razume se, da je politička sloboda za nacionalne ljude potpunoma sputana. Čuli ste iz Narodne skupštine kako se čak i narodnim poslanicima zabranjuju sastanci sa biračima. Lane smo mi senatori i narodni poslanici iz Dravske banovine sazvali internu konferenciju, da se dogovorimo o ekonomskim i socijalnim problemima koji su bili na dnevnom redu, osobito po pitanju seljačkih dugova. Ali te konferencije nismo mogli održati, jer je seo među nas policijski komesar i tražio da bude prisutan. Na našu žalbu dobili smo odgovor, da smo trebali našu konferenciju prijaviti vlastima i da je prisustvo policijskog izaslanika opravdano, jer je sedeo neko vreme među nama i bivši ban Dravske banovine kao zamenik senatora. Time je konferencija dobila tako opasan značaj, da je prisustvo jednoga policijskog komesara postalo neophodno, a mi opet tako nismo mogli. (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Tako je po zakonu!)

Kako ide sa sastancima na terenu možete zamisliti. Ako se sastanu dvojica da proslave rodendan, već reskiraju da budu gonjeni zbog nedozvoljenog sastajanja. Protiv »krivaca« postupa se sa nezapamćeno visokim drakonskim kaznama, čija suma mora da ide valjda već u stotine hiljada. U Finans. odboru pročitao sam nekoliko takvih odluka sreskih načelnika. Da navedem samo jedan primer iz logatskog sreza, gde je tamošnji poslanik izdao brošuru o opštinskim izborima koja ne sadrži ništa nezakonitoga. (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Samo je to laž. — **Ivan Pucelj**: Gospodine Pretsedniče, ovde se upotrebljavaju neparlamentarni izrazi sa strane g. Ministra. — Pretsedavajući zvoni.) Po nekom šegrtu ta brošura je bila poslata nekim njegovim prijateljima. Taj siroti šegrt kažnjen je sa 500.— dinara, a oni kojima je ovu brošuru nosio, mislim da ih je bilo 6 ili 8, kažnjeni su sa 1000 do 1500.— dinara. Šegrtu je bilo valjda oduzeto toliko, koliko godišnje ne zasluži. Da se kazne opravdaju, brošura je bila osam dana kasnije konfiskovana.

Još jedan tipičan primer kako se razbija sve što je nacionalno. Obrtničko društvo u Ljubljani, jedna organizacija nacionalnih obrtnika ljubljanskih, uređilo je pre nekoliko godina u Ljubljani šegrtski dom. Društvo je dobilo od gradske opštine u jednoj staroj kasarni prostorije, koje je lepo preuredilo. Banovina je pomogla sa krevetima i sa nešto drugog nameštaja. U šegrtskom domu imalo je oko 70 šegrtu stan, hranu i jedno kulturno, moralno i nacionalno vaspitanje, kako se samo može poželeti. Deca su imala svoj pevački zbor, svoj tamburaški orkestar, kazalište lutaka, lepu biblioteku. Priređivana su im predavanja i kursevi i to ne samo nacionalno stručnog značaja nego i verskog karaktera. Naročito je bio angažovan jedan sveštenik iz franjevačkog samostana u Ljubljani. Dakle ništa što bi moglo ma od koga, koji treba da pazi na nacionalno, versko i neznam koje osećanje, izazvati ma kakvu intervenciju. Kad je došao novi režim, banovina je prvo otkazala potpore. Zatim je opština otkazala prostorije, i na kraju Kraljevska banska uprava oduzela je šegrtskom domu svoje vreme i mu poklonjene krevete, stolove, kuhinjske posude i ostali nameštaj, a ti jadni obrtnici, koji su skupljali stotinu po stotinu dinara, morali su gledati

kako se ruši njihov lepi šegrtski dom. Zanatilska omladina, koja je imala svoj dom, svoj krov, stoji sada pred zatvorenim vratima. Zašto? Jer je, međutim, izgrađen klerikalni šegrtski dom, koji treba da raste i cveta na ruševinama jednog plemenitog nacionalnog pothvata. U taj klerikalni dom treba sada da se prevede jedan deo te dece. (**Fran Smodej**: Koliko ste Vi ranije dali za naš »Ljudski Dom«? Zašto da mi dajemo za vas? — **Milan Popović**: To je Kranjski deželni zbor! Slovenac pretsedava, Slovenac je sekretar, Slovenac je resorni ministar, Slovenac je izvestioc, Slovenac govori i Slovenac beleži! — Smeh).

Dok čitamo u Finansijskom zakonu, kako se daje za sanaciju sokolskih domova jedan zajam od 10 miliona, u Slovenačkoj, gde je Sokolstvo nosilac nacionalne tradicije, sistematski se radi na tome, da bi ti sokolski domovi, čim budu sanirani, ostali prazni. Pomenuo sam već, kakav cilj imadu premeštaji učitelja sokolskih radnika. Poznat vam je cirkular g. Ministra unutrašnjih dela, koji indirektno sumnjači naše sokolske organizacije, da su izvori komunističkih intriga. (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Za sve organizacije su bili takvi cirkulari, samo vi niste dobili. Danas komunisti rade u svima organizacijama!) Ali što je najglavnije, svim mogućim sredstvima pokušava se da se odvrti mlada generacija od sokolskog vaspitanja. Učestuju slučajevi, da se u školama deci prikazuje članstvo u sokolskom naraštaju kao greh i izdajstvo. Učiteljstvu se govori, da njegov sokolski rad nije u skladu sa mišljenjem i duhom naroda i da je štetan po njegovu karijeru. Obavešten sam, da su po nekim školama deca koja su nosila sokolski znak tučena od katehete. Organ Ministra prosvete g. Erjavec na svojim inspekcijama zabranjuje deci sokolski pozdrav »Zdravo« govoreći da to nije lepo.

Razume se, da se nacionalnim ljudima zatvaraju gde god se može javne službe, dok se na drugoj strani za klerikalne pristaše partizanska zagriženost ceni kao naročita kvalifikacija. U Finansijskom odboru pročitao sam autentična pisma o slučaju nekoga mladića, koji je molio da bude primljen u policiju. Za tu službu valjda se traži poštenje, trezvenost i objektivnost. O dotičnom kandidatu izvestila je državna policijska vlast Kraljevsku bansku upravu službeno, da je pijanica i razbijač, i da je već bio kažnjen. Utvrdilo se i to, da ga je i žandarmerija, kad je molio za prijem, odbila kao moralno i nacionalno nedovoljno kvalifikovanog. Međutim, javlja se Sekretarijat Jugoslovenske radikalne zajednice sa svojim pismom, u kojem doduše ne može da ospori navedena svojstva toga famoznog kandidata, ali kaže, kandidat se tuče sa nacionalistima i odbio je svojevremeno da bude član Sokola pa ga treba baš zbog toga primiti u službu Kraljevske državne policije. Tako je i bilo. Poznato mi je mnogo sličnih još gorih slučajeva, ali ja iznosim samo taj, jer sam imao slučajno uvid u originalnu prepisku.

I u socijalnoj politici i na humanitarnom polju postupa se po pravilu »klerikalcem groš, nacionalistom knof«. Na samo Božićno veče g. ban dr. Natlačen ukinuo je skromnu potporu iz banovinskog bednostnog fonda desetina mladih besposlenih inteligentata — nacionalista. (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: To nije istina! Nijedan nije otpušten!) Moguće je to bilo 23 decembra. Ja imam kod kuće imena. Otpuštena je cela vrsta mlade nacionalne inteligencije, koja je imala potporu iz tog fonda i ostavljena bez kruha.

Sredstva banovine za socijalno političke akcije

predata su raznim verskim i humanitarnim organizacijama, čiju dobru volju neosporavam, ali, na koje imaju uticaj i krugovi koji klerikalizam vrlo rado zamenjuju. Opštine, koje su na izborima izabrale nacionalne uprave, brisane su tako reći iz spiska kod javnih radova i drugih akcija Kraljevske banske uprave. Njima nema mesta, kažnjene su, jer se nisu htele predati klerikalnom režimu. Uz to klerikalna štampa i jedan deo sveštenstva u crkvi vodi jednu harangu protiv jugoslovenski orijentisanih ljudi, koja nije zapamćena kod nas. Do lanske godine u narodu su nas pretstavljali ko fašiste i grdili su nas kao ljude, koji su samo za to tu, da naš narod prevedu pod diktatorski režim, (**Fran Smodej**: Tako ste i radili!) i koji spremaju i državni fašistički udar. Ali to nije mnogo upalilo, kod nas u javnosti. Medutim od kada je u Španiji klerikalizam potpornik fašističkih podviga i od kada naša klerikalna štampa visoko nosi zastavu generala Franka, nas je režim u Dravskoj banovini oglosio za filo-boljševike i komunističku avangardu. Pretvorio nas je preko noći iz fašista u komuniste... (**Fran Smodej**: Pa tako i vi radite! Danas ovako, sutra onako!) po najnovijoj tezi organa Ministra unutrašnjih dela... (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Nisu moji organi!)... organa prijatelja g. Ministra unutrašnjih dela, organa tiskovnog društva u Ljubljani, koje se sastoji iz katoličkog sveštenstva... (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Ni to nije opet istina!)... organa za Katoličku akciju...

Ovi opštinski izbori, gospodo, imali su komičnih prizora. Kandidati — čestiti seljaci, kojima je komunizam jedna nepoznata stvar, oglašavani su prosto kao nosioci boljševičke ofanzive u našim seoskim opštinama. Ja sam onomad u Finansiskom odboru jedan takav slučaj naveo. Pobedio je jedan takav »komunistički« kandidat, uzgred budi rečeno pošten i nacionalan čovek, i na večer su deca vikala po selu: Živela Španija! Živeo Kramer! Ja sam onda izrazio tako malu sumnju, jer sam čuo da ta deca nisu bila deca naših ljudi, nego protivnika. Ne znam je li bio g. kapelan iz toga sela, ili iz drugog sela. (**Fran Smodej**: To je ono, ne kaže iz kojeg sela! Pucelj je kazao da je to bilo u Križama! — **Ivan Pucelj**: Nikada ja to nisam kazao! Ne vredi ništa što vi kažete! — Smeh na levisi — Glasovi na desnici: Dobro je kad je ovako veselo!) Veselo jeste, ali ja ću vam još reći koliko ima u tome tragike.

Ja naravno toga kapelana ne poznajem. Ja sam dobio takvu informaciju. (**Fran Smodej**: Vidite, koliko vrede vaše informacije!) Sutradan po mome govoru i fin. odboru u 10 sati pretstavnik vlasti već je bio u školi u Križama i počeo istragu protiv učitelja, da su deca u školi podučavana vikati: Živela Španija! Sad celo učiteljstvo strepi da će jednoga dana iskusiti kaznu, jer je u školi bila ta španska agitacija.

Gospodin Ministar je bio ljubazan da je rekao, kako administracija državna nije vršila uticaj na opštinske izbore u Dravskoj banovini. Medutim, ja imam u rukama zabelešku o uputstvima, koje je krajem septembra dao g. Ban svima seoskim načelnicima. Oni su dobili od Bana usmena naredjenja za opštinske izbore. Tada im je rečeno: »Postupanje državnih i samoupravnih službenika prilikom ranijih letošnjih opštinskih izbora nije bilo u redu. Dogodilo se da su neki činovnici agresivno nastupili protiv sadašnje Vlade. To se ne sme više događati. Pri ovini opštinskim izborima državni i samoupravni službenici ne smeju nastupiti protiv Vlade i JRZ. Oni se ne smeju kandidovati na opozicionim listama i ne smeju

da učestvuju na opozicionim zborovima i razgovorima. Ne smeju da agituju protiv Vlade«. (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Ko Vam je to kazao?) To je autentično. (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Ja Vam to ne verujem. — **Fran Smodej**: Vama ništa ne verujemo! Imate suviše pripovedaka, da bi čovek mogao da vam veruje! — **Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Lari fari! Sve je lari fari! — Žagor i prigovor na levisi.) Ovde se dalje kaže: »Žandarmerija se je pod predašnjim režimom preveć eksponirala za JNS. Treba opozvati sve komandire, ako su eksponenti predašnjih režima i kao takvi među narodom nepriljubljeni.«

(**Fran Smodej**: To je jedino istina da su nepriljubljeni! To je jedino tačno kod Vas! — **Ivan Pucelj**: Uostalom nije tačno da ste Vi Smodej! — Žagor.) Dalje se kaže: »Treba upozoriti da se zaštititi vladajuća stranka prilikom izbora od svakog napada.« (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Opozicija je pobedila. — **Ivan Pucelj**: Vi znate, gospodine Ministre, kako je bilo 1933 godine.) Dalje se ovde kaže: »Sreski načelnici neka paze, da budu kandidatke liste JRZ pravilno sastavljene. Neke se staraju da se izravnađu i uglade svi eventualni sporovi među pristalica JRZ. Bezuslovno mora doći do sporazuma, tako da bude u svakoj opštini postavljena po jedna lista JRZ. Sve poštene ljude treba privući na saradnju.«

Ja verujem da su sreski načelnici u drugim banovinama imali valjda u tom pogledu još teže misije. (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Ako bi to bilo sve istina, mi bismo bili slabi učenici onoga što ste vi radili! — **Ivan Pucelj**: To je bar iskreno! — Veselost).

Najnovija teza organa g. Ministar unutrašnjih dela glasi da jugoslovenski nacionalizam i unitaristička ideja vode u komunistički razvrat i boljševičko bezboštvo. Odbrana uvredjenih pojedinaca sudskim putem je iluzorna. Čast je okaljani i nanesene kievete praštaju se hroničnom amnestijom.

Poslednjom amnestijom »Slovenec« se samo spasao od 34 teških tužba, a uvredjeni i oklevetani imaju satisfakciju da mogu plaćati troškove. Još manje je mogućna odbrana u javnosti putem novina. (**Ministar bez portfelja dr. Miho Krek**: To je važno takođe za »Jutro«! — **Fran Smodej**: Nije se smelo napisati ime g. Korošca, a kamoli šta drugo. — **Ivan Pucelj**: Kod vas je to mnogo strašnije!) Nemojte da zaboravite da smo bili mi »diktatori«, a vi ste veliki demokrati. Kad me već izaziva g. Smodej, ja imam da mu odgovorim: Vi kažete da je bila Živkovićevo tiranija! (**Fran Smodej**: Ona je došla kad smo mi izašli!) 23. juna 1935 godine »Slovenec« je o tome Petru Živkoviću imao sasvim drugo mišljenje, nego što ga imaju gospoda danas. Tamo je u jednom članku rečeno o Petru Živkoviću, tadašnjem Ministru, ovo:

»Posle nastupa Vlade dr. Voje Marinkovića, Petar Živković povukao se je iz aktivne političke saradnje, te se posvetio organizaciji vojske, koju je doterao na visinu koja nam čini čast pred stranim svetom i koja nam je jamstvo za bezbednost naše države i našeg naroda. U radu JNS general Živković nije učestvovao, jer je bio protivnik njezinim podvizima koji su kvarili jačinu naše državne zajednice. Tek kad je Jevtić pokušao da sastavi vladu sa širim narodnim radnim krugom, general Živković mu je svoje sposobnosti stavio na raspoloženje i to kao Ministar vojske. Time je general Živković opet pokazao, da će svuda aktivno učestvovati gde se radi o pravilnoj konsolidaciji stanja u državi i da ne odriče svoju ruku nikome, kome leži na srcu unutrašnja

konsolidacija i vanjski ugled naše otadžbine. Pod njegovim vodstvom ostala je naša vojska izvan uticaja političkih struja, koje su u poslednje vreme došle do izražaja, iznad političkih struja, kao čuvar sve-državnoga jedinstva. Razumljivo je da je i kod sastavljanja sadašnje Vlade, koja je proširila horizont i pozvala na saradnju ljude, koji u poslednje godine nisu mogli ili smeli da saraduju, general Živković igrao veliku patriotsku ulogu i pomagao da je ovaj preokret na bolje uspeo. Na čelu državne odbrane on je očuvao našoj vojsci njezin dosadanji sjaj i on će dati nesumnjivo još novih potstreka iz blaga svog vlastitog patriotizma, tako da će vojska ostati čuvar našeg državnog jedinstva iznad političkih trenja».

Danas cenzura briše sve što se režimu g. Natlačena ne dopada. Kad nas napadaju da smo oduzeli narodu politička prava i porušili samoupravne institucije, zaveli u opštinama komesarijate, ne smemo da utvrdimo da je sve to urađeno kad je bio g. Korošec u Vladi, a ne Kramer ili Pucelj.

Cenzura u Dravskoj banovini ima, pored opštih smernica i konkretnih zabrana, još jedno generalno naređenje, da ne sme ništa dopustiti što ne bi bilo u skladu sa »specijalnim interesima režima« u Slovenačkoj. Što su ti specijalni interesi, o tome odlučuje g. Natlačen. Damoklov mač komunizma visi i nad drugim organizacijama. Socijalisti u Dravskoj banovini dosta su dobro i lepo kulturno i sindikalno povezani. Gospoda koja se ne mogu dosta natužiti kakva nečuvena krivica je bila nanješena njihovoj »Prosvetnoj zvezi« kad je bila 1933 g. zbog otvorenog simpatiziranja sa punktaškom akcijom raspuštena i koji još danas pričaju da je to jedan od najvećih kulturnih skandala, sami se nikako nisu ustručavali da raspuste radničku kulturnu organizaciju »Vzajemnost«, savez socijalističkih sportskih društava »Slobodu« i radničku turističku organizaciju »Priatelji prirode«. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Tamo su se uvukli komunisti!) Ne isključujem da je bilo u pojedinim podružnicama tih organizacija i komunista, ali je u »Prosvetnoj zvezi« prevladivao u godini 1933 duh otvorenog otpora protiv državnog i narodnog jedinstva, što po mom mišljenju nije manji greh. »Prosvetna zveza« je međutim obnovljena i na jesen 1935 ona je izabrala g. dr. Korošca za počasnog predsednika u znak blagodarnosti što vraća slovenačkom narodu slovenačku zastavu.

Ta i takva politika, gospodo, stvorila je u Slovenačkoj jedno stanje koje sa opšteg državnog i nacionalnog stanovišta treba duboko žaliti. Nikada u narodu nije bilo toliko međusobne mržnje i svade kao pod režimom dr. Milana Stojadinovića, dr. Korošca i njihovog eksponenta dr. Natlačena. Do poslednjeg sela je doprlo to međusobno neprijateljstvo i događaju se stvari, koje su bile do sad kod nas nepoznate. Dolazi do krvavih sukoba, do mučkih napadaja i atentata, do zlonamernog paljenja zgrada političkih protivnika i g. Ministar unutrašnjih dela je dao statističke podatke za nekoliko slučajeva (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: To nije za Sloveniju!). Naveli ste slučajeve iz Dravske banovine (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Samo za par slučajeva!).

Rušenje takozvanih euharističkih krstova jedan je žalostan dokaz teške moralne krize u koju je ubačen slovenački deo naroda politikom ljudi koji stavljaju našu javnost pred alternativu Rim ili Moskva, i nesavesno proglašavaju svakoga koji neće Rim, koji neće klerikalizam, da je za Moskvu i da će da rađe za račun moskovskih komunističkih sovjeta. (*Mini-*

star unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec: To nije istina!). Ima hvala Bogu kod nas ljudi, koji nisu ni za Rim ni za Moskvu, nego za Jugoslaviju. (Uzvići na levici: Tako jel!).

Borba među nacionalnom i klerikalnom idejom u Slovenačkoj je stara. Kad je trebalo organizovati slovenački otpor protiv germanske najezde pod Austrijom, onda je naše stare udario klerikalizam sa Mahničevom parolom, da je nacionalizam paganstvo. (*Fran Smodej*: Nije istina! Nikada nije Mahnič to pisao ni kazao.) Šteta, što nije prisutan g. senator Hribar, koji bi nam mogao to posvedočiti. Kad je jugoslovenska misao počela da pridobija novu generaciju u svoj tabor, klerikalizam ju je stalno denuncirao austrijskim vlastodržcima kao veleizdajničku. Kad je buknuo rat, ljubljansko vodstvo današnjeg sastavnog dela JRZ, bivše SLS, u kojem je današnji ban igrao već jednu važnu ulogu, izdalo je čuveni cirkular svojim poverenicima, da prijave vlastima sve Srbofile, i da paze ko čita nacionalne novine koje su u službi srpskih ubica. Onda je bilo na stotine ljudi zatvorenih. (*Fran Smodej*: A baš su naši ljudi bili zatvoreni, kako to? — *Ivan Pucelj*: Omaškom! — *Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Kako omaškom?) Tačno je, gospodo, da je na granici slovenačko-nemačkoj, u Koruškoj i Štajerskoj bilo onda uhapšeno i mnogo svećenika, ali jedino u tim predelima, gde je germanska pesnica htela da sve pretstavnike slovenačke inteligencije uništi i tamo su ti svećenici bili hapšeni, ali u Kranjskoj i u drugim predelima današnje Dravske banovine situacija je bila takva, kako sam već izložio, a ti predeli naše Dravske banovine igraju danas vodeću i odlučujuću ulogu u vodstvu klerikalne politike u Slovenačkoj. To znači, gospodo, tu vodeću ulogu igraju ne oni sa granice, nego ti sa centra. (*Fran Smodej*: Pa ja sam sa granice, i g. Korošec je Štajerac. — *Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Pa i Kramer je Štajerac!)

Потпредседник др. Мирослав Плој: Опомињем говорника, да је време његовом говору већ истекло.

Dr. Albert Kramer (nastavlja): Za vreme sloma Klerikalna stranka je samo intervencijom nekih trezvenih ljudi, a priznajem, osobito trezvenošću današnjeg Ministra unutrašnjih poslova, koji se onda vraćao iz inostranstva, bila sprečena da ne objavi svoj republikanski program, koji je već bila službeno usvojila. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: To ste Vi primili.) To sam ja sprečio. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: To sam ja sprečio, kad sam došao kući?) Ja sam tada sa g. Jegličem na molbu nadbiskupa Bauera i prof. Barca razgovarao u Nadbiskupskoj palati u Zagrebu, gde sam imao jedan sastanak, na kome je to pitanje rešeno. (*Fran Smodej* upada u reč. — *Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Ostavi ga, neka govori. — *Ivan Pucelj*: To su pikantne stvari!)

Kad je jugoslovenstvo u našoj državi postalo politički faktor, klerikalizam je protiv njemu razvio slovenačko-nacionalističku ideju, koju je ranije proglašavao za paganstvo. Kada su slovenački nacionalisti organizovali odbranu protiv austrijskog sistema, onda je bio slovenački nacionalizam paganstvo. U Jugoslaviji postao je paganstvo i izdajstvo jugoslovenski nacionalizam a slovenački nacionalizam bio je napisan, sada na zastavu klerikalne stranke. Naravno, to nije nikada smetalo gospodi kadgod su bili u Vladi, i kad su mogli malo po jugoslovenski, a osobito po centralistički svirati u diplo. (*Fran Smo-*

dej: Jeste li opet postali centralista! Dakle, taj slovenački nacionalizam nije smetao klerikalizmu uvek da kadgod je mogao doći na vlast, podupire najcentralističnije režime. (**Ivan Pucelj:** Onda su bili oni tigri u Parlamentu!) Kad je opet sišao sa vlasti, klerikalizam je sa nepomirljivom strašću razvijao separatističke težnje. Sadašnji ministar unutrašnjih dela je 6. januarskom režimu sigurno savesno i dobro služio sve do momenta kad je trebalo pred narodom pokazati, da je jugoslovenska misao ubuduće isključivi nosioc jugoslovenske državne i narodne politike. Godine 1931 postavljeno je na dnevni red pitanje jedne jedinstvene političke organizacije, koja je trebala da preuzme na svoja leđa postepeni prelaz u demokratsko uređenje. Moram, da priznam g. dr. Korošcu, da je on, lično za sebe bio raspoložen da to učini, ali mu klerikalni izvršni odbor u Ljubljani nije dao. I g. doktor će se vrlo dobro sećati te sednice. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec:* Baš se toga ne sećam.) Ta gospoda nisu htela da izgube iz svojih ruku vlastitu političku organizaciju, nisu htela da prime jugoslovenski program i novu političku organizaciju, u kojoj klerikalna disciplina ne bi vodila odlučujuću reč.

Потпретседник др. Мирослав Плој: Молим господина говорника да заврши.

Dr. Albert Kramer: Odmah! Ja neću da se osvrćem na punktaške akcije, ali hoću samo da prikažem, kako će se klerikalna stranka sutra, ako ne bude u Vladi, opet vratiti na svoj stari program i opet razvijati svoju staru delatnost. (**Ivan Pucelj:** To se zna!)

Uostalom, gospodo, nemojte misliti, da je politikom današnjeg režima u Slovenačkoj zavladao zadovoljstvo u širokim redovima pristaša Klerikalne stranke. Masakriranje nacionalnih ljudi čini jednu sadističnu satisfakciju... (**Fran Smodej:** Ko to čini?) ...jednom uskom krugu nepomirljivih, zagriženih partizana oko samoga vodstva u Ljubljani i raznim provincijalnim JRZ veličinama. (**Fran Smodej:** Recite samo jedno lice! Mi smo kulturni ljudi!) Međutim, široki redovi naroda, a naročito privrednici i jedan deo klerikalne inteligencije... (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec:* Nemojte intrigrirati!) ...dobro osećaju, da je klerikalna stranka doduše dobila danas apsolutnu političku vlast u Dravskoj banovini i da su nacionaliste njoj predati na milost i nemilost, ali da mora za taj sadistički privilegij platiti cela banovina, ne izuzev pristaše JRZ, kruhom i zaradom. Za cenu političkih koncesija slovenački klerikalci su se odrekli mogućnosti da štite privredne, kulturne i socijalne interese svoga kraja, i tako je ekonomsko-socijalni položaj Dravske banovine danas teži, nego je ikada bio. Ja, gospodo, ne treba, da iznosim svoj sud i svoju ocenu, ja mogu da se pozovem na sud banovinskog veća, koje je nedavno bilo okupljeno u Ljubljani.

Tragično je za nacionalnu misao, da oni koji su se, u dubokoj veri u jugoslovensku ideju i u poštenoj volji, da doprinesu radom i žrtvama sve za pobedu državnog i narodnog jedinstva, stavili u redove nacionalne vojske, bez dogovora, bez paktova i bez garancija da oni koji su u teškim okolnostima primali i nosili odgovornost za jednu državnu politiku, koja mnogo puta nije odgovarala onomu, što jugoslovenska ideja traži, da oni koji su se svojim optimizmom borili protiv socijalnih privrednih neđača u doba, kad je privredna kriza svom snagom udarila na našu Jugoslaviju — tragično je, gospodo, velim, da se zbog nekih vlastodržačkih računa tim

ljudina ubija vera u sve ono, što su smatrali za najveću svetinju naroda i države.

Потпретседник др. Мирослав Плој: Ја Вас молим, господине говорниче, да завршите.

Dr. Albert Kramer (nastavlja): Kod nas i u drugim krajevima jugoslovenski se nacionalisti osećaju kao vojska, koja se tukla i borila, a sad joj kažu da se tukla za lažnu stvar, za pobedu jedne neistine. Na sreću istorija poznaje i takve slučajeve, da je borbenost i vera vojnika pobedila i onda, kad su generali smatrali bitku za izgubljenu.

Ali, gospodo, vi koji ste iz onih krajeva, osobito vi gospodo, koji u Beogradu pravite svoje račune, nemojte se varati! Nisu jugoslovenski nacionalisti zato tu, da vama služe kao pomoćna vojska, koja se šalje kući, kad mislite da vam ne treba i preda neprijatelju, kad smatrate da možete tako da bolje izadete... (**Fran Smodej:** Kako je velika ta vojska?) ...a koja se opet poziva na službu, kad mislite da bi vama trebala!

Vojska jugoslovenskih nacionalista ima svoje ciljeve i neće nikada više da bude pomoćna četa nikome! (Odobranje i aplauz na levlci. — **Fran Smodej:** I ne treba!)

Потпретседник др. Мирослав Плој: Реч има сенатор г. др. Ђуро Котур.

Dr. Ђуро Котур: Господо сенатори, дозволите пре свега да у неколико речи одговорим на једну упадицу упућену на моју адресу у току јучерашње дискусије. Како нисам био присутан у часу те упадице, а пошто ми је доцније један пријатељ свратио на њу пажњу, то сам се из стенографских белешака информисао о тој ствари. Дакле, ево шта је:

За време дискусије о буџету Министарства правде а у часу, када је сенатор г. Милан Поповић у своме говору учинио замерке г. Министру правде ради одлагања наступа казне неком адвокату Лудајићу, који је за превару и утају осуђен на једну и по годину строгог затвора, пала је упадица са стране сенатора г. Даке Поповића, која по стенографским белешкама гласи: „Је ли то онај исти Лудајић, што га је бранио сенатор Котур.“ На ту упадицу одговорио је г. Милан Поповић: „Јесте“.

Како је у овоме питању једног Поповића и у одговору другог садржана једна нетачност, па и малициозност на рачун мог угледа, то сматрам за дужност, да ову нетачност исправим.

Пре свега ја Лудајића уопште не познам, никад га у животу нисам видео нити имао ма какве везе с њим, те је искључено да сам икада и ма где бранио тога човека. Међутим сам доцније од поштованог друга г. Даке Поповића добио обавештење, да је он, чинећи поменућу упадицу, мислио на мој говор у буџетској дискусији у Сенату 1933 године.

Господо Поповићи су — судећи по упадици и одговору на исту — потпуно заборавили садржину тога говора, али ако су они то и заборавили, постоје стенографске белешке, из којих могу утврдити, и они и ви, господе сенатори, да је дословно тачно ово моје објашњење. Мени је као што ћу морати бар делимично поновити тај говор, али на то су ме у овој прилици нагнали г.г. сенатори Дака и Милан Поповић, први упадицом, а други одговором на њу.

Дакле, господе, ево како је било: г. Милан Поповић у своме говору, који је тада одржао у Сенату, напао је неке високе државне службенике у Војводини и том приликом замерио начину на

који се тада водила национална политика у тим крајевима. Тим поводом, узео сам и ја реч у поменутој дискусији, пледирајући за потребу једне систематске, смишљене и разумне националне политике у Војводини, па сам се у мом говору дотикао и национално-политичке ситуације у Војводини уочи ослободилачких ратова, и нарочито истакао, да је један, хвала Богу, мали круг Срба Војвођана био у то доба против велике националне политике, коју је водила влада Краљевине Србије, уз пуну сагласност целога народа преткумановске Србије, а за коју су се, са незнатним изузетком, одушевљавали сви Срби, Хрвати и Словенци, с оне стране Саве, Дрине и Дунава, као и они из националне колевке — из Јужне Србије. А као што вам је познато, та велика национална политика вазда нам драге Србије доживела је свој пун триумф ослобођењем свих Срба, Хрвата и Словенаца испод туђинске власти и уједињењем васколикот југословенског народа у својој националној држави — Краљевини Југославији.

Уочивши велико одушевљење и трајно интересовање нашег националног света у Војводини за Србију и њезину велику ослободилачку мисију, мађарска влада систематски је радила на томе, да одврати поглед и срце нашег народа у Војводини од Београда и Србије. У томе своје настојању требала јој је и сарадња из српских кругова, а ту сарадњу нашла је у новосадском листу „Српство“. Да ми се не би могло пребацити да сам личан и пристрасан, ја не желим даље да говорим о писању тога листа, па остављам да о томе каже своју реч поч. др. Јован Скерлић, тада професор Београдског универзитета и учитељ југословенске омладине пре последњих ослободилачких ратова, који се као наш најауторитативнији јавни радник, осврнуо на брошуру г. Милана Л. Поповића „Срби у Угарској и Србија као пијемонт Српства“ у „Српском књижевном гласнику“ од 16 јуна 1912 овим написом: „Срби у Угарској и Србија“. „Сасвим је природна ствар — каже др. Скерлић — кад непријатељи српскога народа, да би доказали политичку и културну неспособност српску, радо рђаво пишу о Србији. Али чудновато је када тако пише један Србин, један српски новинар, уредник једног листа, који носи име „Српство“! Г. Милан Л. Поповић оштампао је из „Српства“ жалосне чланке „Срби у Угарској и Србија као пијемонт Српства“. Писац у Србији не види ништа друго до „хаос“, „поприште борби завађених страначких табора“, „спољну политику авантура“, штампу на „ниском нивоу“, политичку борбу „страшну и срамну“, народ „неповољив и непросвећен“, „погледе на просвету, религију и морал пометене искварене и изопачене“, а поврх свега — бање, које су „гњезда прљежи и хигијенска страшила за културна човека“. Све то да би се — за чији рачун? — осудила „спољна политика авантура“ Србије, и да би се каљањем Србије и убијањем вере у њу, одбранила извесна сумњива „политика чињеница“ и анационална „реална политика“ извесних „српских“ кругова у Угарској. Ми нећемо да пустимо крупну реч, да је овако ружну књигу могао написати само један рђав Србин, али можемо казати да ју је писао човек, код кога је национално осећање врло слабо, и који о правој Србији, оној која мисли и ствара за цео српски народ, ни појма нема“. (Са деснице гласови: О коме је реч?) То је из брошуре г. Милана Л. Поповића, која је издата под насловом: „Срби у Угарској и Србија као пи-

јемонт Српства“. Ето, господо сенатори, то је била садржина мога тадашњег говора, у коме нисам никада споменуо никаквог Лудацића, па ни онога о коме говоре господа Поповићи.

Господо сенатори, са великом пажњом и још већим интересовањем пратио сам овогодишњу буџетску дебату у Народној скупштини, а исто тако и у овом високом Дому. Па — упоређујући овогодишњу дискусију са прошлогодишњом — мислим да можемо с пуним правом констатовати један велики напредак у начину рада Народне скупштине. Место оних лањских необично бучних и беспримерно бурних, управо немогућих сцена у Народној скупштини, које су достигле кулминациону тачку у злочиначким револверским метцима, ми смо ове године сведоци једне мирне и озбиљне дискусије — дебате и манира, који доликују Народној скупштини и који одговарају њезином достојанству.

Пратим све до сада и дискусију у овоме високом Дому. Очекивао сам да ће дебата и садржајно и по тону бити на висини, а нарочито сам предвиђао да говорници у својим излагањима неће прекорачити оквир објективности и принцип поштовања политичког противника. Веровао сам и био потпуно убеђен, да ниједан од говорника неће уносити у дискусију личну ноту. Нажалост, преварио сам се.

Тачно је, додуше, да је доста говорника хладно, мирно и достојанствено излагало своје мисли, и да је било право задовољство слушати их. Међутим, неколицина говорника са левице нарушила је ту лепу атмосферу и у својој критици рада Краљевске владе дала маха и испољила највећу политичко-партизанску, па и личну нетрпељивост и крајњу необјективност, што заиста треба искрено пожалити. (Др. Алберт Крамер: Нисте ви цензор!) Тако је било.

Неколицина наших поштованих другова са левице, подвлачим неколицина, тј. било је свега пет-шест, унели су у дебату толико жучности и једну — морам рећи — личну ноту, каква није уобичајена у овоме високом Дому, па ме је то нагнало да узмем учешћа у овој дебати.

То чиним у намери да се ректификују разна њихова апсолутно нетачна тврђења у току буџетске дискусије у Сенату, и то како у Финансијском одбору тако и у пленуму, и да би се по неке ствари поставиле на право место. Ово је потребно и зато, што су г.г. наши другови из Ј.Н.С. Клуба са завидном виртуозношћу један низ чињеница приказали сасвим супротно стварности, па су чак отишли тако далекло, да и за своје сопствене грехе из скоре прошлости окривљују данашњу Владу.

Нећу се упуштати у разматрање предложеног буџета, јер се о томе до сада већ довољно говорило, а наш еминентни Министар унутрашњих послова г. др. Антон Корошец толико је исцрпно и зналачки образложио буџет повереног му ресора, да би свако задржавање на тој ствари, престављало извесно развлачење дискусије.

Немам намеру ни да браним Краљевску владу, и ако с њом искрено и предано сарађујем, и имам у њу пуно поверење. Не устајем у њену одбрану, јер је то савршено непотребно. Њу најречитије брани њезин рад и резултати њезине политике. (Др. Алберт Крамер: Ви сте имали поверења и у раније владе!). У понеке људе, али у Вас никада нисам имао поверења. (Др. Алберт Крамер: Ја никада нисам од Вас тражио поверење!)

У осталом не само пријатељи, него и сви објективни посматрачи у земљи и у иностранству, сва наша јавност, па чак и лојални политички противници признају успехе Краљевској влади у многим областима јавне делатности.

Ми смо овако поштено и лојално признање пре два-три дана имали прилике да чујемо са овога места и из уста нашег поштованог друга са левице, г. др. Душана Стевчића, присталице бивше Демократске странке г. Љубе Давидовића. Он је у уводном делу свога говора, поред осталог рекао ово: Господо сенатори, ако критички, али објективно, размотримо рад Краљевске владе, ми морамо признати, да је Влада др. Стојадиновића показала један напредак на пољу економском и политичком. (**Фран Смодеј:** Тако се говори објективно!). Тако говори лојалан човек о раду својих политичких противника и то о раду Владе, према којој заузима опозициони став.

Па чак и поједини чланови Клуба сенатора Ј.Н.С. у приватном разговору признају успехе Краљевске владе на челу са њеним одличним председником господином др. Миланом Стојадиновићем, само са ове говорнице друкче говоре. Разумемо их. Њима вероватно диктује овакво држање њихова партијско-политичка рачуница, која ми, узгред речено, изгледа из основа погрешна.

Господо сенатори, у Народној скупштини а и у овом Дому чуле су се оштре и жучне критике против политике коју води Влада у Словенији. Режим г. др. Корошца — каже опозиција — гони у Словенији Соколе, премешта чиновнике, гони чак и судије национално оријентисане, те руши тиме уставне темеље независности судова; режим г. др. Корошца увео је у јавни живот Словеније терор, који противницима ЈРЗ онемогућује живот, и шири у становништву осећај правне несигурности. (**Др. Алберт Крамер:** Тако је!). Сигурно је тако! (**Др. Алберт Крамер:** Ви сте стручњак!). Сигурно!

Жучне критике словеначких опозиционара побудиле су ме, да проверим ова њихова тврђења о приликама у Словенији и дошао сам до закључка, да су све те жалбе морално, политички и правно неосноване. Сваки озбиљни политичар, који хоће да објективно оцени политику у Словенији, мора, пре свега, да води рачуна о наследству, које је данашња Влада наследила у тој Бановини. Он мора да зна, како је бивши режим г. Крамера и г. Пуцеља приморавао учитеље у Словенији да постану политички експоненти ЈНС, и да за ту странку воде борбу у народу. (**Фран Смодеј:** Тако је!). Службеним циркуларима позивани су учитељи да гласају за ЈНС, односно за листу господина Јевтића, учитељи су именовани за претседнике бирачких одбора, натерани да врше код избора разне неправилности, незаконитости и насиља. За квалификацију и унапређење учитеља, онда нису били меродавни њихови педагошки успеси у школи, него њихов ваншколски партиски рад у корист тадањег режима.

Учитељи, који су се одупирали овој деградацији своје сталешке части и нису хтели бити у сукобу са политичким и правним осећајима огромне већине словеначког народа, тешко су платили своју карактерност. Банска управа у Љубљани премештала их је на своју руку и много пута телеграфски противзаконито на најгора места или их приморавала да чак и сами моле премештај. Само једним актом љубљанске Банске управе од 1 ав-

густа 1932 године, који носи потпис тадањег подбана др. Пиркмајера, једнога од главних стубова ЈНС у Словенији, премештено је на такав начин ништа мање него 70 одличних учитеља и учитељица. Из краја, који је тада био политички домен Министра г. Пуцеља, после општинских избора 1933 године немилосрдно и безобзирно уклоњени су сви учитељи, који нису гласали за режимске кандидате. Један од тих учитеља са ампутираном ногом бачен је у планински крај, а у место, које лежи 20 километара од жељезнице, други је морао да оде тешко болестан на бугарску границу, те је после пада тога режима, пет дана по повратку у Словенију, умро. Године 1934 премештено је у Словенији 392 учитеља. У Словенији уклоњени су са положаја среских школских надзорника сви они надзорници, који нису били политичке присталице тадањег режима и ЈНС. Тако се десило да је један део учитеља Словеније постао обична политичка експозитура ЈНС, и ти учитељи терали су омладину против воље родитеља у режимске организације, гонили их и денунцирали политичке противнике, правили за време избора свакојаке незаконитости. Растерана су и растурина сва просветна друштва Корошчеве странке т.ј. ништа мање него 593 културна удружења и 132 народне библиотеке. Први пут у историји Словеније десило се је да се у политичкој борби уништавају чак и читаонице, тамбурашки певачки зборови, сеоска позоришта и библиотеке противне странке. Никад чак ни за време туђинске владавине Аустро-угарске монархије нису се употребљавали такви методи против народне просвете у Словенији, каквим се у нашој народној држави служио режим, који је претходио данашњем. За комесаре растуриених просветних друштава режим је често постављао учитеље, који су у својству комесара уништавали тешко стечену имовину тих удружења и тиме рушили и материјалне основе народне просвете у Словенији. Заиста жалосна улога васпитача и педагога!

А шта да кажемо о слободи и правној сигурности на осталим подручјима јавног живота Словеније? Доста је, господо сенатори, ако вам кажем, да је режим господе са левице отерао у Словенији око 1.000 по народу изабраних претседника општина, разрешио од дужности ништа мање него 10.000 слободно бираних општинских одборника. За време њиховог режима састанци и зборови политичких противника били су забрањени или су силом спречавани и онемогућавани. Словенци никада неће моћи заборавити под каквим је околностима морао др. Антон Корошец славити шездесетогодишњицу свога рођења. Уместо да му је цела земља па и његови политички противници честитали, режим ЈНС слао је на те прославе жандармерију, која је са бајонетима растеривала зборове. А колико је политичких процеса, господо сенатори, инсценирао режим у Словенији! За време тога режима интернирани су др. Корошец, др. Куловец, др. Натлачен и др. Огризек. И када је управни суд у Цељу, као независни уставни орган, донео пресуду, да је њихова интернација противзаконита, тројица судија, који су донели ту пресуду, телеграфски су пензионисани! Тако је изгледала правна сигурност и независност судова под бившим режимом.

Не треба се онда чудити, што је после пада таквог режима избила елементарна реакција словеначког становништва против угњетача, и што се

створила, најжалост, опасна ситуација: у неким крајевима учитељи су морали једноставно бегати пред огорченим народом, у другим морала је учитеље штитити жандармерија. У једном селу дошло је до школског штрајка, у другом је изабрана депутација родитеља, која је ишла у Банску управу и тражила да се учитељ одмах макне. Љубљанској Банској управи стизале су непрестано преставке и жалбе противу учитеља, али упркос свему садашњи режим остао је мирних и хладних живаца.

Од 4104 учитеља и учитељица, колико их има у Словенији, Влада је преместила до сада по потреби службе, то значи без пристанка интересованих, свега, господо сенатори, свега 216, или 5% учитеља и учитељица. А у том броју обухваћено је и 43 учитеља, који нису имали за своје место законских предуслова или чије је премештање било већ пре одређено, 38 учитеља или учитељица, чијим су премештајем удружене раније растављене породице, или омогућено школовање деце. На својим положајима остала је већина средњих школских надзорника из пређашњег режима. Састанци и зборови Југословенске националне странке дозвољени су, а и г. Крамер и г. Пуцел знају да ни један њихов састанак није био растеран бајонетима жандармерије, као што су то они практиковали против г. др. Корошца. За време потоњих општинских избора у Словенији нису званични циркулари упућивани учитељима, а ни осталом чиновништву, којим им се наређује да гласају за Југословенску радикалну заједницу. Ни један једини учитељ или чиновник није премештен или кажњен, што је гласао за опозициону листу! Ни један судија није пензионисан, што је донео овакву или онакву пресуду! Кад би данашња Влада г. др. Стојадиновића хтела да поступи против својих политичких противника онако, како су они поступали са г. др. Корошцем, онда би до данас била уништена сва њихова просветна друштва, затворене све њихове народне библиотеке, растурени њихови певачки зборови, затворена њихова сеоска позоришта и при томе не би имали наши поштовани критичари са левице ни најмање моралног основа да протестују. Шта више, кад би данашњи режим хтео да се држи начела, која су примењивана под режимом Југословенске националне странке, онда г. Крамер и г. Пуцел можда не би имали прилике, да данас овде критикују политику г. др. Корошца у Словенији, него би они и по неки њихов пријатељ данас седели на Хвару или у ком другом крају наше државе.

Али сва политичка мудрост и супериорност г. др. Корошца састоји се баш у томе, што се он неће да служи методама његових политичких противника и критичара. Хладна умереност, коју показује г. др. Корошец у својим поступцима, није само доказ његове политичке снаге, него и знак да је њему интерес државе виши и пречи него интерес његове странке. То значи, да је г. др. Корошец државник.

Уосталом, политичка далековидност и широкогрудост су особине, које је г. др. Корошец показао за време своје политичке каријере (**Дака Поповић:** Ала овај кади! Истиче му скоро рок...). То осећа, сем словеначких опозиционара, сва политичка јавност у овој држави. Словеначки опозиционари означају г. др. Корошца ускогрудним католиком, словеначким националистом, који нема правог смисла за државну целину, нема срца за православне Србе. То говоре и шире, мада знају

веома добро, како је г. др. Корошец и под туђинском власти за време Аустро-угарске монархије, и то у најопаснијим моментима Светског рата, имао храбрости да отворено, у пуном бечком парламенту, брани интересе Срба из Монархије као и Срба из окупираних Србије. Зар се господа више не сећају говора, који је одржао г. др. Корошец 3 јула 1917 године у бечком парламенту против „дивље хајке Поћорекове управе на Србе у Босни“? Да ли треба господо са левице потсетити на говор г. др. Корошца од 21 новембра 1917 године, у коме је напао бечку владу, што је скривила да је у окупираном Санџаку умрло од глади 1600 Срба? Да ли ти наши поштовани другови не знају како је г. др. Корошец 22 јануара 1918 године изнео у бечком парламенту зверско поступање аустријских власти са члановима управе православне црквене општине у Дубровнику, мучење православног свештеника Гргуровића из Зенице, убиство свештеника Владимира Поповића и Кочовића из Фоче, мучење свештеника Трише Максимовића, убиство свештеника Тимотија Поповића из Дрињаче, мучење свештеника Димитрија Јевђевића и Симе Беговића из Меша, свештеника Драга Урошевића из Сребрнице итд.? Др. Корошец био је онај, који је имао храбрости да у истом свом говору оцрта пред аустријским властодршцима аустријску управу у окупираној Србији овим речима:

„Управа окупираних територија Србије води се на начин, да изазива најјачи отпор у нас као Југословена и људи. За том управом крију се најгора војничка насиља, која су противна свима међународним уговорима, човечанском праву и најелементарнијим појмовима о култури“. Треба ли да потсетим наше другове са левице на говор г. др. Корошца од 30 јануара 1918 год., у коме је изнео пред бечким парламентом гоњење српског становништва у Босни, Даламацији и Срему; или на његов говор од 26 фебруара, којим протестује против свирепости аустријске војске у Прњавору код Шапца? У својим говорима заузимао се г. др. Корошец за интерниране Србе из Србије у логору Браунау и Нађмеђеру као и за српско становништво у деловима Србије, окупираним од Бугара. У бечком парламенту протестовао је 17 и 26 јула 1917 г. против затварања српских школа и паљења српских књига, преиначења српских имена са стране завојевача, протестирао је што су Бугари одвели у ропство српске свештенике, запалили у срезу јабланичком готово сва села, протестовао је што је мајор Тенецијев дао поклати само у моравском округу 4.000 Срба, што је побио свештенике у Краљеву, интернирао нашег епископа итд.

Да ли је могуће да наши поштовани другови са левице, и то још Словенци, заиста не знају... (**Фран Смодеј:** Знају, само денунцирају!) ...за све ове хисторијске наступе г. др. Корошца, мада је за њих знала и пратила их сва југословенска јавност бивше монархије и политички кругови у иностранству! А ако их знају, како могу онда дозволити да се г. др. Корошец и његове присталице обележавају као анационални елементи, као тесногруди католици, који немају разумевања за државну и народну целину? Да ли је то право и поштено, оцените ви, господо, сами, а оцените и наша јавност. Уосталом сам г. др. Крамер некада је друкче говорио! Кад је 28 марта 1918 год. г. др. Корошец дошао у Љубљану као вођа Југословена на територији Аустро-Угарске и примио уз неописиве манифестације у своје руке адресу више од 200.000

словенских жена, којом се тражи оснивање Југославије, онда је г. др. Крамер поздравио г. др. Корошца, величао његове заслуге за југословенство, те се заклео да „никада више неће отров некадашњег међусобног непријатељства раздвојити наше редове”. **(Фран Смодеј:** Није одржао заклетву! — **Др. Алберт Крамер:** Али, нажалост!) Ако је г. др. Крамер променио своје мишљење, нека зна да није могао изменити историјске чињенице, а ни мишљење наше југословенске јавности. **(Дака Поповић:** Ајде мало и о пункцијама!) Доћи ће и то!... нити ће он моћи да и најмање утиче на суд, који ће о заслугама, патриотизму и државничким способностима г. др. Корошца донети политичка историја Југословена.

Али да оставимо на страну кампању, коју воде неколицина чланова овога Дома са левице против г. др. Корошца, јер то може да се схвати и као партијско-политичко обрачунавање господе Словенаца с оне стране овога Дома са г. др. Корошцем, дакле као нека интерна словеначка ствар. Међутим, наши другови са левице још од доласка г. др. М. Стојадиновића на чело државне управе отворили су паљбу на све чланове овога Дома, који не припадају њиховом политичком кругу. То не би било ништа необично, јер је борба међу политичким противницима сасвим нормална и разумљива ствар, и ми се на то не бисмо нимало љутили, а још мање протестовали. Али оно што нас, па и сваког објективног посматрача, буни, па и револтира, то је начин, манир и тон, којим се та господа служе, а који извесно није у хармонији са достојанством овога високог Дома и његових чланова. Против таквог понашања ми се одлучно ограђујемо и категорички протестујемо.

Против свију наших другова, који су се одвојили од њиховог клуба, Клуба ЈНС, који се постепено и стално топи, а можда није далеко час кад ће и потпуно ишчезнути — господа са левице чине сталне личне испаде, који иду готово до инсульта, као да је нека дика или нарочита нека врлина бити члан њиховог Клуба! Уосталом, сви нападани наши другови били су у очима те господе добри и честити, док су били у њиховом друштву. Али не, господо, варате се ви! У данашњим приликама неупоредиво је паметније и патриотскије помоћи ову Владу, која мудро, хладно, без буке и рекламерства води државне послове, Владу, која успешно, истрајно и неуморно ради на сређивању политичких прилика у земљи, која је у вањском свету високо подигла углед и престиж наше земље, какав никада од уједињења није имала, која је од свију њезиних претходница показала највећи смисао и разумевање за привредна и социјална питања. Довољно је да укажем само на велико дело раздужења земљорадника и на поправку цена земаљских производа. Па само скидање 50% терета дуга са леђа селачког народа претставља у досадањој нашој политичкој историји највећи захват у социјално-економском погледу, најкрупнији корак и реформу у искључивом интересу широких земљорадничких слојева.

Крајње је незнање или партизанство, да не кажем тежу реч, када политички пријатељи и партијски једномишљеници, рецимо, г. г. Илије Михаиловића, др. Којића, Милорада Ђорђевића и осталих, присвајају данашњој Влади берзанско-банкарски епитет! Ноторна је ствар да је Уредба о регулисању земљорадничких дугова погодила баш првенствено и готово искључиво банке, а преко

њих и банке и берзијанце, — па какви би то били банкарци, који воде ствари тако, да у првом реду и готово искључиво они буду погођени! А ако је банкарство приватна професија 2—3 члана ове Владе, онда је доношење поменуте Уредбе најречитији доказ за њихову личну несобичност и њихов социјални смисао, што им може служити само на част и то и њима и целој Влади.

Господа са левице поред осталих приговора чине замерке режиму, што до сада није укинута цензура. Сви ми желимо да што пре дођемо до потпуне слободе штампе, која претставља један од главних елемената и услова демократије и пуне грађанско-политичке слободе. У том погледу учињен је под овим режимом знатан прогрес, те наша штампа пише данас много слободније, но што је било под пређашњим владама, а имамо разлога да верујемо и у потпуно укидање цензуре, чим за то дође прави час, тј. чим се то буде могло учинити без штете за општи државни интерес. Уосталом, и цензура је чедо режима г. Пере Живковића, и њом су се издашно, па и безобзирно, служиле све шестојануарске владе, у којима су наши поштовани другови са левице министровали и били врло утицајни фактори. Под њиховим владама угушивана је безобзирно свака реч политичких противника, па кад су заиста потпуно онемогућили сваку јавну реч опозицији, тада су почели да цензуришу и своје сопствено друштво. Тако су поред безбројних примера, конфисковали од почетка до краја говор г. др. М. Сршкића, бив. Претседника Владе, и у то доба потпретседника ЈНС, на познатој великој конференцији ЈНС у Сарајеву, а Влада г. Јевтића конфисковала је чак и резолуцију Главног одбора ЈНС, и ако су већина чланова те Владе били чланови Главног одбора ЈНС, а један од њих, г. др. Св. Поповић, и потпретседник странке. **(Др. Алберт Крамер:** А Министар унутрашњих послова конфисковао је чак и своју сопствену резолуцију! — **Фран Смодеј:** То није истина, ја знам, да то није истина. Опет лаж!)

Ако су, дакле, господа са левице од увек присталице слободне штампе, нико их није могао омести да укину цензуру док су били на власти, а кад то нису учинили онда ми с разлогом сумњамо у њихово слободоумље и имамо право да верујемо, да их цензура смета само онда, када је она у рукама политичких противника.

У току дискусије чуле су се са левице малициозне, нетактичне и савршено неукусне алузије на рачун личног угледа појединаца — чланова овог Дома, чланова Радног клуба, придавајући им епитет политичке недоследности. Пре свега сигурно је, да није никакав грех напустити политичко друштво, које застрани у оној мери, као што је то случај са вођством ЈНС, које је не само својом сопственом кривицом упропастило своју ситуацију, него је својим поступцима тешко нашкодило и самој великој идеји народног јединства. То је једно, а друго, најмање права имају баш већина другова са левице, да ма коме приговарају неку политичку недоследност. Ево зашто? Сви су они до сада променили бар две, три партије. А сем тога има међу њима неколико господе високог политичког ранга, који су потпуно заборавили на своју личну историју у том погледу. Неколицина од њих били су одушевљене присталице тзв. пречанског фронта, чак и творци и идеолози тога политичког покрета, који је био управљен против Београда, про-

тив Србије и Србијанаца. Они су на тој линији дочекали и 6 јануар 1929 године, па су на њој остали још неколико месеци и после 6 јануара, док се нису преориентисали у интегралне Југословене. И ако сам био одлучан противник тога покрета, ја им то не замерам. То је свакако било њихово политичко уверење, а ја поштујем и противничко политичко схватање.

Не замерам им ни то, што су се тако брзо оријентисали, напротив ми, присталице народног јединства, имамо разлога, да ту њихову промену поздравимо од свег срца. Али ако је ико учинио велики политички скок, онда су у томе ненадмашна нека господа са левице. Они су скочили из једне крајности у другу, јер је опште позната ствар, да је идеја пречанског фронта дијаметрално супротна идеји интегралног југословенства и народног јединства. Оно што им замерам, то је бескрајна смелост да баш они некоме приговарају политичку недоследност, и ако би уопште такав приговор смео с правом учинити ма ко, сигурно је да су они морално лишени сваког права на то.

Слушајући њихову критику, а имајући у виду досадање поступке и скору политичку прошлост другова са левице, неминовно морамо доћи до закључка, да они за исте ствари имају два мерила: једно којим мере поступке своје и својих пријатеља, а друго, сасвим супротно, које примењују на политичке противнике. То је нека врста двојног политичког књиговодства или чак ако хоћете, две савести, — једна, која говори, кад су на власти, а друга, која се пробуди и јавља тек, кад се нађу у опозицији.

Због свега тога извесно ће мало кога моћи да трону жалопојке наших другова у овој буџетској дискусији, јер су оне одоцнеле и упућене на погрешну адресу. Они су те рекриминације требали изнети још пре неколико година својим пријатељима, док су били на власти, а сада, сад им можемо с пуним правом рећи: Путуј игумане, не брини за манастир! (Одобравање на десници и гласови: Врло добро!)

Потпретседник Милан Симоновић: Има реч за лично објашњење г. Др. Крамер. (Јово Бањанин: — Немој да говориш!)

Др. Алберт Крамер: Шта ћу да одговарам томе човеку! (Министар унутрашњих послова др. Антон Корошец: Несме да говори! То је диктатура!)

Потпретседник Милан Симоновић: Има реч господин Милан Поповић за лично објашњење.

Милан Поповић: Одустајем од личног објашњења са таквим човеком!

Потпретседник Милан Симоновић: Објављујем да је завршен претрес предлога буџета расхода раздела VII — Министарства унутрашњих послова. Прелазимо на гласање. Молим г. известиоца да прочита партију 368.

Известилац Фран Смодеј прочита партију 368.

Потпретседник Милан Симоновић: Прима ли Сенат партију 368? (Гласови: Прима! Не прима!) Господа која примају прочитану партију нека изволе седети, а која су против нека изволе устати. (Већина седи.) Пошто већина седи објављујем да је партија 368 примљена већином гласова.

(— За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио већином гласова цео предлог буџета расхода раздела VII — Министарства унутраш-

њих послова, и то од партије 369 до партије 412 закључно. —)

Потпретседник Милан Симоновић Објављујем да је Сенат примио предлоге буџета расхода Раздела VII — Министарства унутрашњих послова.

Прелазимо сада на претрес предлога буџета расхода раздела VIII — Министарство финансија. Реч има г. Министар финансија.

Министар финансија Душан Летица: Господо сенатори, ја ћу се ограничити у своме излагању овога пута искључиво на административне агенде свога ресора, јер је о самој финансијској и привредној политици Краљевске владе било доста говора у мојим излагањима у начелној расправи.

Предлог буџета Министарства финансија за 1937/38 год. са припадајућим привредним предузећима износи укупно 746,767.770.— динара или за 51,154.831.— дин. мање од садашњег буџета.

Број особља заједно са привредним предузећима износи 17.094. лица. У администрацији Министарства финансија број службеника није повећан, остао је исти као у садашњем буџету. Повећање које се показује код овог раздела од 167 лица предвиђено је код Управе државних монопола, Државне хипотекарне банке и Поштанске штедионице.

Наше државно рачуноводство, добром организацијом рада, успело је да доведе у курентно стање наше државне завршне рачуне за време од године 1924 па овамо. Завршни рачун за 1935/36 год. је у потпуности готов и већ упућен ових дана Народном претставништву на решење и одобрење.

Иначе, послови рачуноводства курентно се одвијају. Од укупно пријављених обавеза из ранијих година у суми од динара 285,035.953.— у току ове буџетске године до сада одобрена исплата на терет „обртног капитала” суме од 255,537.891.— динара, а из монополског зајма динара 2,481.581.—, што чини укупно динара 258,019.472.—

Наша самоуправна тела, а нарочито општине, базирале су највећим делом своју досадању финансијску политику на чисто финансијским интересима. Општи интереси захтевали су, да се и финансијска политика општина и градова упути новим смерницама опште државне финансијске политике и да и она у свему даје предност интересима унапређења и снажења народне привреде. Издао сам потребна наређења да се при завођењу општинске трошарине проведе што већа заштита за земљорадничке производе, као и за оне производе, које као свакодневну потребу троши највећи део нашега народа.

У бановинским самоуправним финансијама проведена је једнакост у доста великом броју бановинских дажбина. Укинута су и многе бановинске дажбине које су кочиле привредну делатност као и многе врсте бановинских такса, које нису имале везе са бановинском самоуправном администрацијом. Ова реформа дала је повољне резултате, па је и прошле године настављено са уопштавањем бановинских трошарина на извесне предмете.

Да би се бановине оспособиле за вршење повереног им задатка, реформисана је прошле године исплата државне дотације на тај начин, што је бановинама уступљена квота скупног пореза на пословни промет. Овом реформом ликвидност бановинских финансија много је добила, пошто им се из ове квоте двомесечно исплаћују прикупљене суме. Поред тога, овом реформом добиле су и оне

бановине, које дотада нису добивале државне помоћи, пошто и оне партиципирају на уступљеној квоти овог пореза.

Врло оптерећеној пореској служби за наредну буџетску годину не предвиђају се у предлогу буџета никаква повећања у особљу ма да би то сваки даном све обимнија порезничка служба захтевала. Верујем, да ће се у току године успети, да се без штете по успех у служби, у пореско формалном погледу изврше извесна упрошћења која ће садашњи службени рад олакшати. Пореска служба у прошлој години дала је задовољавајуће резултате. Успех у наплати бољи је од оног годину дана раније, када је број егзекутивних мера у главном остао на оном редуцираном нивоу крајем године 1935 и ма да су, потребним пореским обвезницима, чињене посебне олакшице у плаћању пореза.

И по новом предлогу буџета, као и у садашњем буџету опажа се извесно померање у корист посредних пореза на штету непосредних. Ми смо морали приступити године 1935 смањењу извесних непосредних пореских терета: спустили смо земљарину, ублажили течевину, нове олакшице пружили задругарству, а ове године ублажујемо порез и ситним занатлијама. Ипак, овај процентни однос посредних и непосредних јавних дажбина не смемо узети као апсолутан. У њему би се, строгом анализом прихода, морала учинити исправка, када би се суми непосредних пореза додали и они приходи који имаду карактер непосредних пореза. Однос посредних и непосредних пореза добио би онда нешто другу повољнију слику.

У пореско реформном погледу Краљевска влада иде средњим поступним корективним правцем, исправљајући и допуњајући наше фискалне законе у мери, колико нам то наше административне прилике дозвољавају и на начин који одговара нашим економским и социјалним интересима. Тако смо радили прошле и претпрошле, а тако ћемо радити и наредне године.

У току године 1936 донели смо:

1) Уредбу, којом се извесна роба иностраног порекла ослобођена од плаћања скупног пореза, изједначаје у оптерећењу са одговарајућом робом домаће израде.

2) Уредбу о извозној накнади скупног пореза на сировине и материјал при извозу цемента.

3) Уредбу којом се спречава обилажење прописа о скупном прометном порезу од стране великих произвођачких предузећа.

4) Уведен је комбиновани скупни порез на свилена предива са луксузним порезом.

5) Израђена је измена и допуна тарифног броја 62 Таксене тарифе.

6) Донета је и Уредба о давању шећера без плаћања државне трошарине за засађивање вишње шире.

7) Донета је нарочита Уредба за спречавање криумчарења сахарином.

Ради се на новом трошаринском закону, који ће бити стављен на модернији основ и боље одговарати потребама земље. Унификација таксених прописа, у колико су још разноврсни моћи ће се извести у толико пре, у колико буде брже напредовало унифицирање одговарајућих правних прописа на другим пољима државне администрације.

Фискалним новитетима вазда смо водили рачуна да ситни порески обвезник буде праведно растерећен, а да приликом повећања пореских те-

рета од јачих пореских обвезника ни ови не буду неправедно оптерећени.

Царински приходи су у порасту. У 1936 календарској години остварено је више за 98,867.396.— динара но у 1935 години. Отворена је нова установа „Царински завод“, да путем уверења даје обавештења о каквоћи робе и примени царинске тарифе. Овом установом пружена је пуна могућност привредном свету да дође до лаког и брзог сазнања како се која роба има царинити и колико плаћа царине и других државних дажбина, које се наплаћују на царинарницама.

У Министарству финансија израђује се и предлог новог Царинског закона. Данашњи Царински закон датира још из године 1899.

Ускоро ће се приступити и изради пројекта опште царинске тарифе.

У циљу запослења домаће радне снаге и оживљења народне привреде, из Калдрминског фонда у буџетској 1936/37 години одобрено је укупно 29,525.000.— динара.

Наша катастарска служба у пуном је напону свога рада. Радови на оснивању катастра земљишта врше се у оним крајевима, где такав још није био израђен на основу премера и детаљног класирања земљишта.

Резултати у 1936/37 години следећи су:

Триангулацијом је покривено 905.000 хектара у Вардарској бановини;

Детаљно је премерено 560.000 хектара у 21 срезу Моравске и у 4 среза Вардарске бановине;

Класирано је 400.000 хектара са 500.000 парцела на подручју Дринске бановине.

У програму за 1937/38 годину узета је триангулација са 1,000.000 хектара, детаљни премер са 600.000 хектара, класирање са 600.000 хектара и израда операта за 700.000 парцела.

Одељење катастра и државних добара стара се и о државним добрима, чији су главни објекти државно добро „Беле“ и Тополовац, као и Државна фабрика шећера на Чукарици.

Расходи државног добра „Беле“ и Тополовац по предлогу износе 62,034.189.— динара, тако да се указују вишкови прихода у износу од 10,891.611 динара.

Шумско господарство на државном добру „Беле“ налази се у просперитету.

Пољопривреда је такође у напредовању. Производи су одличног квалитета и добро се уновчавају. Фабрика шећера у Браћином Врху имаће у овој години велике количине шећера и добру заруду.

Реорганизација рибарства дала је повољне резултате. Чист приход рибарства за буџетску 1935/36 износи преко 3,000.000.— динара. У овој буџетској години очекује се још већи приход.

Остварени чист приход државног добра „Беле“ и Тополовац износи 17,838.749,70 дин, што значи да је државно добро „Беле“ у прошлој буџетској години остварило много већи приход од прихода предвиђеног буџетом.

Државна фабрика шећера на Чукарици у овој буџетској години има предвиђен вишак над расходима у износу од 6,748.950.— динара, који ће се према предвиђањима и остварити.

Наплата прихода Управе државних монопола указује се као повољна. Тако је до 31 децембра 1936 године наплаћено 1.480,576.215,27 динара или више од буџетом предвиђеног износа за 13,576.215,27 динара.

Производња дувана за 1937 годину одређена је на 1.479,643.000 дуванских струкова, што чини повећање од 33,000.000 струкова, или за око 1 милион килограма дувана према години 1935.

У броју монополских службеника јавља се повећање од 67 лица, поглавито због увођења стручније контролне службе око повећане садње дувана и због увођења новог одељења за течна гонива.

Сациоцима дувана су прошле откупне кампање пружене цене за 20% више од цена године 1935, а сам откуп, односно пласирање дувана вршено са свим обзирима према сациоцима дувана. Овом мером треба да се знатно редуцира кријумчарење дувана. Управа монопола добива у своја стоваришта већу количину убраног дувана и истовремено проширује круг својих муштерија потрошача. Овогодишњи откуп изазвао је међу сациоцима нарочито добро расположење.

У прошлој години садило је дуван 23.868 лица више но у години 1935. Засађено је 1.161,531.060 струкова, а то је за 407,425.000 више но године 1935. Берба године 1936 донела је вредност од 270 милиона, а то је за 164 милиона више но године 1935. За ову годину предвиђа се садња углавном у опсегу прошле године.

За ферментацију и сређивања откупљених дувана бербе 1935 године, било је упослено у Дуванским станицама око 10.000 радника. За сређивање дувана бербе 1936 године, која је дала двојструку количину од око 20,000.000 килограма, биће упослен много већи број радника. Наши дувани су постали озбиљни такмац дуванима наших суседа, и они се сада много више и траже. Дуванске огледне станице дају добре резултате. Такву станицу уводимо и за војвођанске дуване. За дувански институт у Прилепу одобрени су кредити и спремају се планови, те ће и зидање почети још у пролеће идуће године. Наши се дувани данас извозе у Чехословачку, Пољску, Француску, Немачку и Египат и свуда се радо траже. За сада извозимо око 6 милиона килограма дувана, у вредности око 170 милиона динара. За потрошњу у земљи Управа државних монопола тежи да поправи квалитет дуванских прерађевина и да пусти у промет и нове цигарете као и дуван за народ, који ће бити приступачан и најнижим слојевима. Са повећаном културом дувана, подижу се и нови магацини у којима ће дувани моћи и боље да ферметишу и да се боље сређују. За ове објекте осигурани су кредити од обртног капитала код Управе државних монопола.

Приход од соли предвиђен је за динара 2.742.000 више. Јодирану со, коју уважамо и која нас је скупо стајала, од сад ћемо израђивати у Креки и продајну цену њезину снизити на цену креканске соли (2,50 динара). На тај начин они наши крајеви, који морају из здравствених разлога да траже ову со, неће је ништа скупље плаћати. Нова солана у Улцињу све више производи соли. Солана у Пагу проширује се. Солана у Креки модернизује се, како би давала што бољу и са мање влаге со. У изгледу је да ћемо у скорој будућности имати у нашој земљи и камену со. Бушењем су утврђене велике наслаге камене соли, и овог лета вероватно, моћи ћемо почети и копањем окна за вађење соли. Наша земља троши годишње око 140,000.000 килограма соли. Од те количине ми производимо око 70 милиона килограма. Радом на

све већој производњи соли, ми ћемо се моћи ускоро и да потпуно еманципујемо од иностранства.

Приход од петролеума предвиђен је за динара 2 милиона више, него у овој 1936/37 години.

Потрошња жижица за 1937/38 годину предвиђена је са извесним повећањем према потрошњи у 1936/37 години. На потрошњу жижица утицаће и реорганизација наплате монополске таксе на упаљаче и ужегаче.

Уведена је слободна продаја цигар-папира и она већ даје повољне резултате, и ми можемо рачунати да ће и приходи бити већи, што се већ и показује.

Наша Поштанска штедионица успела је да, и услед тешких привредних и финансијских прилика одржи своје пословање у потпуно нормалном току и да га и даље развије. Нарочито је запажен пораст броја штедиша. За пораст послова Поштанске штедионице од одлучног је значаја било њено дугогодишње беспрекорно функционисање и њена савршена ликвидност. Поштанска штедионица је у току прошле године посветила нарочиту пажњу унутрашњој организацији своје службе. Израђени су нови правилници у којима је извршена кодификација пословне праксе за последњих 10 година рада. Овај рад заокружен је уредбом о унутрашњој организацији Поштанске штедионице, коју је недавно донео Министарски савет.

Предлог буџета Државне хипотекарне банке, показује релативно малу промену у поређењу са текућом годином. Предвиђено је повећање прихода за динара 4 милиона, а расхода за динара 3,865.431. Уредба о ликвидацији земљорадничких дугова обухвата и Државну хипотекарну банку и све олакшице које она по овом случају буде пружила, пашће у целости на њен терет. На развој прихода Државне хипотекарне банке утиче још и смањење интересне стопе о комуналним зајмовима, које је спроведено у току 1936 године. У току 1936 године, Државна хипотекарна банка одобрила је и исплатила 2.951 нових зајмова и кредита у висини од 967,4 милиона динара, према 397 милиона динара у 1935 години и 289,7 милиона динара у 1934 години. На првом су месту комунални зајмови, којих је Државна хипотекарна банка одобрила и исплатила у току прошле године у суми од 313.448.268 динара.

Државна хипотекарна банка пружила је овако могућности комуналним телима за извођење неопходних радова на много широј основи него што је то било ранијих година и на тај начин допринео оживљењу народне привреде.

Државна хипотекарна банка у више махова пружила је својим дужницима и знатне олакшице. У низу олакшица датих у току прошле године, напомињем да је банка свела камату на 7% по свима комуналним зајмовима.

Завршујући ово своје излагање о стању управних послова у моме ресору, молим вас, господо сенатори, да прихватите предлог буџета који је њему намењен. (Живо одобравање и плескање.)

Потпретседник Милан Симоновић: Реч има сенатор г. Павле Вујић.

Павле Вујић: Господо сенатори, и ако вас нема довољно присутних да ме слушате, ту је г. Министар, нека ме он слуша, ако буде штогод вајде! (Министар финансија Душан Летица: Можда ће бити! — Веселост.) Пре него што бих прешао на оно што ми је на срцу, хоћу претходно да заме-

рим господину Министру, на извесним његовим делима, за која ја врло јако жалим.

Г. Министар је својим ауторитетом омео неколико врло потребних и корисних амандмана за нашу просвету, а то, господо, ви и не знате, јер то није ни дошло у Финансиски закон, те зато, можда, нећете бити толико заинтересовани, колико сам ја, који сам упознат са тим.

Ви знате, господо, да сваки Министар финансија има велики ауторитет при решавању свих тих финансиских ствари, тако да што год један Министар буде дуже на министарској столици он је све више ауторитативнији, све већи диктатор. И често пута се наш Министар финансија заборави и, по мом мишљењу, недовољно простудира извесне ствари, које тако лако, без дубоког размишљања, одбија. Изгледа ми да је таква, ваљда, судбина била свију министара, да колико дуже седе на министарској столици, јесу све већи диктатори, да се благо изразим! Али, господо, и поред стручности мога пријатеља, ја хоћу да кажем и драгог пријатеља, јер смо у најлепшим односима толики низ година, али и ако смо пријатељи, на срцу ми је, да му кажем истину. Господин Министар на пример није одобрио кредите за унапређење средњошколских наставника, тако да за читаву годину неће нико бити унапређен. Он је омогућио такозвана места за унапређења, али није дао да се отворе кредити. Иако, унапређење око 1.300 наставника у средњим школама из групе у групу не би дошло ове године финансиски, него тек после тринаест месеци, дакле идуће године, опет је он био такав да није хтео, са извесних разлога, такво унапређење да омогући. На пример г. Министар је дозволио да се може унети у буџет кредит за постављење 100 нових суплената. Док преко хиљаду чекају место. У ствари за Министарство просвете су потребна најмање 400 нових наставника. Он није водио рачуна да је то потребно школи, није хтео да се унесе у то да школа не може да живи без наставника, и то довољно наставника. Јер, на пример, г. Министар није хтео да довољно кредита за унапређење у групе учитеља којих има седам до осам хиљада. Биће унапређен само мали број, али један велики део остаће неунапређен. Господо, има учитеља као и професора који по неколико година чекају да дођу до своје жалосне и јадне групе. Ја сам данас слушао излагање другог Министра како је ушло, не знам колико, кредита за унапређење у групе у другим ресорима. Изгледа ми да је г. Министар финансија некако анимозан према професорима. Покушају да то докажем. На пример, г. Министар је избацио, није дозволио да уђе као амандман једна велика потреба. Овде ћу да говорим као соколац. Има 18 гимназија које немају наставника гимнастике и шест учитељских школа које такође немају наставника гимнастике. И зато је Минист. просвете било поднело амандман, да се привремено могу примати за наставнике гимнастике кандидати, који имају матуру и соколски течај.

Ми соколци знамо да не може у граду бити соколског друштва ако нема наставника гимнастике. Ето, видите, г. Министар финансија није хтео да одобри тај амандман. Он је одбио и то да могу привремено бити учитељи гимнастике кандидати који су свршили матуру и који имају соколске течајеве. Са тим амандманом хтело се помоћи да се у школама могу поставити ти стручни наставници, ма и привремено. Министарство про-

свете знало је зашто је то учинило. Министарство је узимало за учитеље гимнастике често пута трговачке помоћнике, тишлере, људе који имају два или три разреда грађанске школе, па су и ти учитељи гимнастике били врло корисни и за школу и за соколство. Г. Министру финансија није било довољно да кандидата, који има осам разреда гимназије, који је свршио соколске течајеве, који је служио војску и постао резервни официр, постави за привременог учитеља и да ту потребу задовољи. То значи да се г. Министар финансија није хтео да унесе у ту ствар, није хтео да размисли да је то потребно, јер иначе Министарство просвете не би тражило да то није потребно.

Хоћу да кажем неколико речи о једној ствари коју можда ви нећете схватити, али ја као двадесетогодишњи директор разумем саму професорску службу и хоћу ту ствар да изнесем. Г. Министар финансија је одбио један амандман који је поднело Министарство просвете о томе да директори имају право на бесплатан стан. Може се то вама учинити да је то мало непопуларно, али ћу вам ја то објаснити. Био сам, као што сам рекао, 20 година директор. Данас је директор не само директор, него и шеф завода, он је и домаћин школе. Данас, када је тако много ђака по гимназијама, да је чак полудневна настава скоро свуда, јер у једној гимназији има преко хиљаду ђака и настава почиње од јутра па траје преко целог дана; кад по два одељења раде у једној учионици, — ради се толико да се професори осећају као полумртви. Сад замислите, г. Министар финансија одбија тај амандман о бесплатном стану, мада у закону стоји да директори имају стан у заводу и да су дужни у гимназији становати.

То значи да г. Министар није нашао за потребно да им учини да имају бесплатан стан. Мени је жао што то чини баш г. Министар финансија, јер, господо, у томе Министарству има највише хонорара. Мали је број начелника у томе Министарству који немају хонораре за рад који обављају изван редовног посла. Ето то је, дакле, један мали хонорар који би се дао директорима, која стотина динара, зато што раде и дању и ноћу у школи. Господин Министар ваљда зна да један директор ако је савестан, не само што последњи изађе, него он ради и у току ноћи, он прегледа да ли су сијалице у реду, да ли је ошак у реду, ради дакле све оно што не ради један обичан чиновник, који има државни стан, за који плаћа и треба да плаћа као што се на пример плаћа у Министарству саобраћаја, у Министарству војске и другим Министарствима.

Ето то је једна мала ситница, коју је могао г. Министар да дозволи, али је он и њу онако просто диктаторски одбацио (*Министар финансија Душан Летица*: То је принцип! — *Министар унутрашњих дела др. Антон Корошец*: Он је добар човек, није диктатор! — *Фран Смодеј*: Одбацио је и друге ствари!) Ја дакле све ово изнесох не зато да би ми господин Министар помогао, јер је то сада доцкан, него више ради тога да се пожалим Вама господо Сенатори.

Али има једна ствар коју хоћу да изнесем и за коју се надам да ће можда бити од користи. Ја сам ланске године, господо сенатори, у Финансиском одбору то све изнео Господину Министру. Реч је о смањењу припадности чиновника и пензионера од прошле године. Ја сам г. Министру лане у Финансиском одбору изнео неколико теш-

ких и веома драстичних случајева, које ћу опет овде и вама да поновим, пошто нисте били тада у Финансиском одбору. Ви знате да су оном уредбом од лањске године смањене припадности свима чиновницима и пензионерима и пензионеркама. Господо, ово смањење извршено је на најнеправеднији начин. То је тако неправедан начин да ћете и ви сви то схватити, без обзира којој страни припадате, десници или левици. Можда вам је такође све то познато као и мени, само хоћу да подвучем извесне ствари.

Ви се сећате да је прво у јавности, у штампани изашло да неће бити смањивања. После кратког времена изашло је да ће бити око 7%. Док није уредба изишла нико није могао рећи за колико се процената смањују припадности. Знано се само толико да се неким високим чиновницима припадности смањују само за 2, 2½, 3 или 4% док је смањење припадности неким ситним чиновницима, и пензионерима достигло је преко 30%. Ја хоћу да нарочито нагласим да је многим удовицама оних резервних и активних официра, чији су мужеви погинули у рату, смањење износило 34%, што значи више него трећина, а г. Министру том уредбом смањене су припадности само за 470 динара, а тим бедним удовицама по 540 динара месечно.

Ту је г. Министар, може да ме демантује. Управо свота која је министрима смањена од плате износи 500 динара, али по одбитку пореза долази око 470 динара. Мени као пензионеру у трећој положајној групи одузимају се 270, док неком малом чиновнику или служитељу смањено је много више. Ја нећу друге случајеве да наводим, али хоћу један случај да још једанпут опишем. Пре неколико дана дошла ми је удовица једног професора чији је муж погинуо на Курјачици као резервни официр 1914 године. Она је још једанпут долазила пре годину дана код мене, а сада ми је исту ствар још једанпут поновила. Она ми каже овако: Имала сам 1590 динара, 540 ми је одузето, и живим са 1050 динара. Плаћам стан 650 динара на Ђерму, и могу ли да живим са троје деце са 400 динара. Још се ова жена жалила, како је ишла у Министарство финансија поводом овога случаја код неких чиновника, па је сигурно дошла и код неког мало нервознијег човека, жалећи му се како се могла према њој учинити таква неправда. А знате ли, шта јој је тај чиновник одговорио? Он јој је на то рекао: па није требао Ваш муж погинути 1914 године? Да је живио још две, три године, Ви би данас имали већу пензију. Ја не осуђујем тога чиновника, можда су му већ досадили толике молбе и непрестани плач тих бедних удовица, али је мени тешко слушати, господо, да један државни чиновник може тако да каже. Ја зато кривим Министра финансија да је он довео до таквог стања и да могу да се дешавају овакве појаве. Кад сам прошле године говорио о овом питању, Министар ми је рекао баш код овог примера да ће гледати да све то поправи. Међутим већ је прошло годину дана, а ми не видимо ни да је покушао то поправити. Да је у тој уредби само додао једну тачку у којој би се означило да се од тога изузимљу жене оних активних и резервних официра, који су на дан смрти имали мање од 20 година службе, онда не би било таквих тешких последица, и не би многе удовице данас дошле у такав положај да размишљају, како ће из тог тешког стања да изиђу. Такви примери нагонс,

господо сенатори, и многе од нас да размишљамо, шта ће бити, ако дође поново моменат да се наша земља брани од непријатеља, како ће онда ове данашње генерације поћи да гину поред оваквих тешких искустава. Нема сумње да ће се пре тога многи добро размислити и биће онда друкчије него што је било, када смо ми ишли да гинемо и дајемо своје животе на пољу части.

Ове замерке сам упутио Господину Министру, ја код њих остајем, и молим Господина Министра да нађе начина да се та уредба мало ублажи јер није овде у питању смањење припадности, пошто ја верујем да нема чиновника који би био противан да се смање припадности, када то целој земљи треба, али је овде, господо, реч о томе да то смањење треба да буде праведно. Поводом овога питања упућена је маса молби, петиција и претставки свих могућих чиновничких друштава, и то је Господину министру добро познато. Ви знате да сам и ја у Одбору за молбе и жалбе, и пред тим одбором налази се читава гомила тих петиција. (Др. Мехмед Спахо: Било је тога и пре, то није ништа ново!)

Јесте, Господине Министре, али је неправедно да се вама скида свега 470 динара, а једној удовици чији је муж погинуо у рату да се одузима 540 динара. Немојте да се на ово смејете! Ружно је, да се смејете поводом овога! На ово се човек не може смејати, већ човек треба на ово да плаче. (Др. Мехмед Спахо: А како је сељацима?) Још горе господине Министре! Само је Вама и нама овде добро!

Ја опет понављам: Није овде реч да се повећа финансијски ефекат, него да се правда учини и да се правилно смањи свима подједнако ако већ не може да се мањим чиновницима одбије мањи проценат од виших, што би било правичније. Уосталом г. Министар је могао то да учини, јер је једно смањивање било раније од 1%, и то није нико осетио, нити је протествовао, а могло је бити 5, 10 и 15%, али свима једнако! Да је тако учињено, не би било жалбе, ни овога мога протеста.

Оволико рекох и спасох своју душу, а г. Министра молим, нека прими ове моје напомене.

Потпретседник Милан Симоновић: Реч има сенатор г. Душан Ђерић.

Душан Ђерић: Ја ћу, господо сенатори, бити врло кратак јер видим, да је време поодмакло. Желим да учиним две три сугестије г. Министру финансија па познајући га као доброг и савесног јавног радника верујем, да ће он учинити, што је потребно.

Ради се о овоме.

У нас у Босни и Херцеговини катастар је мало у застоју, не иде онако брзо, није еластичан, као што би требало да буде, да се може вршити тачно опорезивање.

Ви знате, да се задужење порезовника на земљиште врши на основу катастра. Какве податке даде катастар пореским управама, онако оне задужују. Ви знате, да порез треба да плаћа онај, ко ужива једно земљиште, ко га трајно поседује, а не онај ко од њега нема никакве користи.

Код нас се често дешава, да људи по неколико година плаћају порез на једно земљиште, а да други поседује и ужива то исто земљиште. То је код нас врло чест случај.

Ја бих молио г. Министра, да он ово питање реши једном уредбом у својој властитој компетенцији, а он то може да учини, и да изда један

распис, по коме би општинске управе на молбу таквих интересената извониле поједине случајеве и утврдиле право стање ствари, а онда би пореске управе задржавале праве обвезнике.

Друга је ствар у овоме. У Босни је рђаво извршен премер земљишта. Површине нису тачне и стога у много случајева површине евидентирани у катастру не одговарају фактичној површини.

Трећа је ствар код катастра, да је у варошима такво неповољно мерило да геометар није никада у стању, да одреди границе. Требало би поновно извршити премер свих површина у Босни и Херцеговини а у варошима провести ревизију и створити мапе са повољнијим мерилем.

Друго је питање о солари у Креки крај Тузле. Господин Министар је у свом експозеу рекао, да ћемо се у погледу соли врло брзо еманципирати од страних пијаца, и та је изјава г. министра тако задовољавајућа, да можемо бити сви радосни. Само да кажем о томе неколико речи.

Сад се продуцира тамо у Креки око пет хиљада вагона соли, и државна каса добија одатле нето око сто милиона динара. (Асим Алибеговић: Биће више од пет хиљада вагона.) Добивамо у Улцињу, Пагу и Стону око хиљаду и пет стотина вагона, па на тај начин у земљи добивамо 6500 вагона соли, а за наше нам потребе треба око 15 хиљада вагона. Данас споља набављамо око осам хиљада и пет стотина вагона соли. Значи, ако бисмо ми ту со набављали у земљи у солари, у Тузли где би се проширила постројења са врло јевтиним инвестицијама, значи да би у државну касу добивали место сто милиона двеста педесет милиона и можда више сваке године.

Није само ефекат у томе, што бисмо ми добили тај приход. Ефекат би био и у томе, што бисмо запослили око хиљаду радника више. Ефекат је и у томе, што бисмо ми државни угљ, који се вади у Креки, у непосредној близини соларе у већој мери пласирали за потребе соларе. И, најзад, треба имати на уму да је Тузла централно место у нашој Краљевини. Одакле би год пошао непријатељ на нашу земљу, било аеропланима, било чим другим, имао би добро да се искрвави па да дође до Тузле; а зна се да је со једна од основних животних намирница.

Г. Министар је изјавио да ће ускоро учинити што је потребно у погледу соларе у Тузли, и ја га молим да то убрза, како би то било што пре урађено, јер ће то бити у нашем општем интересу.

Толико сам имао да кажем. Гласаћу за буџет Министарства финансија, јер имам потпуно поверење у Краљевску владу и г. Министра финансија.

Потпретседник Милан Симоновић: Господо сенатори, завршен је претрес буџета расхода Министарства финансија. Прелазимо на гласање. Гласаће се седењем и устајањем. Молим г. известиоца да прочита партију 413.

Известилац Фран Смодеј прочита партију 413.

Потпретседник Милан Симоновић: Господо сенатори која примају партију 413, нека изволе седети, а господа сенатори која су против тога, нека изволе устати. (Већина седи.) Пошто је већина седела, објављујем да је партија 413 примљена.

(— За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102 Устава и § 67. Закона о пословном реду у Сенату, примио већином гласова цео буџет расхода Раздела VIII — Министарства финансија, и то од партије 414 до партије 471 закључно. —)

Потпретседник Милан Симоновић: Овим је завршено гласање о целом Разделу VIII — буџету Министарства финансија. Према томе, објављујем да је Сенат примио већином гласова предлог буџета расхода Раздела VIII — Министарства финансија.

Пре него што бих закључио седницу, слободан сам да вам предложим овај дневни ред за наредну седницу:

Наставак претреса у појединостима предлога буџета државних расхода и прихода са Финансијским законом за годину 1937/38. Прима ли Сенат предложени дневни ред? (Прима.) Пошто Сенат прима овај дневни ред, данашњу седницу закључујем, а наредну заказујем за сутра, 23 марта, у 9 часова пре подне.

Седница је закључена у 22,45 часова.